

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

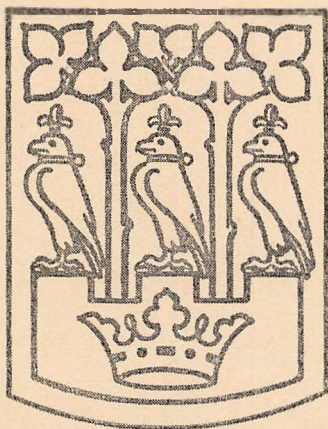
Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FREDERIKSBERG

GENNEM TIDERNE

I

1946

UDGIVET AF
HISTORISK-TOPOGRAFISK SELSKAB
FOR FREDERIKSBERG

I KOMMISSION HOS GYLDENDAL

Frederiksberg 1857

Forklaring til Kortet over Frederiksberg 1857.

a »Aahuset»	x »Nøjsomhed»
b Aandssvægestalt	m »Odeon», Frederiksberg
c »Alhambra»	»Morskabsteater»
d »Alleenberg»	o »Pavillon»
e »Alleelyst»	na »Præstegaard»
f »Bispe Engen»	ab »Rahbeks Mindestøtte»
g Bryggeriet »Svanholm»	ac »Schneeklothas Skole»
h »Colosseum»	ad Skole
i »Esperance»	ae »Slotskroen»
k »Fasangaarden»	af »Sommerlyst»
l Frederiksberg Kirke	ag »St. Jørgendahl»
m »Gamle Bakkehus»	ah »Sveitzerhus»
n Jernstøberi	ai »Sygehjemmet»
o »Josty»	ak »Teglgarden»
p »Katrinedal»	i »Falkoneralle»
q »Kroen»	al »Teglgarden»
r »Landlyst»	i »Smallegade»
s »Lille Svanemosegaard»	am »Vilhelmslyst»
t »Lille Vodroffsgaard»	an »Winstrups Mølle»
u »Mosendal»	ao »Vodroffsgaards Mølle»
v Møstings Landsted	ap »Væveri»
x »Ny Bakkegaard»	aq »Værnske Institut»
y »Ny Bakkehus»	ar »Forhaabningsholm»

1000 500 0 1000 ALÉN

FREDERIKSBERG

GENNEM TIDERNE

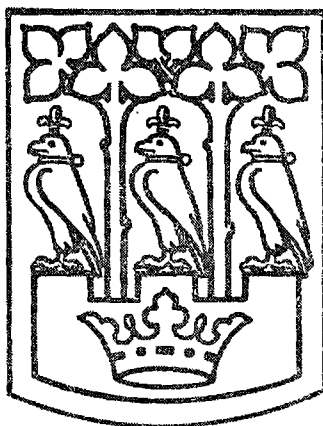
I

FREDERIKSBERG

GENNEM TIDERNE

I

1946

UDGIVET AF
HISTORISK-TOPOGRAFISK SELSKAB
FOR FREDERIKSBERG

I KOMMISSION HOS GYLDENDAL

Redigeret af Selskabets Sekretær

FORORD

Historisk-topografisk Selskab for Frederiksberg, der blev stiftet den 3. Marts 1944, udsender hermed første Bind af Publikationen: »*Frederiksberg gennem Tiderne*«. Det er Selskabets Hensigt i dette og de kommende Bind af denne Publikation at bringe Stof til Belysning af Frederiksbergs Historie og Topografi, herunder ogsaa Skildringer af Personligheder, som paa forskellig Maade har haft Betydning for Byen og dens Udvikling.

Styret beklager, at denne Publikation paa Grund af de vanskelige Forhold under og umiddelbart efter Besættelsestiden først nu har kunnet udsendes. Det er Styrets Haab, at dette og de kommende Bind af »*Frederiksberg gennem Tiderne*« paa en god Maade maa kunne bidrage til Fremme af det Formaal, Selskabet har sat sig.

Oktober 1946.

STYRET

Frederiksberg Bys Oprindelse og Udvikling

Et kort Udsyn af Eiler Nystrøm

FREDERIKSBERG er i sin Oprindelse og videre Udvikling et af vort ejendommeligste Bysamfund — noget Sidestykke kan næppe paavises andet Steds. Og skønt det i Henseende til Indbyggerantal er den næststørste By i Landet, er denne store By opstaaet af det helt smaa, af en Landsby, der ikke en Gang var Sogneby, men hørte til Københavns Birk og søgte Kirke i Landets senere Hovedstad. Trods sin ringe Herkomst har den vokset sig stor — ikke i Omraade, for det har i det store og hele altid været det samme som nu — men i Folkemasse og Bebyggelse, og navnlig har det altid udgjort en fasttømret Helhed, der ikke har kunnet splittes eller absorberes af større Enheder.

Denne Fashed, dette Helhedspræg der hviler over Frederiksberg, kan Byen takke den historiske Udvikling for. Det er nedarvet. Dette at Omraadet gennem Aarhundreder har været Kongens, hvilket efter moderne Begreber vil sige i Statseje, har gjort, at det er forblevet udelt og noget for sig selv. Derfra har den særlige frederiksbergske Lokalpatriotisme sit Udspring.

Gaar vi saa langt tilbage i Tiden som vor faktiske Kundskab rækker — og længer skal man ikke gerne vove sig — da finder vi her Landsbyen Solbjerg, hvis Bymarker strakte sig omtrent fra Langvaddam — der nu har faaet det mærkelig bagvendte Navn Damhussø og nok inden længe bliver til Damsø — og ind til de Vandløb, der afsluttede Hovedstadens Omraade ind mod Landet, og paa den anden Led rakte fra Aaen, der siden fik Navn af Ladegaardssaa, og til den ældgamle Færdselsvej til Roskilde — d. v. s. paa det nærmeste de Arealer som nu udgør Frederiksberg.

Byen var opkaldt efter Solbjerget, den nuværende Valby eller Frederiksberg Bakke, og allerede i en fjern Oldtid har der her været Bopladser, hvorom en Række Gravhøje ved Bakkens Fod bar Vidne. De er nu sløjfede, allerede ved Frederiksberg Haves Anlæg omkr. Aar 1700, men de er vist paa paalidelige Kort fra Datiden. Højen ved Fasangaarden er derimod ingen Kæmpehøj — det er det saakaldte »nye Bjerg«, som 1689 blev opkastet midt i den gamle Fasanhave, for at Fasanmesteren derfra kunde have et Overskue over de vingede Indbyggere i Fasanhavens fire Afdelinger, og som blev renoveret ved Havens Omlægning i engelsk Stil. Og Stendyssen paa »Ønskehøjen« er blot Staffage i Lighed med det kinesiske Lysthus, saaledes som det hørte til i den romantiske Havestil.

Hvor Byen har ligget, ved vi ikke helt sikkert, men alt tyder paa, at den har haft sin Plads lige Vest for det Sted, hvor den senere Hollænderby (nu Allégade) byggedes i 1651, og Dammen ved Andebakkestien kan, saaledes som man har antaget, meget vel være Byens gamle Gadekær. Den findes paa de ældste Kort vi kender, men var betydelig større end i vore Dage, og den krogede Bredegade — der i Modsætning til den senere anlagte Smallegade i ældre Tid ogsaa kaldes den »gamle« Gade, og som bugter sig uden om Gadekæret — minder i høj Grad om en gammel Landsbygade. Saa rimeligvis har vi at søge Solbjergs Bytomt paa begge Sider af Bredegade, hvilket ogsaa stemmer godt med det eneste skriftlige Vidnesbyrd fra ældre Tid som vi har om Byens Beliggenhed. Raadhuset har derfor faaet en helt rigtig Plads.

De fremsatte Teorier om Solbjergs Beliggenhed oppe ved Fasangaarden og Solbjerg Kirkegaard har ikke meget paa sig; de baseres paa Tilstedeværelsen af Kær ude i Bymarken — og dem var der mange af i Fællesskabs-Tiden — men dem man her hefter sig ved viser paa ældre Kort højst uregelmæssige Former og ligner mindst af alt Gadekær. Heller ikke Søen ved Schweizerhuset, som man ogsaa har opereret med, duer som Gadekær i den længst forsvundne Solbjerg By, af den gode Grund at Søen først er gravet ved Frederiksberg Haves Omlægning ved Aar 1800. Her laa forud en lille Dam, langt mindre end Søen og som først findes paa et

Kort fra ca. 1785. Rimeligvis er den anlagt i det attende Aarhundrede for at opsamle Vandet fra Bakken. Man sloges nemlig bestandig med det meget overflødige Vand, som man først blev kvit ved Havens Kanalisering.

Følger man den historiske Udvikling forstaar man, at det vil være nogenlunde haabløst at finde Rester af den oprindelige, allerede 1620 nedlagte Landsby — de Kampesten der har baaret de lerklinede Bindingsværksgaarde har ligget saa øverligt i Jorden, at de forlængst er fjernet til andet Brug, og selve Bytomten, hvor den end har ligget, er gravet og vendt mange Gange siden da — nye Huse og Haveanlæg er groet hen over den. Navnlig er Frederiksberg Have, baade ved sit første Anlæg omkr. Aar 1700 og ved Omlægningen hundrede Aar efter, bleven gennemgravet paa Kryds og Tvers, og især Kanaliseringen har vendt op og ned paa Terrænforholdene. Saa man skal passe nøje paa, at man ikke ved den Slags arkæologiske Undersøgelser kommer ud for Lygtemænd der blot fører paa vilde Veje.

Den oprindelige Landsby, der sikkert er ældgammel, strakte sig altsaa til de Vanddrag der siden blev til St. Jørgens Sø. Men allerede i det fjortende Aarhundrede blev Omraadet for stort til at kunne drives af de faa Bønder i Solbjerg, og den østlige Del af Solbjergs oprindelige Bymark, antagelig Stykket omtrent fra nuværende Falkonerallé og indtil Engene ved St. Jørgens Sø, blev skilt fra som en særlig Torp der fik Navn af Nyby. Det var nærmest en skatteteknisk Foranstaltning, idet Roskildebispens, som paa det Tidspunkt ejede Solbjerg, paa den Maade fik flere skatteydende Gaarde, og da Jorden tillige kunde dyrkes mere intensivt, fik Bønderne mere ud af det og Bispens kunde sætte Skatteskruen en Tak i Vejret. Skatteteknik og Skattepolitik forstod man sig ogsaa paa den Gang.

Hvorledes det er gaaet Solbjerg og dens Aflægger Nyby i de nærmeste Par Aarhundreder, ved vi ikke noget om — vi kan kun konstatere, at medens Solbjerg omkring Aar 1500 havde bevaret sit konstante Antal Bøndergaarde, nemlig otte, var Nyby svundet ind til een, højst to Gaarde, og hele Nybys Omraade laa i det sekstende Aarhundrede under Nybygaard, saaledes at Torpen nu

var blevet til een, sikkert temmelig stor Enestegaard. Saa overtog Kongen baade Solbjerg og Nyby ved Bispevældets Fald, og Kristian III byggede sig en Ladegaard til Københavns Slot paa Nybys Omraade, som for langt den største Del blev Tilliggende til den kgl. Ladegaard, medens Solbjerg fik Lov til at ligge uforstyrret som selvstændig Landsby et Par Menneskealdre endnu, indtil den endelig blev nedbrudt 1620, da Kristian IV havde besluttet sig til at indrette en ny og større Ladegaard tæt ved den gamle. Ikke blot lagde han alle Solbjergs Bymarker, men ogsaa en Del af Kalvehaven — hvilket vil sige St. Jørgens Søs Engomraade — samt de Jorder der havde ligget til St. Jørgens Hospital (som blev nedbrudt), og endelig den lille trekantede Bispeeng længst oppe i Nord — ind under sin nye Ladegaard, hvortil naturligvis ogsaa føjedes hele den gamle Ladegaardsjord under Nyby. Med andre Ord: Kristian IV samlede hele det Omraade, der i vore Dage praktisk taget udgør Frederiksbergs Enemærker, som Tilliggende til sin Ladegaard — og det blev nu altsammen indhegnet Ladegaardsjord. Inden for disse af Kristian IV afstukne Grænser blomstrer endnu Frederiksberg By.

Det blev et stateligt Anlæg, denne Ladegaard, rigtig efter Kristian den Fjerdes Hoved — der var Rum til 500 Øksne, opstillet i lange Rækker i den enorme Stald, Tærskeloer ovenpaa, hvor man kunde køre op med Foderkornet, som kunde lempes lige ned i Dyrenes Krybber, med sindrige Trykvandsanlæg og mange andre Indretninger. Den nye Ladegaard blev en af Hovedstadens Seværdigheder, der var bare den Fejl ved Anlægget, at det ikke svarede Regning — det betalte sig ikke. Det var navnlig galt med Arbejdskraften, der i hvert Fald for en Del skulde ydes som Hovarbejde af Bønder i de omliggende Sogne — det var Foretagendet baseret paa — men Bønderne i Københavns Amt, saa nær inde ved Residensstaden, havde saa mange andre Pligter og Gøremaal, at de ikke kunde overkomme Ladegaardsarbejdet og købte sig fri for en aarlig Afgift. Men derved blev Arbejdet ikke gjort. Allerede forinden havde Kongen forsøgt at sætte Fanger som Pundtærskere paa den nye Ladegaard — de gik i *Jern*, som det hed, dér ligesom inde paa Bremerholm, men det forslog ikke. Saa for-

søgte man at forpagte Ladegaarden ud — det gik heller ikke — og efter Kristian IV's Død slog Frederik III ind paa en ny Vej: Han placerede 1651 20 af de hollandske Bønder, der allerede i mere end et Aarhundrede havde været bosat paa Amager, paa Ladegaardsjorden, overdrog dem det hele Omraade og gav dem Lov til at bygge sig en By hvor de selv vilde. De valgte Pladsen lige Øst for den længst nedbrudte Solbjergs Bytomt, og de tyve Gaarde kom til at ligge i to snorlige Rækker med en ualmindelig bred Bygade imellem — den nuværende Allégade.

Denne Ny-Hollænderby — eller Ny-Amager som den ogsaa kaldtes — skulde være en Erstatning for den nedlagte Ladegaard: dens Funktioner var de samme — den skulde forsyne Hoffet og Københavns Slot med Ladegaardsprodukter, Mælk, Smør, Ost og Grøntsager, og dens Indbyggere skulde for Hoffet opfodre Øksne og Lam i Stald og paa Græs. Men der hvilede stadig en ond Stjerne over denne Ladegaardsdrift, og lige fra Begyndelsen blev de hollandske Nybyggere handicappet i deres Virksomhed.

Faa Aar efter Byens Anlæg kom Svenskekrigen, hvori Byen blev totalt lagt øde, og da den efter 1660 atter blev bygget op, var Indbyggerne forarmede i Bund og Grund. Misvækst kom til, og for at klare Dagen og Vejen begyndte de at bortleje eller afhænde den Jord, Kongen havde overdraget dem, hvad der ikke blot stred mod Amagerens gamle Privilegier, men gav Stødet til forøget Armod, idet Bønderne overfor Køberne forpligtede sig til at udrede den fastsatte Pengeafgift til Kongen ogsaa af den Jord, de nu ikke mere kunde gøre frugtbringende. Skønt man paa højere Steder lukkede Øjnene for denne ulovlige og fordærlige Trafik og viste stor Overbærenhed med dem, atter og atter eftergav dem Afgiften eller nedsatte den, blev det til sidst saa galt fat med de gode Hollændere, at Myndighederne skred ind og fradømte de rige københavnske Bryggere og Bagere — og hvad det nu var for Folk — de Jorder, som de »af Kristenkærlighed« (som de sagde) havde overtaget for at hjælpe de fattige Hollændere; kun meget faa Køb blev anerkendt af den nedsatte Kommissionsdomstol, de fleste maatte uden Vederlag afgive de købte Jorder og kunde ikke gøre deres Krav gældende hos Sælgerne — af den gode Grund at disse intet

ejede. Sagen vakte stor Opsigt, og den svenske Gesandt berettede derom i en Depeche til sit Hof. Men Myndighederne reagerede ikke, og lod de hollandske Bønder slippe med en alvorlig Advarsel, for derved yderligere at understrege Misbilligelsens særlige Adresse til de altfor vindskibelige københavnske Borgermænd.

Det var i 1689. Imidlertid blev Privilegierne stadig omgaaet og Indbyggernes Velstand blev bestandig ringere, og da Hollænderbyen en Sommerdag 1697 saa godt som fuldstændig blev lagt i Aske, var deres Skæbne beseglet. Kongens Langmodighed var ude — baade Frederik III og Kristian V havde vist Hollænderne særlig Velvilje, men nu var det forbi. Jorderne blev taget fra dem og udlagt til Hømarker for de kongelige Stalde og Militæretaten — de fik kun Lov til at beholde en Havelod paa omtrent en Tønde Land hver, liggende bag de Gaarde de selv havde opbygget men nu for langt den største Del var brændt ned — altsaa paa begge Sider af den brede Allégade. Et Par af Lodderne kom dog ved den endelige Udstikning til at ligge ved Brede- og Smallegaden.

Kristian IV's gamle Ladegaardsmark — det nuværende Frederiksberg-Område — blev saaledes stadig holdt sammen som en Eenhed. Dertil kom, at Opførelsen af Frederiksberg Slot yderligere forhøjede Omraadets Karakter af Statsdomæne. Kort efter Byens Opbygning efter Svenskekrigen havde Dronning Sophie Amalie i den nye Hollænderby indrettet et Sommerbo for sine Smaaprinssesser — selv havde hun Dronninggaard ved Furesøen — idet hun købte en Halvgaard i Byen og indrettede den til Lystgaard med Have og Marker, udlagte af den bagved liggende gamle Byfæled. De unge Prinsesser blev snart gift og drog bort og Prinsessegaarden stod saa tom. En Tid blev den forladte Gaard forpagtet ud som Sommerbeværtning og Hotel for den fine Verden — her boede f. Eks. en af Griffenfelds Elskerinder efter at hun var forvist fra Hovedstaden — men 1680 overtoges Prinsessernes Gaard af deres Nevø Prins Frederik, den senere Frederik IV, der endnu kun var et Barn, og Gaarden blev nu til Prinsens Gaard, hvoraf der endnu ved Indgangen til Frederiksberg Have ligger et Par stærkt ombyggede Fløje. Da Ladegaardsmarken 1698 blev til kongelige Hømarker, var Prinsen, nu en voksen ung Mand, allerede i Lag med

store Planer om Udvidelse af sin Have og Opførelsen af en Hovedbygning paa Toppen af det gamle Solbjerg, det nuværende Frederiksberg Slot.

Dette kongelige Islæt kom til at betyde overordentlig meget for Hollænderbyens Udvikling. Ikke blot fik Indbyggerne Lejlighed til Fortjeneste af forskellig Art, men det fornemme Selskab begyndte at drage derud for at nyde Sommeren i de høje Herskabers Nærhed. Adskillige af de gamle Hollændergaarde købtes efterhaanden og indrettedes til Lystgaarde eller erhvervedes af entreprenante Folk, der lejede »Sommerværelser« (som det hed) ud til Lysthavende. Og det bredere Borgerskab fulgte efter. Hollænderbyen laa ikke længer borte end at man kunde vandre derud til Fods — det var endda en pragtfuld Spadseretur i de landlige Omgivelser — og den store Slotshave, som Prinsen — der nu var bleven Konge — aabnede for Publikum, blev et eftertragtet Maal.

Ogsaa dette Fremmedbesøg fra Hovedstaden gav Hollænderbyen øgede Indtægtsmuligheder — et Utal af Kroer og Traktørsteder dukkede op for at imødegaa det naturlige Behov til Spise- og navnlig Drikkevarer, der meldte sig efter den lange Vandring paa de skyggeløse Veje med de endnu unge Allétræer. Tallet af Kroholdere var omkring 1730 oppe paa over tredive, Myndighederne gjorde alt for at faa Tallet reduceret, men forgæves — navnlig Frederik IV holdt sin beskyttende Haand over Befolkningen i Hollænderbyen.

Den talte iøvrigt ikke mange Hundrede Sjæle, og Antallet af Gaarde og Huse var saa relativt lille, at man ikke skulde gaa mange Skridt før man stødte paa en Kro. Byen bestod faktisk kun af to-tre Gader. Hollændergadens Haver paa Slotssiden var bleven stærkt beskaarne ved den udvidede Frederiksberg Haves Anlæg, medens Gaardspladserne paa den anden Side allerede tidligere for en Del var bleven opdelt i halve og kvarte Lodder. Ved den gamle Gade op til Gadekæret, den krogede Bredegade, havde efterhaanden en Del Husmænd slaaet sig ned, og disse Indsidderses Tal øgedes efterhaanden, efter at Smallegade omkr. Aar 1700 var skaaret igennem og Tilflytningen fra Hovedstaden tog til. Især efter den store Ildebrand 1728 søgte en Mængde Smaafolk herud. Og en ikke

ringe Del af disse Husmandssteder repræsenterede ogsaa en Kro. Den senere Pileallé var Resterne af den Skraavej, der fra Gl. Kongevej omtrent ved nuværende Nyvej oprindelig førte til Prinsens Gaard og videre til Valby. Den reguleredes da Kirken i 1734 flyttedes over hvor den nu ligger, men udover Præste- og Degnebolig med Skolestue var der langt ned i Tiden kun et enkelt Beboelseshus. Og ude paa Ladegaardsmarken, der altsaa nu var Hømark, var øde som i en jydsk Hedeegn, end ikke nogen Bevoksning. Kun ude ved den gamle Alfarvej til Roskilde, senere ogsaa ved Vestgrænsen, strakte sig en smal Brømme af Buskvækster og Træer, den saakaldte *Remise*.

Ogsaa enkelte Gaarde og Smaahuse laa herude i den yderste Periferi spredt og fjernt fra hinanden, men dog markerende Grænsen. I Nordvest *Kalthus*, oprindelig et Vogterhus ved den gamle Islevvej (nu Godthaabsvej), siden en Gaard, nærmest en Lystgaard, der skiftede Navn til *Grønnendal*. Stik i Vest et andet Vangehus, det saakaldte *Rødhus*, hvor Portvagten ved den tidligere, lukkede Kongevej havde Stade; det er helt forsvundet uden at efterlade sig Spor. I Syd laa det senere saa glørrige *Bakkehus*, Rahbeks og Kammas Bolig gennem en Menneskealder — ogsaa et gammelt Vangehus — og i Øst Regimentskvartermester *Wodroffs* Vandmølle. Siden var der her ogsaa Vindmølle og Farverplantage og et mindre Hus, kaldet *Svanholm*. Endelig laa i Nordøst nogle af den gamle *Ladegaards* Bygninger, der anvendtes paa forskellig Maade, og Kongens *Falkonergaard*, hvor de paa Island indfangede Falke opdrættedes til Foræringer til fremmede Potentater. I 1740-erne fik Falkonergaarden en Nabo i et *Voksblegeri*, som blev Oprindelsen til Gaarden Rolighed. Men hele det Indre af Frederiksberg-Området laa hen som bar Græsmark.

I den lille By ved Slottets Fod pulserede imidlertid Livet. Her var altid fuldt af fremmede ved Sommertid. Beboerne havde af Kongen faaet Ret til selv at brygge Øl og brænde Brændevin, og navnlig den halve Snes Aar, da Kristian VI residerede paa Frederiksberg Slot, fordi Kristiansborg var under Opførelse inde i Hovedstaden, var gyldne Tider for Hollænderbyens Beboere. Men alt det forandredes 1740, da Kongen flyttede ind paa sit færdigbyg-

gede Slot. Og da Bryggerlavet samtidig fik et længe næret Ønske opfyldt om at faa forpurret deres Ret til at brygge Øl hjemme i deres Huse, stod de pludselig paa bar Bund. Skulde de købe Øllet hos Hovedstadens Bryggere, svandt Fortjenesten ved Byens udstrakte Traktørvirksomhed ind til Nul. Paa een Gang var de slaaet helt ud i deres gennem Aarene udbyggede Økonomi.

Jord til at dyrke havde de ikke, og det nyttede ikke, at de slog sig paa Haandværket; der var ingen andre til at aftage deres Produkter end Folk inde i Hovedstaden, og her vaagede Lavene med skinsyge Øjne paa dem, hvis de vovede at industrialisere deres Næringsliv — og Magistraten stod trofast Lavene bi. Slagterne fik ikke Lov til at bringe deres Kød ind gennem Stadens Porte, det blev konfiskeret allerede i Akciseboden, en Bager der vilde ned-sætte sig i Hollænderbyen fik ikke Lov — Folk derude kunde bage deres Brød selv som andre Bønder paa Landet. Byen ved Frederiksberg Slot var Landomraade, og Hovedstadens Næringsdrivende maatte være sikret mod Konkurrence derfra. En Smed, der vilde smede Søm til Afsætning inde i den store Stad, nægtedes ligeledes Bevilling, kun Væverne holdt Lavene Stangen i en Aarrække, takket være kongelig Bevaagenhed. En hel lille Stab Vævere skabte her en ikke ubetydelig Hjemmeindustri, der havde et udmærket Marked i Hovedstaden. Men disse Linnedvævere paa Frederiksberg havde kun opnaaet Næringsret for deres Livstid, og efterhaanden som de døde ud forsvandt ogsaa Hjemmевæveriet.

Disse Tilløb til Smaaindustri lykkedes ikke — først et Stykke ind i Aarhundredet fik en efter hin Tids Forhold stor Bedrift Indpas paa Frederiksberg i den Dannenberg-Collinske, senere Frontinske Klædefabrik. Den laa ved den gamle Hollændergade. Men saadan Fabrikdrift var den Gang særlig privilegeret — ikke en Næringsvej hver og en kunde slaa ind paa. Beboerne maatte altsaa se sig om efter andre Indtægtsmuligheder. I 1740 lykkedes det dem da ogsaa at faa gjort et Indhug i de fredhellige Hømarker. Den gode Jord laa hen Aar efter Aar, den blev kun daarlig røgtet og var fuld af Knolde og Huller. Indehaverne af de oprindelige tyve Gaarde i Hollænderbyen fik sat igennem, at Rentekammeret — Datidens Finans-, Indenrigs- og Landbrugsministerium — over-

lod dem to af de mest side og daarligst beliggende Stykker af Hømarken til Dyrkning i Fællesskab mod en aarlig Høafgift in natura. De udgjorde ialt ca. 175 Tønder Land og omfattede det sydvestligste Hjørne af den gamle Ladegaardsmark over mod Valby og Vigerslev.

Det var vindskibelige Folk, der havde faaet Tag i Jorden — yderligere fik de Eftergræsningen paa Hømarkerne i Forpagtning og tog Kreaturer fra Brændevinsbrændere og Bryggere inde i Byen paa Græs i Fælleden, hvor Indbyggerne fra gammel Tid havde Græsningsret. Husmændene, hvoraf der 1747 var 36, var daarligere stillet. De maatte klare sig som de bedst kunde, med en Malkeko og lidt Smaahandel, de fleste ogsaa med et lille Traktørsted med Varer inde fra København — det havde de Lov til — ellers var der nu kun een officiel Kro med Ret til at brygge og brænde. De gjorde sig stadig Anstrengelser for ogsaa at faa Jord i Hømarken til Dyrkning, men uden Held.

De lokale Myndigheder saa med Undren paa, hvorledes de tyve Mænd i Byen med Lethed fik Afgiften ind af den overtagne Jord og endda et klækkeligt Overskud. Det skrev man sig saa bag Øret og begyndte at fundere paa, om ikke Hømarksordningen i Grunden var en forældet Maade at drive de store Arealer paa. Saa prøvede man paa at bortforpagte et og andet Stykke for et vist Aaremaal til den højstbydende mod Afgift i Hø — og det viste sig at give udmærkede Resultater. Man fik meget mere ud af det paa den Maade end før — man forstod at Tiden og Udviklingen var løbet fra Hømarksdyrkingen ligesom fra den gamle Ladegaardsdrift. Saa fortsatte man med den nye Metode og efterhaanden blev hele den sydlige Del af Frederiksberg-Området enten bortsolgt eller forpagtet ud, enkelte Stykker ogsaa af den nordlige. Nu var man inde paa den rette Vej, og i 1765 gjorde man Skridtet helt ud — inddelte den tilbageværende nordlige Del i 30 Lodder, som man bortsolgte ved offentlig Auktion, og de fleste af Køberne tog to eller flere sammenhængende Lodder. Ved samme Lejlighed maatte man anlægge en ny Vej for at faa Tilkørsel til alle Lodderne — den senere Lampevej, nu Howitz- og Finsensvej, der snoede sig Nord om Smallegades Baghaver ud mod Vest. Hø-

afgiften in natura af de bortsolgte Lodder opretholdtes til langt ind i det nittende Aarhundrede.

Nu var hele Frederiksberg-Omraadet udloddet og paa private Hænder, kun den gamle Fællede og de to Jordstykker, som de tyve Mænd havde overtaget, laa hen i Fællesskab. Men 1775 kom Udskiftningen af disse Arealer, og det var atter de tyve der tog Stikket hjem. De delte det hele, Byens Husmænd og Indsiddere fik ingen Ting, trods Protester og Sagsanlæg.

Dermed var Grundtrækkene af det nittende Aarhundredes Frederiksberg opridset — saaledes som vi ser det paa Kortet fra 1857 — og samtidig tabte Navnet af Hollænderby sig, nu hed det Frederiksberg, eller som oftest i den tyske Form Friederichsberg. Endnu var der ingen videre Bebyggelse ude paa de gamle Ladegaardsmarker, men den begyndte at vokse frem i de sidste Aartier af det attende Aarhundrede. Gaardene der rejstes paa de afhændede Lodder blev ikke egentlige Bøndergaarde — det var heller ikke Meningen, det ser man af Auktions-Konditionerne, det skulde nærmest være en Slags Lystgaarde, der kunde pynte op i Landskabet omkring det kongelige Slot. Det blev det ogsaa. Eftersom Tiden gik blev det efterhaanden Rigmænd fra Byen, væsentlig det velstaaende Borgerskab, som blev Ejere af de frederiksbergske Gaarde, hvis Navne endnu kan eftervises i Kvarterer og Gader i vore Dage.

Nærmest den gamle Ladegaard rejste sig *Svanemosegaard*, der fik Navn efter den »Svanehave« der nævnes tidligt i det syttende Aarhundrede og var et sidt Stykke Jord, som for Resten allerede var bortsolgt før Udlodningen og opfyldt og kultiveret. Længere vestpaa træffer vi *Rolighed*, som allerede er nævnt — den kaldtes først *Mariendal*, medens dette Navn senere overførtes til en ny Gaard paa den anden Side af Falkoneralléen. Videre træffer vi *Godthaab*, en statelig Lyst- og Landgaard, hvorefter det ydre Stykke af den gamle Islevvej fik Navn af *Godthaabsvej*. En Aflægger nordpaa kaldtes *Lille Godthaab*. *Grøndal*, der i Aarhundredet havde ligget ensomt her ude ved Vestgrænsen, fik saaledes ved Udlodningen Naboer, ikke blot de to *Godthaab*'er, men i Syd den store Gaard *Lykkesholm* og den mindre *Flintholm*. *Grøndal*

blev iøvrigt i det nittende Aarhundrede, da Venstres førende Mand Balthasar Christensen erhvervede den og tog Bolig derude, et yndet Samlingssted for Datidens Politikere. Endnu for tyve-tredive Aar siden laa den gamle Gaard der endnu, lige ved Aaen dér hvor Bybanen gaar under den løftede Godthaabsvej.

Inde ved Gamle Kongevejs inderste Del over for Værnedamsvejen — der som bekendt har Navn efter en Øltapper og Grundspekulant Werner Dam som i det attende Aarhundrede huserede paa disse Kanter — opførtes to andre Lystgaarde *Vilhelmineslyst* og *Forhaabningsholm*, hvortil Opkørselsalléen endnu til Dels er bevaret, og ved Falkoneralléen finder vi *Sindshvile* og *Landlyst*, hver paa sin Side og skraas over for hinanden. Der var endnu flere Lyst- og Landgaarde, anlagt efterhaanden her ude paa de udloddede Hømarker, men dette er de mest kendte og betydeligste.

Mindre Lyststeder begyndte ogsaa at gro frem paa de tidligere øde Hømarker allerede fra Slutningen af det attende Aarhundrede. Det meste af Arealet mellem Gl. Kongevej og Frederiksberg Allé var 1766 afhændet til Enken efter en Hederider, Madam Oberkampf. Medens Jorderne ud mod Gamle Kongevej fik Lov at ligge ubebygget til langt ned i det nittende Aarhundrede, bortsolgtes tidligt Grundene ud mod Frederiksberg Allé, og paa dem var der den udtrykkelige Servitut, at Bebyggelsen ikke maatte være Alléen »til Vansir«. De forbipasserende kongelige Herskaber og fremmede Gesandter, der skulde stedes for den folkekære Sjette Frederik paa Slottet, burde have noget kønt for Øje. Ud mod Alléen rejstes der da ogsaa en Række pragtfulde Landsteder, hvoraf et af de smukkeste var Gehejmekonferensraadinde Rosencrones; det laa midt i Alléen og hed »Sommerlyst«, et Navn, som Traktør Thorup annekterede, da han 1845 købte »Ratzenborg« og omdøbte dette gamle Forlystelses-Etablissement til »Sommerlyst«. Ratzenborg (opkaldt efter Indehaveren Georg Ratz) var iøvrigt ogsaa begyndt som Lyststed og ejedes i en Aarrække af den driftige Bygmester Philip de Lange. Men det var som sagt kun den ene Side af Alléen der bebyggedes, den anden Side — den gamle Studevang, hvor der en Tid i det attende Aarhundrede var Tobaksplantager — domineredes for den ydre Del af den stadig ud-

videde Kirkegaard, kun inde ved den første Runddel var der lidt Huse og Haver.

Allégade, den gamle Hollænderbys Hovedgade, var paa Mark-siden bebygget i een sammenhængende Række Gaarde med store Haver bag og et bredt Grønsvær foran, mellem Allégadens Trærække og Hegnene. Om Ejendomsretten til dette grønne Forterræn stod der gennem mange Aar stor Strid. Af den ældre Bebyggelse er nu kun »Ludvigs Minde« tilbage og det ejendommelige ottekantede Hus i Haven til Allégade Nr. 6 — et Hus der uden Tvivl skylder Philip de Lange sin Oprindelse og minder meget om et andet af hans Bygværker, Store Mariendal ved Strandvejen. Her havde iøvrigt det Wærn'ske Institut, en anset Pigeskole og Optragelsesanstalt til Huse i det nittende Aarhundrede.

Den anden Side af Allégade, Slotssiden, var ligeledes tætbygget med store Forhaver. Her havde Lars Mathiesen sit berømmelige Traktørsted gennem et halvt Aarhundrede, fra 1804 til 1852, søgt og skattet navnlig af Studenterne; her havde ogsaa Kehlet langt senere sin Variété, hvor Drachmann fandt Edith — nu er det hele samlet i Etablissementet »Lorry«. Lorry Feilberg, efter hvem det har Navn, var ogsaa en forædlet og forfinet Udgave af Lars Mathiesen. I det hele havde Frederiksberg beholdt sit fra Fortiden nedarvede Renommé som Forlystelsesdomæne og kært Udflugtssted for Københavnerne, selv paa Slottets fredhellige Enemærker fik Traktørvirksomheden Indpas. Allerede i en fjern Fortid havde Fasanmesteren paa Fasangaarden haft Ret til Udskækning, siden placeredes en Konditorpavillon, hvor man kunde faa Chokolade og søde Snapse, inde paa Slotshavens Terræn. Det blev til den senere Jostys Pavillon, grundlagt 1813 af en italiensk Billedhugger, der var indkaldt for at arbejde paa C. F. Hansens Kristiansborg. Et Slags Anneks dertil var Monigattis Pavillon med Tyrolere og kvidrende Skønjomfruer i den første Runddel af Frederiksberg Allé, der ogsaa var Slotsdomæne. Langs Pileallé, inde paa Havens Grund, var efterhaanden bleven opført en Række mindre Funktionærboliger for Slottets Betjente; ogsaa de er blevet til smaa hyggelige Beværtningshaver, der har bevaret noget af Fortidens smaaaborgerlige Charme lige ned til vore Dage.

I 1769 havde Frederiksberg-Området 1030 Indbyggere, i 1834 var Folketallet steget til 1491. Det var ikke nogen stærk Tilvækst i Løbet af 65 Aar, og dog havde Befolkningens Næringsliv og Erhvervsmuligheder bedret sig. Omkring Aarhundredskiftet havde Industrien i Byen haft en vis Blomstring, men Krigen og Pengekrisen havde stækket den; Klædefabrikkerne, som havde givet mange Smaafolk taaleligt Udkomme, var i Trediverne ved at sygne hen, et Sukkerraffinaderi der havde haft til Huse i Bredegade var forlængst nedlagt, og Sejldugsfabrikationen paa Vodroffgaard var ophørt. Men Skrankerne, som de københavnske Lav havde rejst for Næringslivet, var saa smaat ved at falde, og en Del Smaa-industri og Smaahandel havde faaet Plads til at røre sig paa. Ingenlunde i nogen større Stil, men der var dog baade Dugmagere og Sæbesydere, Bagere, Spækhøkere og Urtekræmmere. Der var ogsaa flere Lysestøberier, bl. a. paa Falkonergaarden, der efter Falkoneriets Nedlæggelse 1810 var bleven bortsolgt, og hvor en kgl. Kapelmusikus som et indbringende Bierhverv ved Siden af sin Kunst havde en temmelig betydelig Talg- og Vokslys-Fabrik. Mekanikus Winstrup drev paa en mindre Ejendom »Marialyst« ved den nye Roskildevej en paa den Tid meget værdsat Fabrikation af Plove, Harver og Tærskemaskiner, selv Dampmaskiner leverede han, og paa Rosenlund ved Værnedamsvej havde Fabrikant Kehlet en Chokoladefabrik, forbundet med et folkeligt Traktør- og Forlystelsessted, foreviget i Arnesens og Overskovs »Capriciosa«. Det afløstes af en Dansebod, der fik et daarligt Lov paa sig, men dog først forsvandt i Firserne for at give Plads for en ædlere Institution: Schneekloths ansete Latinskole.

Nogle større Institutioner af højst forskellig og højst ulige Art fandt ogsaa Vej til Frederiksberg inden 1858, da Byen udskiltes fra Hvidovre og fik sin egen kommunale Forfatning. *Landbohøjskolen* blev anlagt paa »Roligheds« Marker mellem Falkoneralleen og Bülowvej — dens diametrale Modsætning *Aandssvageanstalten* etableredes som Nabo til Rahbeks gamle Bakkehus, hvor Vid og Aand havde haft saa glimrende et Tilholdssted — et stort *Sygehjem* opførtes ved Rolighedsvej, og Kristian IV's *Ladegaard* var nu efter mange Omskiftelser degraderet til københavnsk Fattig-

gaard. Af lysere og mindre livsfjern Art var Carstensens *Alhambra*, som blev anlagt i en af de gamle Lysthaver ved Frederiksberg Allé, ikke langt fra den første Runddel; men desværre fik dette smukke Etablissement kun en krank Skæbne og en kort Levetid. Længer ude i Alléen byggedes *Odeon*, det senere Frederiksberg Morskabs-teater, hvor de klassiske Sommerrevuer fra Halvfemserne bragtes frem og hvor senere Betty Nansen kreerede sine store tragiske Kvindefigurer. Det var stadig Modsætningerne der mødtes. Af mere bastant Natur var *Rubens* vældige Væverier ved Rolighedsvej, hvor nu »Hostrups Have« har sin Plads.

Endnu var Frederiksberg en Idyl, et Sted hvor Pensionister og indadvendte Naturer til Hverdags kunde føre en stilfærdig Tilværelse og hvor Københavnerne om Helligdagene slog Gækken løs. Endnu kunde Folk i Fred og Ro ligge paa Landet paa Frederiksberg. Men Idyllen begyndte at svinde, da Landdistriktet indtoges til høj Bebyggelse og Udstykning af Villagrunde ved nyanlagte Veje tog Fart. Frederiksberg gik ind i sit sidste Udviklings-Stadium — begyndte at forpuppe sig som Storby. Endnu var Forvandlingen ikke sket, men den var allerede i Sigte. I Treserne etableredes Vand- og Gasværk, og Gadenumre indførtes — ubedragelige Tegn paa Udviklingen mod større Forhold. Man kunde ikke mere nøjes med Navne paa Gaarde og Lyststeder. Idyllen gik paa Held og ligesom senere ved Hellerup begyndte den høje Bebyggelse at æde sig ind paa de grønne Omraader nærmest Hovedstaden inde ved St. Jørgens Sø og Begyndelsen af Gl. Kongevej. Det var bare naturligt, de laa først for. Det gik ud over Haverne mellem Svanholm, Forhaabningsholm og Vilhelmineslyst. Paa Kortet 1857 ser man en »Ørstedsgade«, en af de første der anlagdes — den fik imidlertid snart samme odiøse Karakter som Vesterbros Sidegader i vore Dage, og maatte omdøbes til »Danmarksgade«. Talrige andre Sideveje blev udstukket og Bebyggelsen fortsattes ad Gl. Kongevej, ved hvis Nordside, navnlig i Eggen omkring Bülowvej, der rejste sig statelige Villakvarterer, som stadig udbyggedes og forskønnedes. Denne Del af Frederiksberg er endnu bevaret som aaben Haveby. Sydsiden af Gl. Kongevej, i hvert Fald uden for Værnedamsvejen, laa derimod ubebygget temmelig langt ned i Aarhundredet.

Omnibusser og Sporveje begyndte nu at sno sig ud til den stadig voksende By, hvis Befolkning i Tiaaret 1860-70 fordoblede og siden bestandig øgedes. Smaa og store Huse skød op mellem hverandre, ikke mindst ved de gamle Færdselsaarer, Falkonerallé, Smallegade og Godthaabsvej, hvor Marker og større Haver bestandig udpindedes i mindre og mindre Parceller og afsatte ny Bebyggelse. Ved Godthaabsvejen lod det Classenske Fideikommis, nærmest som et filantropisk Foretagende, opføre en hel lille By af lave, landlige Arbejderboliger, der for sin Tid betød et stort Fremskridt i sanitær og bolighygiejnisk Henseende, men forlængst er blevet utidssvarende og nu afløses af deres Modsætning: moderate Skyskrabere — om man kan sige saaledes. Ved Godthaabsvej og Falkoneralléen rejste sig iøvrigt navnlig mod Slutningen af forrige Aarhundrede en kompakt Bebyggelse, der for en stor Del blev til omkring den store Lockout i 1899. Til Smallegade flyttedes i 1868 den oprindelig paa Kristianshavn grundlagte Fajancefabrik »Alumina«, til en Grund hvor der i Hollænderbyens længst forsvundne Dage laa et Teglværk, hvorhen ogsaa den kongelige Porcelænsfabrik i Begyndelsen af Firserne flyttedes fra den af Vilh. Bergsø skildrede gamle Fabrikgaard paa Købmagergade.

Arealerne længst ude mod Sydvest, hinsides Fasanvejen er først kommet med i vor Tid. Her er nu et vidt forgrenet Vejnet med tæt Bebyggelse, hist og her dog endnu aabent Land. Over disse vidtløftige Arealer førte indtil sidste Fjerdedel af det attende Aarhundrede kun en enkelt Vej — den gamle Kongevej, der bag Frederiksberg Have ud for Fasangaarden løb ud til Damhussøen forbi det saakaldte »Rødhus« og videre til Roskilde. Den forsvandt efter at den nye Roskildevej var anlagt op over Bakken ved Søndermarken, og dens Arealer indgik i Udskiftningen 1775. Som Færdselsvej over de udskiftede Marker anvendtes da en smal Markvej, der i Fortsættelse af Smallegade førte ud mod Vanløse Bymark, men endte blindt inden Grænsen. Den kaldtes »Klammerivejen« og er den nuværende Peter Bangs Vej. Paa dette ejendommelige Vejnavn kan jeg ikke give nogen plausibel Forklaring. Den gængse Tolkning: Klammeriet mellem de kørende paa den smalle Vej der daarlig tillod to Vogne at passere hinanden — den slaar næppe

til. Det er ikke noget nyt Navn, ikke heller grebet ud af Luften. I Fællesskabets Tid laa der her et Par Markaase, som kaldtes »Clammeriis Agre«, men om det skal forstaas bogstavelig eller det er en Forvanskning — en af dem man saa ofte træffer paa i gamle Marknavne — ved jeg ikke. Vi kender ikke noget til Marktrætter eller den Slags paa dette Sted i ældre Tid. Her ude er man nu i Færd med at færdigbygge den By, der — som jeg begyndte med at sige — i sin Oprindelse og Udvikling er et af de mærkeligste Bysamfund i vort Land.

Frederiksberg Slot fra 1852 til vore Dage

Af Niels Maare

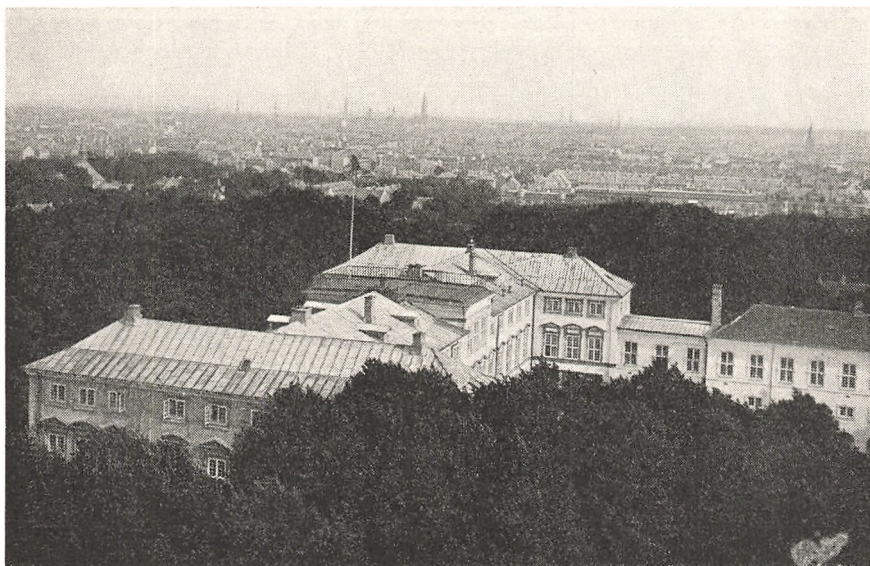
DE BESKRIVELSER der foreligger om Frederiksberg Slot og dets Historie har naturligt omfattet den Periode, hvor Slottet var Kongebolig. Hensigten med det efterfølgende har været i korte Træk at gøre Rede for Slottets Brug efter Enkedronning Marie Sophie Frederikkes Død den 21. Marts 1852, hvorefter Slottet ikke mere blev benyttet som Bolig for Kongehuset. Der er iøvrigt særlig lagt Vægt paa en Redegørelse for de Overvejelser, der førte til Slottets Indretning til Brug for Hærens Officersskole med en kort Beskrivelse af denne Indretning samt en Omtale af de vigtigste Mærkedage i Skolens Historie og — selv om der forhen er gjort nærmere Rede for de senere Aars Restaureringsarbejder paa Slottet — for en Fuldstændigheds Skyld en kortere Beretning over disse Arbejder.

1. Tiden fra 1852 til 1868.

Allerede i 1842 — ved kgl. Resolution af 26/3 — var »den saakaldte Fasangaard« blevet overladt Digteren, Konferentsraad Oehenschläger til Beboelse samtidig med, at den gamle Slotsforvalterbolig med Gartnerbolig — efter at den daværende Slotsforvalter J. Bonsach havde faaet anvist Bolig i nogle Lokaler i Slottets østre Fløj — ogsaa var blevet udlejet. For begge de udlejede Boliger blev der dog stillet den Betingelse, at Tilladelsen til Leje kun gjaldt indtil videre, og indtil der maatte træffes anden Bestemmelse om bemeldte Boliger.

I 1848 havde Digteren, Konferentsraad Carsten Hauch faaet Tilladelse til at benytte nogle af Slottets Gemakker som Bolig og i Sommeren 1852 fik Teaterchefen, Digteren J. L. Heiberg og Jo-

Slottes Hovedbygning set fra Zoologisk Haves Udsigtstaarn.

hanne Luise Heiberg stillet nogle Gemakker til Raadighed som Sommerbolig.

I Maj Maaned 1852 blev en Del af Slottets Inventar flyttet til Gammel Skodsborg til Brug ved Montering af denne Ejendom, som Frederik VII samme Aar havde erhvervet.

I en Fortsættelse af Fortegnelse over Slottets Inventarium af August 1854 bemærkes bl. a., at af de 28 Stole i Slotskappellet er de »12 betrukne med drapcouleurt Klæde«. I Badet findes paa dette Tidspunkt »6 Marmorvaser med Metalknapper og 1 Speil over Vandkummen, i forgyldt Ramme hængende i 4 Kæder, om Rammen en udtunget Kappe af Silketøi med en takket Guldtræsse«. Paa og om Slottet anføres bl. a. 4 »Steen-Lyktepiller« med Glaskupler (maa formentlig være de to nuværende foran Slottets Hovedindgang og to, som har staaet ved Slottets Hovedtrappe i Slotsgaarden) og 6 Jernstativer til Glaskupler (er sikkert de Stativer, som ved Slottets Restaurering i 1922-32 de samme Steder er blevet anvendt til Belysning af Slotsgaarden).

I en »Fortegnelse over Murer- og nagelfaste Inventarier ved

Frederiksberg Slot« nogle Maaneder forud (1. Juni 1854) anføres bl. a., at Kongens og Dronningens lille Trappe er »forsynet med Betræk«, og at Pandekagekøkkenet har »Væggebetræk med hollandske Fliser og en Skorsteenskamin hvilende paa 2 Kobberpiller«.

I Maj samme Aar fik Artilleribrigaden Raadighed over ledige Lokaler i Stueetagen ved Buegangene og nogle Værelser i Mezzaninetagen til Indkvartering af 1 Officer, 2 gifte Underofficerer og ca. 80 Underofficerer og Konstabler.

Paa samme Tid ansøgte Formanden for Maler-Sangforeningen og Sangforeningen »Dania« om Tilladelse til at give fire musikalske Underholdninger i velgørende Øjemed i Slotsgaarden, og kort Tid efter fremkom en Ansøgning om Tilladelse til at benytte den underjordiske Gang til Opbevaring af Øl fra 1. Januar 1855 til Slutningen af Sommeren samme Aar.

I 1854 og 55 fik den kongelige Livgarde til Fods Tilladelse til at benytte 14 Værelser, i østre Fløjs Stueetage og vestre Fløjs Belæte, til Lazaret til Øjensygdomme. Overhofmarskallatet er i April 1855 imidlertid imod, at denne Tilladelse gives, da Krigsministeriet tidligere har rømmet de paagældende Lokaler i en ramponeret Tilstand uden at overtage Bekostningen ved den nødvendige Istandsættelse.

Den 16/12 1856 faar Frimurerlogen Tilladelse til fra 4/1 1857 at benytte de 10 Gemakker inclusive Riddersalen, der findes i Hovedbygningens Belæte (Kongeetage) i Midterpartiet og den vestre Fløj — i 1862 blev Tilladelsen udvidet med de 4 resterende Gemakker i den østre Fløj, saaledes at Frimurerlogen i de fire følgende Aar raadede over samtlige Lokaler i Hovedbygningens Belæte.

I 1857 fremsendte det tekniske Medlem af Kontrolkomiteen for Aktieselskabet Alhambra Ansøgning om »Tilladelse til Afbenyttelse for en Tid af 8 Uger af den store Sal, Rosen kaldet, i Frederiksberg Slot, for deri at lade Theatermaler C. Hetch male forskellige Decorationer til Selskabets Theaterbygning« (i Frederiksberg Allé).

I de derpaa følgende Aar udnyttes Slottet yderligere til Beboelse — i 1858 flytter saaledes Adjutanten hos Kongen, Oberst J. H.

Fensmark ind, i 1860 Generalløjtnant A. C. F. Moltke og noget senere Politikeren Orla Lehmann. Zoologisk Haves Grundlægger, Dr. N. Kjærbølling, havde Bolig paa Slottet fra Oktober 1859 til Oktober 1868.

Underofficerer fra Slesvig og Holsten fik i 1864 anvist Bolig paa Slottet.

Medens Frederiksberg Kirke i Tiden 14/8-27/11 1864 blev hovedrepareret, blev Slotskirken, der efter Enkedronningens Død havde staaet ubenyttet hen, anvendt til Afholdelsen af kirkelige Handlinger. Derved kom Slotskirken til at danne Rammen om den senere Rektor fra Efterslægtsselskabets Skole, Professor Fr. Bokkenheusers Bryllup den 4/11 1864 med Therese Langeland. Indtil Slotskirkens Genindvielse den 24/1 1932 er kun yderligere et ikke fyrsteligt Par blevet viet i Slotskirken, nemlig Digteren J. Chr. Hostrup, der den 29/6 1855 af N. F. S. Grundtvig blev viet til Carsten Hauchs Datter Elisabeth. Om Højtideligheden den 4/11 1864 skriver Professor Bokkenheuser i sine Erindringer: »Vort Bryllup stod paa Frederiksberg. Paa den Tid var Frederiksberg Kirke under Reparation, og Gudstjenesten og alle de kirkelige Handlinger blev holdt i det lille Kapel i Kælderen paa Slottet. Der skal foruden os kun eet Par være viet ved Lys i den lille Kirke, og vi maatte selv sørge for Belysningen, som bestod i en stor Mængde Stearinlys. Provst Hall, Broder til Ministeren, viede os, og Kirken var fyldt til den sidste Plads; thi Frederiksberg var den Gang en lille By, hvor alle kendte hverandre, og man maatte da hen og se Therese Langeland staa Brud. Hun og hele hendes Slægt hørte til paa Frederiksberg. Allégade, gamle Nr. 19, hvor hun i mange Aar siden sin Faders Død havde haft sit Hjem, er nu nedrevet.«

Det fremgaar af de Beskrivelser, der i Aarene 1864-68 fremkommer om Slottets Tilstand, at der efter 1852 kun er anvendt det strængt nødvendige til Slottets indvendige og udvendige Vedligeholdelse. I 1858 maa der f. Eks. omgaaende foretages en Restauration til 2000 Rdl., af et af Coffres Loftsmalerier. Beskadigelsen af Maleriet var saa betydelig, at Reparationen maatte foretages uden at afvente Rigsdagens Bevilling.

I 1864 nedsættes en Kommission til at undersøge, om Slottet

maatte egne sig til Anvendelse til Invalidestiftelse eller Kavallerikaserne. Kommissionens Betænkning gik imidlertid imod Gennemførelsen af disse Planer. Samme Efteraar fremkommer Krigsministeriet med Planen om paa Slottet at anbringe den militære Højskole, som siden sin Oprettelse i 1830 havde haft sit Hjem i »Gjethuset« paa Kongens Nytorv. Dette gav omgaaende Slottets tilsynshavende, kgl. Bygningsinspektør, Professor F. Meldahl, Anledning til følgende Udtalelse i en Skrivelse af 28/10 1864 til Finansministeriet: »Som bekendt kan Militæretatens Ingeniører ikke have den Udvikling, der hører til for paa rette Maade at lede den Art af Arbejder, dels under eventuelle Ombygninger, dels under de aarlige Vedligeholdelser, og der maa derfor ved Overleveringen af Slottet stilles den Betingelse, at det i den Retning blev at underlægge en kyndig Mands Overtilsyn, dels naar Indretningen af Højskolen foretages, dels i Aarenes Løb, naar Vedligeholdelsesarbejderne agtes foretaget. Etatsraad J. J. A. Worsaae var vel rettest den, hvem et saadant Overtilsyn maatte tilkomme.« Professorens Forslag blev imidlertid ikke gjort til Genstand for Behandling, men blev henlagt.

Undersøgelserne om Højskolens Anbringelse paa Slottet trak imidlertid ud, og den militære Højskole flyttede i Sommeren 1865 midlertidig ind i den af Landakademiet forhen, indtil dets Nedlæggelse i 1861, benyttede Bygning paa Hjørnet af Bredgade og Fredericiagade (Akademigade), nu Retsbygning. Den 3. Marts 1866 fremsendte Professor Meldahl til Indenrigsministeriet i Tilslutning til Planen om en ændret Benyttelse af Slottet en Beregning over Omkostningerne ved Istandsættelse af dette med en eventuel Udlejning af samme for Øje: Indretningen af 18 Boliger i Slottets Hovedbygning og 14 Boliger i Lakajbygningen vilde medføre en Udgift paa ialt 6445 Rdl.

Endnu i April 1867 fremsendes Bygningsinventarie-Fortegnelse for Frederiksberg Slot. Af de Bemærkninger, som Bygningsinspektøren, Professor Meldahl, fremkommer med til denne Fortegnelse, skal anføres:

»I Badekælderen findes 5 Marmorvaser eller Urner, den 6. skal efter Slotsforvalterens Sigende bero hos ham.«

Professor Meldahl bemærker hertil, at den manglende 6. Vase burde Slotsforvalteren vel rettest have tilbagebragt til de øvrige 5.

I Kirken — hvor Alterbilledet angives at være omgivet af en smal malet og forgyldt Ramme — var to smaa Gardiner til at hænge op foran Orglet ikke til Stede. Slotsforvalteren angiver, at det var de samme Gardiner, som var anvendt til Betræk paa de tre Knæskamler ved Alteret. 2 andre smaa Gardiner var væk, og det vides ikke, hvor de fandtes. Alterdugen og Krucifikset var ikke til Stede, men angives udlaant til Amalienborg, sammen med de to Sølvlysestager med Alterlys — jfr. senere. Desuden anføres, at et med Figurer indvævet Guldlæder Tapet efter Skrivelse af 30/3 1866 er afleveret til Rosenborg.

Efter Vedtagelsen af Loven af 6/7 1867 om Hærens Ordning anmodede Krigsministeriet imidlertid den 2/9 1867 Chefen for den militære Højskole, Oberst J. F. M. Ernst om i Forening med Oberst J. G. Linde, Chef for Københavns og Citadellet Frederikshavns Fortifikation at undersøge, hvorvidt Frederiksberg Slot maatte egne sig til Indretning til Officersskolens Brug samt om eventuelt at udarbejde Forslag desangaaende ledsaget af Overslag over Bekostningen.

Den 11/9 faar derefter Kaptajn H. B. Hertel og Premierløjtnant O. K. Larssen (Fader til den senere Chef for Hærens Officersskole, Oberst Rolf Larssen) Adgang til Slottets Lokaler for at kunne udarbejde det detaillerede Overslag.

Den 19/10 1867 fremsendtes Indberetningen ledsaget med Forslag og Overslag over Bekostningen ved Officersskolens Indretning paa Frederiksberg Slot til et Beløb af 83.000 Rigsdaler.

I Indberetningen anførtes til Indledning:

»Det stod fra første Øjeblik klart for os, at Slottet med sin frie, sunde Beliggenhed maatte kunne afgive et fortrinligt Sted for den paatænkte Officersskole, saafremt dets Lokalteter lod sig afbenytte uden alt for store Bygningsforanstaltninger, og at det hele Etablissementets smukke Ydre og elegante og hyggelige indre Udstyring maatte kunne indvirke paa den Tone, der maa ønskes paa en Uddannelsesanstalt for Officerer.

Slottet egner sig godt med Undtagelse af Stald og Ridehus m. m.

Samtidig med Indretningen maa Slottet imidlertid underkastes en gennemgribende Istandsættelse saavel den indre Bygning som paa Tag og Fag, saafremt Krigsbestyrelsen ikke skal udsættes for faa Aar efter Bygningens Overtagelse at maatte anvende uforholdsmæssig store Bekostninger paa Etablissementets aarlige Vedligeholdelse.

Samtlige til Slottet hørende Udhuse er ældre, tildels Bindingsværksbygninger, der er i en saa forfalden Stand, at de ikke uden uforholdsmæssige Udgifter lader sig istandsætte og forandre til nogen af de manglende Lokaliteter, og de ligger desuden i en saa betydelig Afstand fra Slottet, at de alene af den Grund ikke egner sig hertil.«

Med Hensyn til *Hovedbygningen med Fløje* anføres: »Kælderen er noget fugtig, men da der er fuldstændig Kloaksystem under hele Slottet, vil Manglen kunne afhjælpes. Stueetagen er i den vestre Del og Midterparti indrettet til Beboelse og vil med nogle Ændringer kunne tages i Brug. Den østre Del af Stueetagen findes endnu i sin oprindelige Stand, som da Bygningen benyttedes som Slot, og vil vel behøve et grundigere Eftersyn. Beletagen er ligeledes i den vestre Del indrettet til Beboelse, nylig istandsat og saa at sige færdig til Benyttelse. Midterpartiet og den østre Del er i den oprindelige slotsmæssigt udstyrede Stand og ville, naar Kaminerne erstattes med Ovne, kunne afgive et smukt og brugbart Lokale for Skolen, Attiquen er i begge Fløje indrette til Beboelse og tildels istandsat. Midterpartiet indtages af den smukke Sal Rosen, der i den Stand, den nu er, vil kunne afgive et hensigtsmæssigt Lokale for den paatænkte Brug som Bibliotekssal for Skolen.

Den hesteskoformede Tilbygning, der slutter sig til Hovedbygningens Fløje, indeholder: Stueetagen, der nu er beboet og derfor tildels istandsat. Værelserne i selve Hesteskoen er i nogenlunde god Stand, men Etagens lavtliggende Gulve er fugtige, hvorfor det vilde være nødvendigt at omlægge dem og anbringe et Betonlag under dem. Mezzaninen er ligeledes istandsat til Beboelse. Vel er Lokalerne meget lave, men egner sig desuagtet hertil.

Beletagen er i det hele i god Stand og vil kunne afgive særdeles heldige Lokaler for Skolen.«

Med Hensyn til Slotskirken bemærkes: »Da Kirken er saa tarvelig udstyret, at kun de nøgne Vægge bliver tilbage, naar Prædikestolen, Maleriet over Alteret samt Loftsmaleriet og Marmorgulvet borttages, har vi ikke taget i Betænkning at anvise Laboratoriet Plads i samme, hvortil Lokalet fortrinligt egner sig, da det er særdeles lyst, meget højt og fordelagtigt beliggende med Hensyn til den Brug, man kan gøre af de omliggende Lokaler. Det foreslaas at anvende det ved Siden af liggende Badeværelse (Dronning Caroline Mathildes) til Svovlbrinte Lokale og de oven over værende Kabinetter til Værelser for Læreren i Kemi.«

Endelig foreslaas indrettet et Observatorium med Kuppel af 8' Diameter og 9' Højde paa Platformen over Hovedbygningens Midterparti. (Heldigvis blev Forslagene til Badeværelsets Benyttelse og Kuplens Anbringelse, der helt vilde have ændret Slottets Udseende, ikke godkendt. Laboratoriet blev henlagt til Udbygningerne og Kirken indrettet til Festsal for Skolen for nogle faa Aar senere (1874) at blive benyttet til Bibliotek — jfr. senere).

Da der er ringe Bebyggelse i Slottets Omegn, bliver denne anset for velegnet til Afholdelse af Felttjenesteøvelser.

De foreslaaede Bygningsforandringer indskrænker sig iøvrigt til de allernødvendigste, hvorved, som det anføres, »hele den smukt dekorerede indre Udsmykning kan bevares uforandret, saa Omkostningerne ville blive de mindst mulige.«

I Tilslutning til det ovenfor anførte omfatter Forslaget derfor 1) Nedbrydning af Kirkens Pulpiturer, Prædikestol, Flisegulvets Erstatning med Bræddegulv. 2) Udførelse af 2 nye Hovedtrapper gennem de 3 Etager af Hovedbygningens Fløje og Anbringelsen af det nævnte Observatorium, 3) Hvidtning af Gibslofterne, 4) Hovedreparation af 234 Vindueskarme med Rammer og Ruder i Hovedbygningen og tilsvarende Arbejde paa 136 Vinduer i Tilbygningerne, 5) Restaurering af Paneler, Døre og Vægge, 6) Fuldstændiggørelse af den i 1862 paabegyndte Gasinstallation, 7) Opførelse paa Grunden Vest for Slottet ved Zoologisk Have ud mod Hovedlandevejen af et Eksercer-, Gymnastik- og Ridehus samt Stald til 20 Heste og endelig 8) Opbrydning af Brolægningen i Slotsgaarden og dennes Makadamisering med Murbrokker og

Grus. Til disse Arbejder slutter sig Reparationen af Bygningerne paa Tag og Fag. Bygningsforandringerne anslaaes til 8500 Rdl., Istandsættelsesarbejderne m. v. til 29.175 Rdl., Nybygningerne: Eksercer- og Gymnastikhus til 28.000 Rdl., Stald til 5000 Rdl. og Reparation paa Tag og Fag m. m. til 12.325 Rdl. ialt 83.000 Rdl.«

2. Tiden fra 1868 til 1893.

Efter Modtagelsen af Indberetningen af 19/10 1867 lod Krigsministeriet i Begyndelsen af 1868 foretage en Undersøgelse af, om Elevskolen eller Skydeskolen for Haandvaaben maatte kunne anbringes paa Slottet sammen med Officersskolen; Resultatet af denne Undersøgelse blev, at Hærens Elevskole ogsaa vilde kunne indkvarteres paa Slottet, og at Merudgiften herved vilde beløbe sig til 7000 Rigsdaler.

Krigsministeriet bestemte derfor under 29/4 1868, at Officersskolen og Elevskolen skulde anbringes paa Frederiksberg Slot fra 1/5 1868. Undervisningen skulde herefter officielt begynde den 2/5 med Parole paa Slottet den 4/5 1868. — Efter Elevskolens Ophør i 1912 fik fra 1923 den nyoprettede Officiantklasse anvist Undervisnings- og Belægningslokaler paa Slottet.

Ved Lov af 17/5 1868 blev derefter bevilget 65.000 Rdl. til Indretning af Slottet for Officersskolen i Forening med Elevskolen. Af nævnte Sum blev for Finansaaret 1868-69 de 41.000 Rdl. bevilget til Anvendelse til Gennemførelsen af Bygningsændringerne og Istandsættelsesarbejderne paa selve Slottet, idet Ministeriet ønskede disse Arbejder afsluttede saaledes, at Skolen kunde tage Slottet i Brug i Foraaret 1869. Resten af Bevillingen: 24.000 Rdl. paaregnedes anvendt til Opførelsen af et nyt Ridehus for Foden af Bakken og til Indretning af Kongestalden til Brug, dels til Stald, dels til Eksercer- og Gymnastiksal. Beboerne paa Slottet (ialt 32 Lejemaal) kunde først opsiges til Fraflytning til Oktober Flyttedag 1868, og Udførelsen af de væsentligste Ændringsarbejder maatte derfor udskydes til efter dette Tidspunkt. Reelt begyndte Undervisningen paa Slottet derfor først den 24/6 1869. Forud for Gen-

nemførelsen af Planen lod Krigsministeriet denne forelægge for Professorerne Meldahl og Worsaae, der i Forbindelse med Chefen for 1. Ingeniørdirektion, Oberst Linde, den 18/6 1868 udtalte: »at den forelagte Plan viser, at der ved Distributionen er taget særligt Hensyn til Bevaringen af Slottets smukt dekorerede Lokaler og med faa Undtagelser (f. Eks. Kirken) skaffet disse en Anvendelse, der vil tilstede, at berørte Lofts- og Vægdekorationer kunne forblive som de er. Bibliotheket er saaledes tænkt anbragt i Rosen og Tegne- og Klasseværelserne i de smukke Lokaler i Hovedbygningens 1. Etage. Laboratoriet henlægges til Udbygningerne, og Kirken omdannes til Militærskolens større Festsal m. m.« Det henstilledes til Slut, at følgende Gemakker blev bevarede: »1) Værelset i Slottets Hovedbygningens øverste Etage i nordøstre Hjørne, der har været Frederik VI's private Værelse og som endnu helt er konserveret i sin oprindelige ejendommelige Dekoration, 2) de 2 Værelser i samme Bygnings Kælder (Badeværelset med Forværelse) og de tvende over samme beliggende Værelser i Stueetagen som indeholder Frederik IV's Badeværelse og Aftrædelsesværelse ved Kirken, og som endnu er i deres oprindelige Form og Dekoration og 3) Værelset i østre Fløjs Mezzanin, som er et højst ejendommeligt dekoreret Lokale fra Dronning Sophie Magdalenes Tid.«

Til Badeværelset med Forværelset skal bemærkes, at disse Rum hverken i 1868 eller nu er i deres oprindelige Form. Rummene blev oprindelig under Fr. IV benyttede som Konditori og først under Chr. VII blev Badeværelset indrettet. Samtidig fik de to ovenover liggende Gemakker anden Udsmykning paa Døre, Vinduer og Paneler, saaledes at den oprindelige Udsmykning (Marmorering) blev skjult. Ved den senest udførte Restaurering er Udsmykningen fra Chr. VII's Tid afdækket.

Opførelsen af de tidligere omtalte to nye Hovedtrapper i Hovedbygningens Fløje medførte, at fire Kabinetter i hver Etage forsvandt. De der anbragte Loftsmalerier blev senere anbragt paa Rosenborg.

Iøvrigt skred Indretningen kun langsomt frem, dels da Frigivelsen af Boligerne (ved hvilken Lejlighed bl. a. Orla Lehmann, Carsten Hauch og Dr. Kjærbølling maatte udflytte) ikke kunde af-

sluttes til Flyttedagen, dels da Arbejderne maatte udføres langsomt og forsigtigt. Bygningsdistriktet, hvis Chef dengang var Ingeniørkaptajn S. A. v. Petersen, indstillede saaledes, at stort set kun Nybygningerne blev udbudt i Licitation, medens de øvrige Arbejder blev udført efter Akkord. Det anførtes bl. a. : »Alle Arbejder foretages med megen Varsomhed, saaledes maa til Eksempel den yderste Grad af Forsigtighed iagttages ved Omlægningen af Gulvene i Attikken, da der ingen Indskud findes, og Loftsmalerierne og Stukarbejderne er anbragt umiddelbart paa Forskallingen,« og senere foreslaas: »Saa meget som muligt af disse Arbejder bør bortaccorderes til paalidelige Mestre, der ville paatage sig Medansvaret for, at ingensomhelst unødvendig Ødelæggelse finder Sted.« At Arbejdet blev udført omhyggeligt og varsomt, fremgaar bl. a. af, at af Bevillingen paa de 41.000 Rdl. blev kun Halvdelen anvendt i Finansaaret 1868-69, medens Resten 20.535 Rdl. maatte overføres til det næste Finansaar.

I Betragtning af, at man paa den Tid ikke havde udpræget Sans for nænsom Behandling og Bevaring af gamle historiske Bygninger og disses Udsmykninger, er det meget glædeligt at kunne konstatere, hvorledes de militære Bygningsmyndigheder fra første Færd i høj Grad har taget Hensyn til Slottets historiske Værdi, idet det jo maa erindres, at Slottet ikke som saadant blev overladt Krigsministeriet.

Den 14/1 1869 afleverede Etatsraad, Professor F. Meldahl Slottet til Ingeniørkaptajn Petersen paa Ingeniørkorpsets Vegne. I den Anledning udfærdigedes en Overleveringsforretning med 4 Bilag, nemlig: Bilag Nr. 1: Situationsplan, Bilag 2: Fortegnelse over Bygningsinventar i Frederiksberg Slot, Bilag Nr. 3: Kvittering for de i Henhold til den mellem Indenrigsministeriet og Krigsministeriet trufne Bestemmelse afgivne Genstande fra Slottet til Opbevaring paa andre kongelige Slotte, Bilag 4: Kvittering fra Statsinventariskommissionen for Borttagning af forskellige Genstande fra Slottet.

Efter Overleveringsforretningen omfatter Slottet følgende Bygninger m. m.:

Slottet med Tilbygninger, det saakaldte Vægterhus med dertil hørende Materialgaard, Pladsen Vest for Slottet mellem dette og

Materialgaarden og Zoologisk Have med derpaa staaende 38 Stk. Lindetræer, den underjordiske, hvælvede Gang (»de to Lys- og Lufthuller fra Gangens Loft til Bakkens Jordoverflade høre til Gangen og kunne ikke af Havens Bestyrelse lukkes«), den saakaldte Køkkenbygning, Kongestalden, den saakaldte Lakajbygning, den mod Kongestaldens nordre Facade støttede Bindingsværksbygning og den paa Pladsen Nord for Kongestalden staaende Vognremise, det Køkkenbygningen og senere anførte Bygninger omgivende Terrain med derpaa staaende 26 forskellige Træer og en Del Buske.

Ved Indenrigsministeriets Skr. af 8/2 1869 blev den 12/2 1869 endvidere overleveret til Militæretaten den saakaldte Hundehave 3: Arealet langs Roskildevejen mellem Lakajbygningen og »Familiehaverne« ved Pilealleen.

Det fremgaar af nævnte Bilag 3, at der bl. a. blev afleveret 7 Loftsmalerier, 20 Dørmalerier, 11 Kamin- og Vægspejle, 7 Marmorkaminer, 2 Parketgulve, 2 Silketapeter, 1 Gyldenlæderstapet og en Del Paneler, Dørindfatninger og malede Tapeter.

Fra Kirken, hvor Marmorgulvet tidligere var blevet optaget, blev yderligere fjernet: Altertavlen, Alterbordet (Marmorplade og Marmortrin) 10 Stk. gammelt bleget rødt Silketøj til Drapperier i Kongens Stol (heraf 2 forsynede med Guldfryndser forneden), 2 Stk. smaa Gardiner af rødt Silketøj til at hænge op foran Orglet, 2 Stk. af samme Slags til Vinduet ved den kongelige Stol, 1 Orgel i Træskærearbejde med Fod og Tilbehør, Piberne indlagte med Elfenben, de øverste Registre besatte med 19 smaa Sølvløvehoveder og paa begge Sider 12 smaa Sølvløvehoveder, hvoraf de 11 med 1 Ring, foroven findes 4 smaa Sølvhoveder uden Ringe. Endvidere 1 Orgelbænk, 2 Nummertavler og 28 perlemaledede Stolestader paa Gulvet.

I Henhold til Bilag 4 borttog Statsinventariekommissionen fra Slotskirken:

1 Alterdug af Cambrice, kantet med Kniplinger, 1 Alterklæde af carmoisinrødt Silkefløj med Guldkniplinger, 1 rødt Silkefløjsomhæng til Prædikestolen besat med Guldtresser, 3 udtungede Kapper af samme Udstyr, 2 Sølvalterstager med tilhørende 2 korte Stk. Voxlys (det præciseres, at Voxlysstumperne *ikke* er afgivne

til Statsinventarie-Commissionen), 1 Christusfigur af Sølv paa et Sølvkors med Ibenholtsfod, hvorpaa nogle Sølvcirater, 1 rød Fløjls guldbroderet Klingbeutel mærket C. 7. 1766.

Endvidere afleveres 2 faste Spejle.

En væsentlig Del af det i Bilag 3 anførte Inventar blev den 6/2 1869 bragt til Fredensborg Slot, hvor noget af det blev anvendt, Resten opmagasineret. En Del af det ikke benyttede — bl. a. Stolestaderne til Kirken og en Del Paneler og malede Tapeter, nogle Dørmalerier og 2 Spejle — blev afgivet i Oktober 1916 til Christiansborg Slots Tegnstue for herfra i Februar 1919 atter at vende tilbage til Frederiksberg Slot, hvor Spejlene og Dørstykkerne nu er anvendt i Chefens Løjlighed, medens Stolestaderne ved Slotskirkens Restaurering blev anbragt paa deres gamle Pladser. Tapetresterne blev 1930 afleveret til Nationalmuseet.

Af det til Statsinventariekommissionen afgivne gik Alterdug og -klæde samt Sølvalterstagerne og Christusfiguren tabt ved Christiansborg Slots Brand den 3/10 1884. Silkeforhænget og Kapperne blev solgt ved Auktion den 14. og 15/11 1879. Klingbeutlen blev den 31/3 1884 afgivet til »De danske Kongers kronologiske Samling« paa Rosenborg, hvor den nu er anbragt i Skabet, der rummer Christian den 7's Bryllupsdragt. Endelig er de to Spejle taget i Brug i den daglige Spisestue paa Fredensborg Slot.

Officersskolen beklagede sig iøvrigt allerede i September 1869 over 1) den utilstrækkelige Installation af Gas (Belysningen i Undervisningslokalerne er for ringe), 2) den højst utilfredsstillende Udbedring af Pletter m. m. paa Døre, Paneler og Vinduer, 3) den uheldige Besparelse ved Reparation af Gulve, hvorved nye og gamle Reparationer i Forbindelse med Rester af den oprindelige Maling (Fliseudsmykning) af Gulvene gav et højst uheldigt Udseende og 4) Utilstrækkeligheden ved Antallet af de opførte Latriner. Skolen ansøgte endelig 5) om at faa lagt Bræddegulv i Stedet for Lergulvet i den nylig indrettede Gymnastiksal m. m.

Det vil efter det foran anførte ses, at Slottet ved Overtagelsen ikke alene var berøvet en ikke uvæsentlig Del af den tidligere Udsmykning og Pragt, men at det ogsaa vedligeholdelsesmæssigt set ikke kom i en tilfredsstillende Stand.

Umiddelbart efter Indflytningen tog Officersskolen Spørgsmaalet op om Slottets Sikring i Ildebrandstilsfælde og foreslog dels Anbringelse af Vandhaner paa Gangene, dels — i Begyndelsen af 1870 — Supplering og Forbedring af Brandredskaberne.

Da Reparations- og Ændringsarbejderne i det store og hele var afsluttede, besøgte Kong Christian den IX og Kronprins Frederik den 19/1 1870 for første Gang Officersskolen i den nye Skikkelse.

Københavns Sporveje havde ved Overtagelsen benyttet 1) »den saakaldte Køkkenbygning«, 2) Kongestalden og 3) de i Stueetagen af Lakajbygningen indrettede Stalde. Sporvejene skulde udflytte April Flyttedag 1870, men traf med Krigsministeriet den Ordning, at Køkkenbygningen og Lakajbygningen blev afleveret 1. December 1869, mod at Selskabet til Gengæld kom til at disponere over Kongestalden til 1. Juni 1870.

Allerede i 1871 nærrede man Betænkelighed ved at benytte Rosen som Bibliotek. En Undersøgelse af Gulvet viste, at dets Konstruktion var anderledes, end de ældre Tegninger lod formode. Ingeniørkorpset foreslog derfor i 1872 at flytte Biblioteket ned i den tidligere Slotskirke og desuden benytte denne som Mødesal. Samtidig foresloges Bjælkeslaget i Rosen forstærket. Forslaget til Flytningen af Biblioteket blev tiltraadt, og Arbejdet blev afsluttet i Begyndelsen af Aaret 1874.

I de følgende Aar søgte Ingeniørkorpset efterhaanden at raade Bod paa den begrænsede Istandsættelse af Slottet ved Overtagelsen.

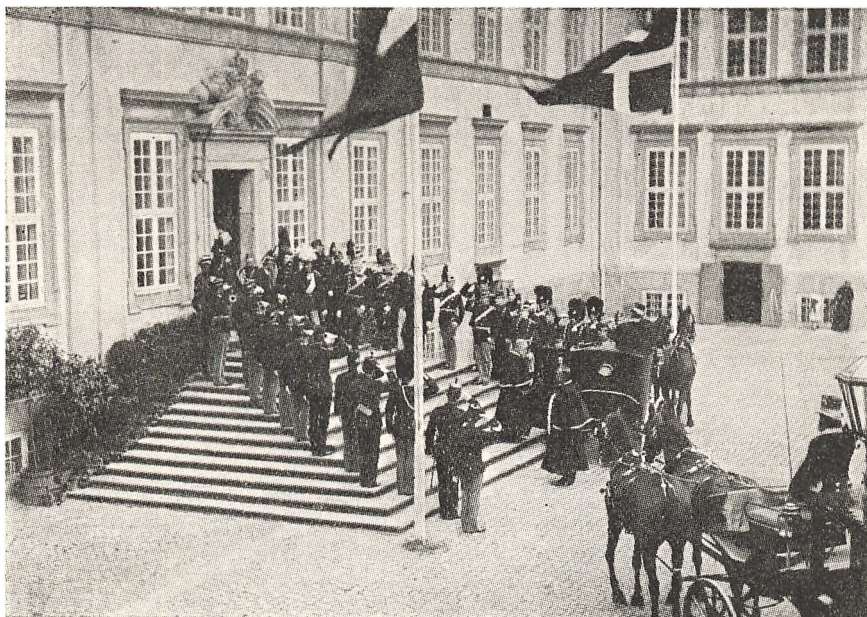
I Aarene 1876-78 hovedistsandsattes Sokler og Gesimser, 1878-83 blev bl. a. Vinduer og Karme i Hovedbygningen fornyede, medens Stuklofterne blev istandsatte (eftergaaede og hvidtede). Murstensbelægningen i Buegangene blev (beklageligvis) dækket med et Betonlag, — jfr. senere — 1883 istandsattes en Del af Kobbertaget, og der udførtes en direkte Telefonforbindelse mellem Slottet og Brandstationen i Runddelen. Fra 1888-1893 blev Facaderne og Sandstensindfatningerne istandsat.

3. Tiden fra 1893 til vore Dage.

Den 1/5 1893 fejredes Skolens 25 Aars Jubilæum. Nationaltidende beretter herom:

»Festen holdtes paa Frederiksberg Slot, der ved sin frie Beliggenhed udenfor, men dog nær Hovedstaden har været saa fortrinlig egnet til Ophold for Skolens Elever. Præcis Kl. 12 ankom Hans Majestæt Kongen (Christian IX) til det flagsmykkede og smukt dekorerede Slot, medens kort forinden Deres kgl. Højheder Kronprinsen og Prins Christian var mødte. De kongelige Herskaber modtoges paa Slotstrappen af Chefen, ledsaget af Stabsofficererne, medens Lærerne m. fl. stod opstillede i Vestibulen ud imod Gaarden. Efter at Presentationen for Hans Majestæt havde fundet Sted begave Fstedeltagerne sig til Riddersalen, som var meget smagfuldt udsmykket og hvor en større Forsamling havde givet Møde, nemlig foruden de to Forsvarsministre, den kommanderende General og de fleste herværende Generaler, Generalløjtnanterne Ernst (Skolens første Chef) og Thomsen, Rector magnificus, Professor Matzen, Direktøren for den polytekniske Lærestalt, Professor J. Thomsen og et stort Antal af Garnisonens Officerer. Straks efter traadte Skolens Chef, Oberst af Ingeniørkorpset Tobiesen, frem og gav en Oversigt over Skolens Formaal og Udvikling i de forløbne 25 Aar. Derefter tog Krigsministeren Hans Excellence General Bahnson Ordet, idet han talte ud fra det velbekendte Ord: Hærens Aand hviler paa Officerskorpset. Efter Afslutningen af Generalens Tale behagede det Hans Majestæt at tage Officersskolens Lokaler i Øjesyn, og Kl. 1 forlod de kgl. Herskaber atter Slottet under livlige Hurraraab fra de paa Slotstrappen opstillede Elever. Om Eftermiddagen samledes Chefen, Skolens nuværende og forhenværende Lærere samt en Deputation af Skolens Elever til en Festmiddag paa Slottet, hvori som særlig indbudte deltog Hans kgl. Højhed Prins Christian, Deres Excellencer Krigs- og Marineministrene samt Chefen for Hærens Elevskole.«

Foruden Kong Christian X, der var Elev i Officersskolens næstældste Klasse fra Oktober 1889 til April 1891 og som efter Skoletiden til Stadighed med megen Interesse har fulgt Udviklingen og

Kong Christian IX forlader Officersskolen ved Jubilæumsfesten den 1. Maj 1893.

ofte aflagt Besøg paa Slottet, har desuden Hans kgl. Højhed Prins Harald været Elev paa Slottet saavel i næstældste Klasse som senere i Generalstabsklassen, samt Deres Højheder Prins Aage og Prins Viggo.

Uden for den kronologisk tilstræbte Oversigt skal her kort berettes om en Episode ved et af Kong Christian X's senere Besøg paa Frederiksberg Slot.

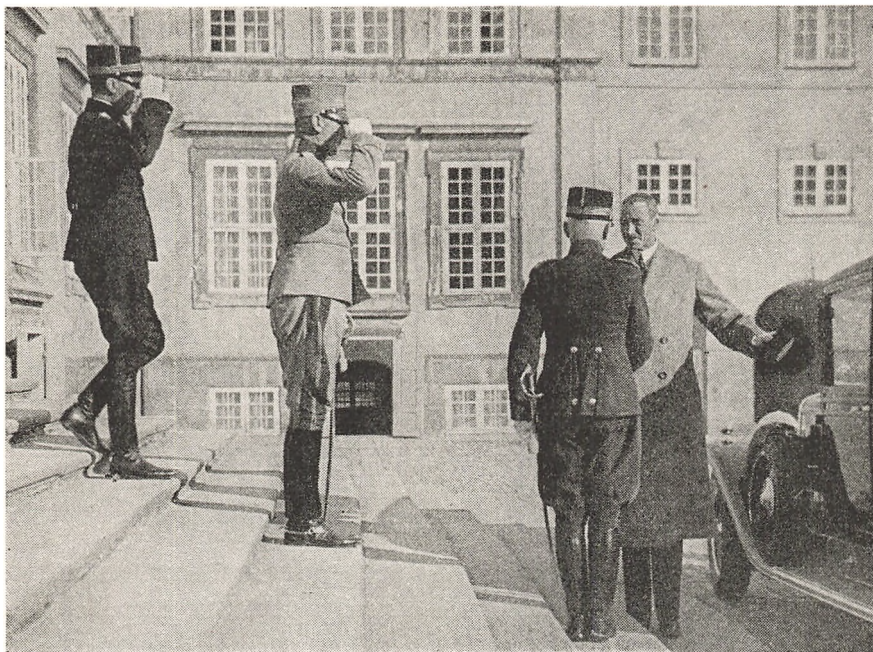
Paa 40 Aarsdagen den 21/3 1931 for Afslutningen af Undervisningen paa Officersskolen samledes Kongen med Klassens øvrige Elever paa Slottet. Forfatteren af nærværende Redegørelse var i den Anledning tilstede ved Gennemgangen af Slottets Lokaler. Efter at Kongen med sine Officerskammerater havde genopfrisket Minderne fra Klasseværelserne og Samlingslokalerne fra Ungdomstiden sluttede Besøget i den gamle Gymnastiksal. Da en af de tilstedeværende om Øvelserne her bemærkede: »Ja, det var dengang«, gik Kongen hen til en Plint, lagde Jakken, sprang op i Ringene, udførte »en Svalerede« og sprang let og ubesværet ned.

I 1894-95 fortsattes Restaureringsarbejderne. Riddersalen blev hovedstandsatt, og i Aarene 1898-1902 blev Facaderne istandsatte. I 1904-05 paabegyndte man Installationen af elektrisk Lys i Laboratoriet, og Installationen fortsattes for de aarlige Vedligeholdelsesmidler efter 1910 i Boliger og Kontorer paa Slottet. (W. C. fik Slottet iøvrigt først i 1930 som en af de sidste Bygninger paa Frederiksberg, og først efter at Kommunens tekniske Forvaltning havde meddelt, at Natrenovationen vilde ophøre i Løbet af det paagældende Aar). I 1908-10 hovedstandsattes »Rosen« og »Pandekekøkkenet«. Sidstnævnte Rum blev rekonstrueret og restaureret, medens »Rosen« blev udstyret med fremmedartede Tapeter, en Majolikaovn og Gaskroner — Rummet skulde anvendes til Brug for Overkrisretten.

I samme Tidsrum og de følgende Aar udførtes væsentlige Brandsikringsforanstaltninger saasom Forøgelsen af Antallet af Brandhaner og Anbringelse af Rabitzvægge i Loftsetagen.

I 1918 fejredes Skolens 50 Aars Jubilæum. Festen holdtes ligesom i 1893 i Riddersalen. »Denne var nu«, som Berlingske Tidende meddelte, »kun smykket med et Par Flagdekorationer, ellers virkede den ved sin egen festlige Skønhed. Blandt de indbudte var Forsvarsminister P. Munch, Undervisningsminister Keiser Nielsen, den kommanderende General, Viceadmiralen, Direktøren i Krigs- og Marineministeriet, Rector Magnificus, Direktørerne for Kunstakademiet, Polyteknisk Lærestalt og Landbohøjskolen og Formanden for Frederiksberg Kommunalbestyrelse, Overretssagfører Godskesen. Præcis Kl. 10½ ankom Hans Majestæt Kongen ledsaget af Chefen for Adjutantstaben. Straks efter at Kongen havde taget Plads, tog Festen sin Begyndelse. Der indlededes med en af Cand. mag. Erik Rindom smukt forfattet Kantate. Efter at Chefen for Officersskolen, Oberst Anning-Petersen havde holdt Festtalen, blev 2. Del af Kantaten sunget, hvorefter Hans Majestæt Kongen rejste sig og udtalte: »Jeg ønsker Officersskolen til Lykke paa dens 50 Aars Jubilæumsdag. Jeg hører til dem, der har gode og lyse Minder fra Ungdomsaarene herude, og jeg tror, at alle vi fra den Tid mindes med Tak de mange Lærere, vore Foresatte. Vi husker ogsaa det gode Kammeratskab, der herskede imellem os. Jeg øn-

Kong Christian X modtages den 21. Marts 1931 af Oberst Rolf Larssen, Ritmester Dornonville de la Cour og Kaptajn Maare.

sker, at Skolens Elever stedse maa være beredt, naar Manddommen kræver det af dem, og at de maa blive til Glæde og Ære for Officersskolen og for vort Land.«

Efter at Chefen for Officersskolen havde udbragt et Leve for Hans Majestæt Kongen, sluttedes den stilfulde Fest.«

»Politiken« benyttede denne Lejlighed til at raillere over Installationen i Riddersalen, idet den bl. a. anførte: »at hæslige Gasrøner var ophængt i et tyndt Rør, som løb hen over et gammelt Stukloft med danske Vaaben, ogsaa den springende norske Løve, i stærke Farver paa hvid Grund. Det gav en et svært Stød for Brystet at se dette Barbari og kun alt for gerne vendte vi Øjnene fra de smaa Barok-Englebagdele med Gasrørene over de kuplede Former — til de straalende uniformerede Herrer i Salen« og Bladet slutter: »den gamle Baroksal tømtes langsomt, men Gasrørene blev tilbage.«

Det kunde iøvrigt heller ikke nægtes, at den stadige Brug af Gas og Kakkelovne i Aarenes Løb i høj Grad havde forringet de meget smukke Stuklofter og Loftsmalerier, og da 2. Bygningsdistrikt, der siden 1867 havde haft Tilsynet med Slottet og ledet dettes Vedligeholdelse, ikke havde særlige Midler til de nævnte Udsmykninger Udbedring, forsøgte Oberst Anning-Petersen at skabe en saadan Interesse for disse Udsmykninger Bevaring, at der paa særlig Maade kunde fremskaffes Midler til deres Istandsættelse. Den Opmærksomhed, som en i 1918 fra flere Sider rejst Kritik af Slottets ringe Vedligeholdelsesstand havde vakt, resulterede i Dannelsen af Komitéen til Bevaring af Frederiksberg Slot med Generalkonsul V. Glückstadt som Formand. I 1919 udsendte Komitéen som Propaganda »Bogen om Frederiksberg Slot«, smukt og rigt illustreret, med Tekst af Dr. phil. Louis Bobé og varmt anbefalet af Oberst Anning-Petersen.

Komitéens Anstrengelser og Arbejde gav imidlertid intet positivt Resultat, og Distriktet besluttede sig derfor til nogle Aar senere, som nedenfor anført, paa anden Vis at skabe Forstaaelse og Interesse for Sagen.

For at den nødvendige Istandsættelse kunde svare Regning maatte den elektriske Installation fuldføres og Slottet forsynes med Centralvarme, eventuelt maatte Kakkelovnene anbringes enten i Nicheerne eller udføres som Varmeovne i Kaminerne.

Allerede i 1878 havde Officersskolen ansøgt om at faa anbragt Centralvarme paa Slottet, men Krigsministeriet fandt — efter at have indhentet en Udtalelse om Spørgsmaalet ved Ingeniørkorpsets tekniske Komité — at der i alt Fald for Tiden ikke var tilstrækkelig Anledning til Gennemførelsen af en saadan Forbedring.

En gennem det særlige Bygningssyn i Efteraaret 1921 indhentet Udtalelse om en paatænkt Restaurering af de stærkt medtagne Loft- og Dørmalerier af Konservator S. Rønne viste, at der til denne nødvendige Restaurering krævedes ca. 11.000 Kr., heri ikke medregnet Udgiften til Maleriernes Nedtagning og Opsætning. En underhaands Henvendelse til Ingeniørkorpset gav til Resultat, at man — grundet paa de vanskelige økonomiske Forhold, der var raadende paa dette Tidspunkt — ikke kunde forvente at faa stillet

særlige Midler til Raadighed til Gennemførelsen af dette Arbejde. Da en Indstilling om særlige Midler til Fuldførelsen af den elektriske Installation som Erstatning for den skæmmende, ødelæggende og utidssvarende Gasbelysning ogsaa gav det negative Resultat, at man blev henvist til at lade denne Fuldførelse foretage, efterhaanden som de i Forvejen knebne Vedligeholdelsesmidler maatte tillade det, fandt Distriktet det for fuldt ud forsvarligt indtil videre i de kommende Aar at udskyde enkelte ogsaa nødvendige almindelige Bygningsvedligeholdelsesarbejder og for de derved disponible Midler at paabegynde en Restaurering af de mest medtagne Stuklofter og Loftsmalerier, der derved vilde blive reddede for yderligere, større Ødelæggelse. En medvirkende Aarsag til Distriktets Beslutning var iøvrigt den, at der fra flere Sider var blevet udtalt, at Tilsynet med Slottet formentlig maatte overgaa til Indenrigsministeriet, da Krigsministeriet ikke havde været i Stand til at holde Slottet i en sømmelig Stand. Restaureringsarbejdet blev paabegyndt i 1923. De knebne Midler tillod imidlertid kun en langsom Fremadskriden af Arbejdet, der allerede i 1925 blev væsentlig forøget derved, at der nu viste sig Mulighed for at faa flyttet Skolens Bibliotek fra Slotskirken til andre, mindre værdifulde Rum, der kunde gøres disponible, naar Vægterboligen ved Roskilde Landevej, hvilken Bolig i flere Aar af Lægekorpsset havde været betegnet som uegnet til Beboelse, blev forbedret og hovedstandsatt.

Efter den godkendte og senere udførte Hovedstandsættelse af Vægterboligen maatte denne iøvrigt nogle faa Aar efter afgives til Brug for Zoologisk Have.

Da Hærens Officersskole efter nogen Forhandling tiltraadte den af Distriktet udarbejdede Plan til en ændret Benyttelse af nogle Lokaler og til Hovedstandsættelse af Kirken, blev Arbejdet med Restaureringen selvsagt navnlig sat ind her.

Under dette Arbejde fremkom Planer om en Rekonstruktion af Kirken i Forbindelse med en offentlig Brug af denne, saaledes at Udgiften ved Rekonstruktionen skulde betaales af Frederiksberg Sogns Menighedsraad. Takket være et overordentlig interesseret og ihærdigt Arbejde af Frederiksberg Kirkes daværende 1. Præst senere Provst J. Engel og Kirkens Menighedsraad med dets For-

mand Fru Annette Holstein i Spidsen, lykkedes det at fremskaffe de nødvendige Midler til en fuldt ud tilfredsstillende Rekonstruktion og Restaurering af det skønne Slotskapel.

Disse Arbejder gav imidlertid Anledning til, at Finansudvalget den 19/1 1928 ønskede at besigtige Slottet. Da Bevillingsmyndighedernes Forstaaelse af Betydningen af at holde Slottet i en forsvarlig Stand i væsentlig Grad blev forøget efter Finansudvalgets Besøg, skal det anføres, at Udvalgets Formand paa det paagældende Tidspunkt var Folketingsmand A. V. Pinholt, og at de Medlemmer, der udover Formanden gav Møde paa Slottet var: Folketingsmændene Niels Andreasen, N. C. Christensen, B. Dahlgaard, C. N. Hauge, Axel Jensen, P. Korsgaard, J. C. C. Kyed, J. P. Olufsen, J. E. L. M. Pitzner, Laust Rasmussen og J. F. N. Friis-Skotte. Ved Besøget godkendtes de trufne Dispositioner, og Udvalget ønskede fremsat Forslag til Afhjælpning af de væsentligste resterende Mangler.

Distriktet blev ved Fremsendelsen af sit Forslag paa det bedste støttet med følgende Udtalelse fra det særlige Bygningssyn (der da bestod af Direktør for Nationalmuseet C. M. C. Mackeprang, Departementschef C. F. A. H. Graae, Stadsarkitekt P. F. Holsøe og Dr. phil. V. B. Lorenzen) i Skrivelse af 9/3 1928: »Det har været det særlige Bygningssyn en virkelig Glæde at følge de Arbejder, der fra Distriktets Side i de sidste Par Aar er blevet iværksat paa Frederiksberg Slot for at raade Bod paa den Mishandling, en Række af Slottets skønne gamle Rum unægtelig i Tidens Løb har været udsat for. Disse Arbejder er saa at sige kulmineret i, at den smukke og interessante gamle Slotskirke efter at være blevet ført tilbage til sin oprindelige Skikkelse nu vil blive anvendt efter sin Bestemmelse. Men jævnsides hermed har det tillige bl. a. omfattet en Rensning og Konservering af Loftsmalerierne og Stuklofter i Slottets forskellige Rum, hvorved disse har vundet overordentlig.

Paa given Foranledning kan Synet derfor kun paa det bedste anbefale, at disse Konserveringsarbejder m. m. fortsættes, at der overalt indlægges elektrisk Lys, samt at Havesalen rummæssig føres tilbage til sin oprindelige Skikkelse, idet man dog forventer at

høre nærmere om denne Sag fra Distriktet, naar de endelige Planer til Rummets Vægdekorationer m. m. er udarbejdede.»

Der blev herefter for 1928-29 og 3 følgende Finansaar stillet ekstraordinært ialt 52.400 Kr. til Distriktets Raadighed til Udførelsen af følgende Arbejder:

1) Restaurering af Malerier	11.200 Kr.
2) Restaurering af Stuklofter	7.000 -
3) Lysinstallation i Hovedbygningen	15.000 -
4) Omlægning af den sydlige Slotstrappe	5.000 -
5) Ændring af Lærerværelset (Marskalstuen)	4.500 -
6) Forbedring af Vandforsyningen som vigtigt Led i Slottets Brandværnsforanstaltninger	9.700 -
	Ialt 52.400 Kr.

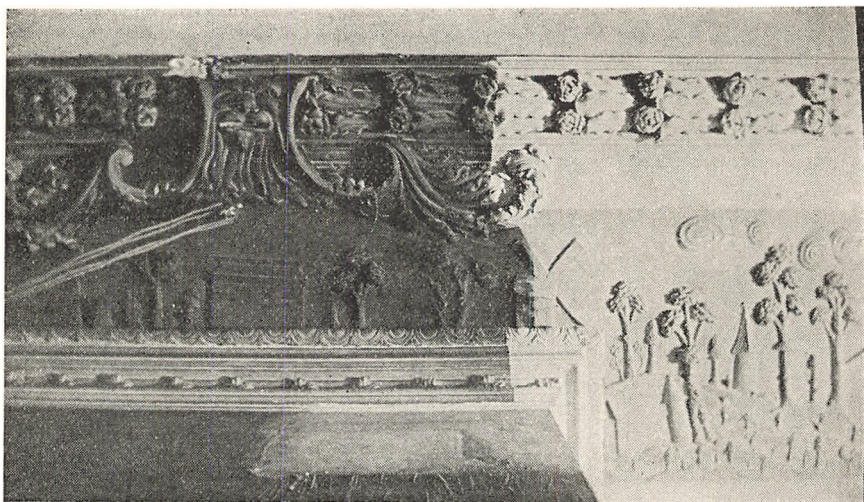
Til Restaurering af Slotskirken vilde et omtrent tilsvarende Beløb medgaa, men dette vilde, som foran nævnt, blive afholdt af Frederiksberg Sogns Menighedsraad.

Det af Distriktet udarbejdede Forslag til Rekonstruktion af Kirken blev forelagt for og tiltraadt af det særlige Bygningssyn.

Det skal iøvrigt til ovenanførte Punkt 6 bemærkes, at der i 1924-25 var blevet stillet et Beløb af 18.300 Kr. til Raadighed til forskellige Brandsikringsforanstaltninger, bl. a. Udførelsen af Vægge med selvlukkende brandsikre Døre, hvorved Slottets Tagetage blev delt i flere indbyrdes brandsikre Afdelinger.

Under Arbejdet med Restaureringen af Lofter m. m. fremkom imidlertid nye Opgaver, idet der dels bl. a. blev fundet 2 gamle Loftsbilleder, dækket af malet og kalket Papir, og 3 meget medtagne sammenrullede Billeder, hvoraf 2 trods stor Foringelse lod sig restaurere, dels viste sig Mulighed for Tilbagelevering og Opstilling af nogle af de i 1869 til Fredensborg Slot afgivne Marmorkaminer, idet en nøjere Undersøgelse af dette Slots Magasiner viste, at Marmorkaminerne endnu fandtes i saa godt som brugbar Stand. Gennemførelsen af disse Opgaver medførte en ny ekstraordinær Bevilling i 1932-33 paa 16.250 Kr.

Forinden der gaas over til en kort Omtale af de kunstnerisk

Detail af Stukloft før og efter Restaureringen.

værdifuldeste Rum, der blev restaurerede, skal det anføres: *Malerierne* — ialt 24 Loftsbilleder, 22 Dørstykker, 5 Vægmalier — var dels paa Grund af Ælde stærkt forringede, dels efter Gasinstallationerne og af anden Aarsag fulde af Huller, der i nogen Grad samlede sig omkring de mere kødfulde Dele paa Guderne, Gudinderne og Amorinerne. Ved Restaureringen, der udførtes af Konservator S. Rønne og Assistent (nu Konservator) P. Lunøe, blev Billederne voksede paa nyt Lærred og om fornødent anbragt paa nye Rammer. Endvidere blev Lofterne over Malerierne — da Etageadskillelserne ikke er udført med Indskud — for at formindske Faren for Vandskader, forsynet med nyt Puds iblandet vandstandsende Midler, i flere Tilfælde blev yderligere anbragt Tagpap.

Samtlige 22 *Stuklofter* blev hovedreparerede og grundigt sikrede ved galvaniserede Skruer. De tidligere Tidens mindre omhyggelige Reparationer blev erstattede med nye, grundigere udførte, de gamle Lag Kalk blev fjernede, saaledes at de oprindelige smukke Enkeltheder i Dekorationen atter blev synlige. De oprindelige farvede Felter og Baand (graa, gule og røde Stukmotiver med Landskaber, Bygninger, Guder m. m.), som senere Tidens

B. Coffre: Venus og Anchises. Loftsbillede i Kongens Lakajgemak.
Afdækket og restaureret 1930.

Overhvidtning fuldstændigt havde skjult, blev trukket frem, hvorved de ved deres Fremtræden ganske anderledes fremhæver Kompositionen i Stukdekorationen end ved den helt ensfarvede Udsmykning. Af Fig. Side 46 vil det tydeligt fremgaa, hvorledes Tilstanden af Stuklofterne var før og efter Istandsættelsen.

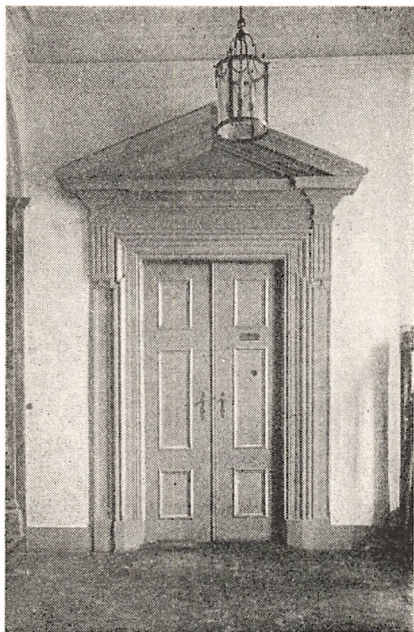
Det fremgaar iøvrigt af de bevarede Regnskaber, at Lofterne fra første Færd har været udsmykkede med Farver; saaledes viser Regninger fra April 1702, at der da er betalt 350 Rdl. for at »garnere« 12 Lofter, og i December 1706 er der betalt 55 Rdl. for at male et Loft med Ornamenter i Gummifarve.

Ved Afskrabningen og Afvaskningen af Kalkfarven, der ofte sad i meget tykke Lag, viste det sig hurtigt, at Fremkomsten af den gamle oprindelige Stuksmykning var let at konstatere, idet denne saavel ved Farve (svagt gullig) som Haardhed tydeligt afveg fra senere Tidens Reparationer.

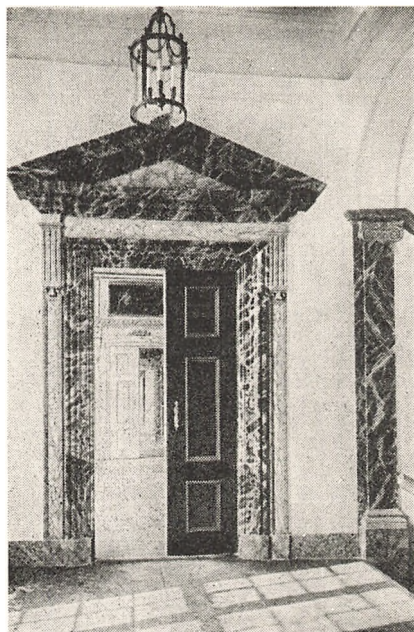
Naar Lofterne ofte har givet Anledning til Revnedannelser, har ikke alene Etageadskillelsernes ret store Elasticitet, men ogsaa den oprindelige Fastgøringsmaade (ikke galvaniserede Søm, Skruer og Traad, der i Tidens Løb er bortrustede) været Grunden hertil.

Afdækningerne. De første Forsøg paa Afdækning af den oprindelige Maling og Marmorering paa Træværket blev udført paa Hovedbygningens to Trapppartier. Ved Stød og Slag var der enkelte Steder sprunget en Skal eller Flis af, hvorved man under de ydre Farvelag fandt en broget og farverig Flade, den første malede Behandling af Træet. Ved Forsøg med Kniv og Spatel blev mindre Stykker afdækkede, hvorved den brogede Underflade viste sig malet som Marmor. Da en fortsat Fremgangsmaade ved Afdækningen maatte anses for praktisk uigennemførlig, forsøgte med forskellige Ætsemidler. Efter forskellige Forsøg fandtes et Middel, der besad den Egenskab ved Paastrygning efter nogen Tids Forløb at kunne blødgøre Oliemalingen, saaledes at denne kunde fjernes med eet Lag ad Gangen, hvorefter man atter maatte overstryge med Ætsemidlet. Bag senere Tidens Overmaling, først paa Grund af skiftende Smag, derefter som Reparation, som takket være de knebne Vedligeholdelsesmidler normalt kun blev til Overmaling og kun undtagelsesvis gik i Dybden, fandtes den ori-

Dørparti før Restaureringen.

Dørparti efter Restaureringen.

ginale Udsmykning fra Frederik IV's Tid i saa godt som ubeskadiget Stand. Kun de Steder, hvor der havde været stillet særlige Midler til Raadighed til en Hovedstandsættelse og Ændring — saasom »Rosen« —, var det i væsentlig Grad gaet ud over den oprindelige Udsmykning.

Der skal med Hensyn til selve Marmoreringen iøvrigt bemærkes, at denne med smukke Mønstre og ofte meget dristige Farvesammensætninger er udført paa en meget dekorativ Maade og sikkert har staaet udmærket til Gemakkernes Silke- og Gyldenlæderstapeter. Haandværksmæssigt staaer de afdækkede Arbejder væsentlig over Marmoreringsarbejder bevarede andetsteds fra samme Tidsrum (f. Eks. Clausholm og Selsø). Inden for Slottets Hovedbygning er de værdifuldeste Marmoreringer udført i Østfløjen (Kongeboligen og Kirken), derefter kommer Trappepartiernes Udsmykning, og ringest udført er Marmoreringen i Vestfløjen.

Der vil i det efterfølgende i de vigtigste Gemakker m. m. blive gjort nærmere Rede for Udsmykningerne.

Den foran omtalte Undersøgelse paa Fredensborg Slot gav til Resultat, at af de i 1869 afgivne *Kaminer* var de 5 endnu opmagasinerede i brugbar Stand, den 6. var i 1917 afleveret til Christiansborg Slot, medens den 7. var saa medtaget, at den ikke med Fordel kunde anvendes.

Ved Velvilje fra Indenrigsministeriets og Slotsforvaltningens Side blev Kaminerne tilbageleveret Frederiksberg Slot. Endelig tilbageleverede Københavns Bymuseum i 1930 en meget smuk hvid Marmorkamin med Frederik den IV's Monogram, som Museet i 1915 havde faaet overladt af Bygningsdistriktet.

Her skal samtidig omtales den eneste paa Slottet fuldt ud bevarede Kamin (lyserød Sandsten) med dertil hørende Stuksmykning fra c. 1738 i Gemak Nr. 2 i Østfløjens Beletage, bl. a. benyttet som Sovegemak for Dronning Juliane Marie. Stukken og Kaminen har været flere Gange overmalede og havde i Tidens Løb lidt en Del Overlast. Kaminpartiet er blevet rensset og restaureret.

Der er ved Restaureringen ialt gænaabnet 12 Kaminpartier.

Anbringelsen af disse Kaminer har ikke alene betydet en dekorativ Forbedring, men ogsaa — og navnlig — en hensigtsmæssig Foranstaltning, idet samtlige værdifulde Lokaler i Hovedbygningen nu opvarmes enten ved Kakkelovne i Niche eller — hvor Kaminerne er anbragt — med Varmegrise indbyggede i Kaminerne. Herved vil de restaurerede Stuklofter og Loftsmalerier i langt mindre Grad end forhen blive forringede ved den nuværende Opvarmningsmaade. Det skal iøvrigt anføres, at ved Restaureringsarbejderne i de ca. 10 første Aar — i hvilket Tidsrum de kunstnerisk og historisk værdifuldeste Rum blev istandsat — var det Hensigten kun at føre Restaureringen saa langt tilbage, som det maatte anses for forsvarligt, og saaledes ikke overalt afdække Marmoreringerne fra Frederik IV's Tid paa Dørpartier, Paneler og Vinduesnicherne. Herved vilde Slottet komme til at rumme Udsmykninger fra de forskellige historiske Perioder — Frederik IV, Christian VI, Christian VII og Frederik VI — Ved

samtidig kun at afdække 2 Sæt Fyldinger af Panelerne i de fleste af de Gemakker, som Harsdorff omkring 1780 med saa megen Dygtighed havde stilændret fra Barok til Klassicisme, fik man dels bevaret denne harsdorffske Udsmykning og samtidig Kendskab til Udsmykningen fra Frederik IV's Tid. Iøvrigt vilde Brugen af disse Gemakker til Undervisning med Skolebænke, Tavler m. m. ikke virke saa usædvanlig med Træværket malet i lysegraa, grønne, blaa Farver, som med den afdækkede marmorerede Udsmykning, og man kunde senere — hvis Forholdene skulde udvikle sig saaledes, at der maatte bevilges Midler til Opførelsen af en fuldt ud tidssvarende Officers- og Officiantskole, og hvis man til den Tid ønskede den resterende Afdækning udført — bringe det manglende Arbejde til Udførelse. Indtil da vilde den oprindelige Udsmykning være bevaret ved de senere Tidens Overmaling. Det kan derfor ikke nægtes, at man ved Restaureringerne i de seneste Aar burde være gaaet noget mere varsomt frem, saaledes at man nu, for paa saa mange Steder som muligt fuldt ud at faa afdækket Marmoreringen fra Frederik IV's Tid, i noget for høj Grad har ladet det gaa ud over Harsdorffs Udsmykninger af Dørpartierne m. m. Vel er disse Udsmykninger nu bevarede i de smukke Døre og Vinduespartier i Spejlkabinettet og det store Kabinet i Østfløjen, og i et Par mindre Kabinetter i Vestfløjen samt i Riddersalen, hvor man heldigvis ikke har afdækket Marmoreringen fra Frederik IV's Tid, der ligger under Hvidlakeringen og Forgylningen paa denne Sals Dørpartier, men man burde formentlig have skaanet endnu nogle Gemakker med Harsdorffs Udsmykninger. Efter den skete Afdækning i disse Rum svæver iøvrigt de Dørstykker, som paa dekorativ Maade indgik i Harsdorffs Udsmykning, nu noget tilfældigt over de marmorerede Dørpartier.

Nedenfor skal derefter kort omtales Restaureringen af de mest betydningsfulde Gemakker.

Marskalstuen:

Denne blev i Frederik VI's Tid delt i 4 mindre Rum, et større mod Haven, en Forbindelsesgang mellem denne Havesal og Vesti-

bulen og to mindre Rum paa hver Side af denne Forbindelsesgang. De mindre Rum havde Vinduer med matte Ruder ud mod Forhallen. Havesalen fremtræder nu i sin oprindelige Form. Udsmykningen er udført i Tilslutning til en ved Kunstakademiet opbevaret Skitse over Værelset fra Frederik VI's Tid. Væggene er delt i Felter med sølvforgylde Lister. Felterne er lysegrønne med perlegraa Rammer ligesom Døre og Paneler. Over Dørene er anbragt Dørstykker — de to kopierede efter Billeder, der har været anbragt paa Slottet — forestillende Pallas Athene, Mars og Muse med Lyre. Over Kakkellovnsnichen er anbragt en Afstøbning af Schadow's Relief: Dionysos og Ariadne.

Vestibulen:

De under Marskalstuen nævnte Vinduer er blevet tilmurede og Væggene befriede for Knager m. m. Det afdækkede Træværk viste kun meget svage Spor af den oprindelige Behandling, der ikke synes at have været Marmorering — jfr. den i C. Marselis' Studiebog anførte farvelagte Tegning fra ca. 1708 af en Dørindfatning paa Frederiksberg Slot. Da Rummet iøvrigt gentagne Gange har været Genstand for Ændringer, kan det fremdragne ikke med Sikkerhed henføres til den oprindelige Udsmykning.

Nogle af Godsejer, Kaptajn E. V. S. Lassen, Bækkeskov, til Ingeniørkorpsets historiske Arkiv skænkede Planer fra Tiden før 1733 viser, at Vestibulen har været udsmykket med 14 Pilastre, nemlig 2 paa hver Side af Døren til Marskalstuen, 1 paa hver Side af Hovedindgangen, 1 paa hver Side af Dørene for Enderne af Vestibulen, og endelig 2 paa hver Murpille mellem de to Vinduer paa hver Side af Hovedindgangen.

Christian VII's Badeværelse:

Som foran bemærket blev nævnte Rum med Forrum oprindelig anvendt som Konditori for Hoffet og først under Chr. VII indrettet til Badeværelse.

Det havde været Planen ved Restaureringen af Forrummet og af Trappepartiet, der fra Spejlkabinettet fører ned til Rummet, at beklæde Vægge og Trin m. m. af Forrum og Trappeparti med

kraprødt Filt, idet saavel Pudsen paa Væggene i Forrummet bar Spor af den røde Vægbeklædning, som Trappetrin, Vanger og Haandlister endnu enten havde Filtrester siddende, eller, hvor kun Sømmene var tilbage, Sømhovederne havde Filtstumper omkring sig. Da Restaureringen i Slutningen af Besættelsestiden endelig skulde udføres, var det imidlertid ikke muligt at fremskaffe det egnede Filt, men det maa haabes, at det engang vil blive anbragt, idet det kraprøde beklædte Forrum formentlig vilde staa smukt til det hvide, med Stukdekorationer udsmykkede, Badeværelse. Som foran anført viser Slottets Inventarliste i 1854, at der i Badeværelset har været anbragt 6 Marmorvaser med Metalknopper.

I denne Forbindelse skal det til Baderummet svarende Rum i Slottets Vestfløj omtales.

Ved en Gennemgang i 1930 af Slottets Kælder viste det sig, at Kalken paa Væggene i de omhandlede Rum (fra 1868 Kulrum for en af Slottets Befalingsmænd) enkelte Steder var faldet af og viste Farve bag ved. En Afvaskning godtgjorde, at Rummet har været udsmykket som Lysthus. Vægge og Loft har været dekorede med et let Stakitværk med Bladløv, forneden desuden udsmykket med Pæoner og Lilier. Baggrunden er let lyseblaa Himmel. Gulvet har været dækket med Marmorfliser, og de nederste 80 cm af Væggene har været forsynede med Panelværk, da Udsmykningen tydelig afsluttes i denne Højde. Den afdækkede Udsmykning, der muligvis kan føres tilbage til det Tidspunkt, da Chr. VII's Badeværelse blev indrettet, er meget smukt og omhyggeligt udført.

Spejlkabinettet:

Dørstykket: Apollon og Isse blev restaureret sammen med den meget smukt udførte Spejldekoration. I Loftet er nu anbragt et af de foran nævnte paa Slottet fundne stærkt medtagne Billeder. Det er ved begge lykkedes Konservator Rønne, ved en stærk Restaurering i 1931, at bevare Billederne.

De udsmykkede Vindueskinder, Døre og Paneler (graahvide Gitter og Rosetter paa Guldbund) er ligeledes smukt restaurerede — jfr. foran om Harsdorffs Udsmykninger. Det var forøvrigt i

dette Rum, at »Ermitasen« med Tromle (Cylinder) og »Postillon« (Elevatorbord) i Frederik IV's Tid blev anbragt. Under Christian VI blev Kabinettet benyttet som Kirkegemak.

Det store Kabinet:

Det overordentlig smukke Stukloft (Slottets galanteste) af Fr. Ehbisch, forestillende Amoriner mellem Blomster og Frugter, blev restaureret i 1925, Loftsbilledet: Proserpina, der af Pluton drages ned til Underverdenen, blev istandsat i 1929.

Døre, Vinduer og Paneler er afdækkede, og den tilsvarende Udsmykning, som i det foran omtalte Spejlkabinet anvendte, er blevet trukket frem. Kaminen (barok, lysegraat Marmor) er blevet aabnet, og over denne er anbragt et Spejl med en Mosaik, hvid paa Guldbund, roseret med ægte Guld i Stil med Vindueskinderne og Dørfyldingernes Udsmykning. Over Døren til Spejlkabinettet er anbragt det i 1929 restaurerede Dørstykke: Amfitrite føres af Delfin til Neptun.

Kongens Audiensgemak.

Loftsbilledet: Hercules optages i Gudernes Kreds, er sammen med de 4 smukke Dørstykker af Jacopo Fabris: Romerske Prospekter (Engelsborg, Colossæum, Pantheon og Piazza Navona), der alle var stærkt medtagne — gennemstukne — restaurerede i 1930 samtidig med det smukke Loft, hvis Gesims er prydet med Frederik IV's Navnetræk. Loftet er udsmykket med mørkrøde Baand og Felter. En af de fra Fredensborg tilbageleverede Kaminer (graat Marmor, barok) er blevet anbragt her.

Lysnings- og Brystningspanelerne er afætsede og afskrabede og staar nu i deres oprindelige Udførelse. Helhedsvirkningen er rødt. Der er sikkert i sin Tid strøget ind med hvidt og lagt over med rødt med brede, hvide Aarer, hvori er lagt andre Farver i rigt varierende Nuancer og med spinkle blaa og gullige Aarer. I det røde er lagt spinkle Aarer i en mørkere rød Farve: Rammetræet virker som lyst, graat Marmor og er ret koldt i Virkningen. Arbejdet er formentlig udført som Lasur paa lys Bund og med mørkere flammede Aarer. Dørene er nymalede efter de to Hoved-

trappers Døre og med Affasningen paa Fyldingerne malede som Eg. Rammetræets Profil er malet sort. Dørkarme med Indfatninger er bevarede i oprindelig Udførelse. Indtrykket er lysegraat med et violet Skær. Hele Udførelsen er i sin Virkning bred og blød og uden udpenslede Aarer. Indfatningerne staar paa Sokler i grønt Marmor med sorte Pletter, ret kraftig i Anlæg og Farve. Panele- ringen i Gennemgangen til Forgemakket svarer i Behandlingen ganske til Audiensgemakkets Paneler. Dørene er malede i Ege- træsimulation.

Dronningens Audiensgemak.

I Kongeboligen fra Frederik IV's Tid blev i 1919 indrettet en Tjenestebolig. I det her omhandlede Gemak blev Loftet ved denne Lejlighed dækket med et nyt Loft ca. 1 m under Stukloftet, og i det lavere Lokale blev afskildret: Entre, Køkken, Barneværelse og Toilet. Efter at Boligen i 1930 heldigvis atter var blevet inddraget, og de opsatte Skillerum fjernede, gik man i Gang med at udbedre den særdeles elegante Stukudsmykning. Kompositioner i flere af Clausholms Stuklofter minder meget om Frederiksberg Slots Stuklofter. Tilsvarende meget smukke Stukdekoration, som den her omtalte, findes ogsaa paa Clausholm. Ved Restaureringen af Stukloftet viste det sig, at Midterpartiet rummede et Loftsmaleri. Dette var klistret over med Papir og Aviser fra 1889. Efter Overklistringen var alt overhvidtet. Billedets Motiv er Juno kørende i Vogn, forspændt Paafugle. Pluton svæver i en mørk Sky over en Klippe, i Baggrunden Havet. Billedet skal ses saaledes, at Beskueren vender Ansigtet mod Slotsgaarden. Maleriet er — som det eneste paa Slottet — malet direkte paa Loftets Glitpuds og fandtes ved Af- dækningen i en meget medtaget Stand, dels paa Grund af Af- skalling, dels paa Grund af Loftspudsens daarlige Tilstand. Af- skallingerne viste imidlertid tydeligt Tilstedeværelsen af endnu et Maleri inde under det synlige. Det inderste har været malet med ret fed Farve, tykt strøget paa, hvorved Konturerne danner svage Relieffer, der tydeligt viser Kjolefolder og Broderimønstre. Relief- fet af et langt Baand med paamalede Bogstaver — ligeledes i Re- lief, men umuligt at faa nogen sammenhængende Mening i —

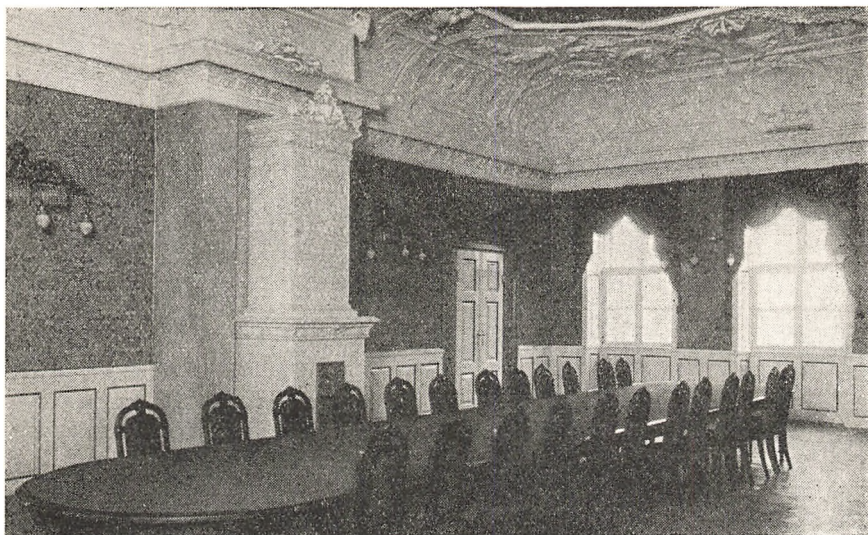
strækker sig over den ene Halvdel af Billedet, tværs over Junos Bryst. Det oprindelige Billede er malet ca. 1710, og det andet — muligvis paa Grund af den ødelæggende Indvirkning af den friske Kalkpuds — formentlig malet ovenpaa en halv Snæs Aar senere og saaledes, at Billedet skal ses fra modsat Side af det oprindelige.

Dørkarmene i dette Gemak har været marmorerede i en ubrændt terre di sienne Tone med brede, meget lyse Aarer. Panelerne har været marmorerede med gule Fyldinger i en graalig Tone og med røde og gullige Aarer; Rammetræet med en graagrøn Bund, hvorpaa er malet røde Pletter, der er kantede med mørkegrøn eller brun Farve og ind imellem lyse, graalignende Aarer. Ved Afdækningen af et af Gemakkets Vinduespartier fremkom en ny Marmorering (formentlig anbragt ved en Reparation), nemlig Fylding med forskellige lysere og mørkere Variationer af lilla med lyse, næsten hvide Ramstykker med fine lysegrønne Aarer. En af de tilbageleverede Kaminer (graat Marmor, antik) er blevet anbragt i dette Gemak.

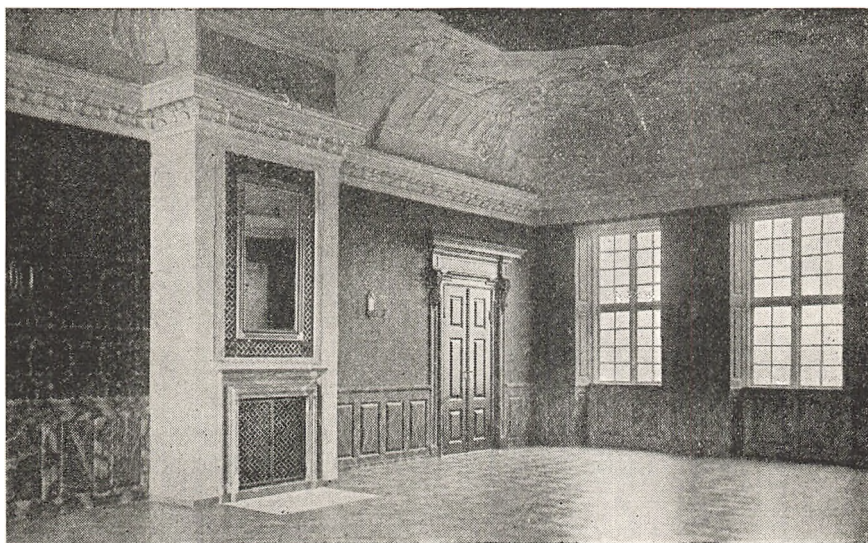
Det kinesiske Værelse.

Værelset blev restaureret 1931. De fire Billeder, der er anbragt i Væggenes Felter, har Motiverne: Køkkenscene, Smedie, Landskab med Jæger og Herskabeligt Selskab omkring et festligt dækket Bord i Haven. Over Dørene og Vinduerne er anbragt lave Landskabsbilleder, sluttende sig til Væggenes Paneler. De originale Midterpartier af Billederne er fra det 17. Aarhundredes Begyndelse. Mellem Vinduerne er anbragt et Blomsterbillede, muligvis af E. H. Løfler (1723-96). Paneler og Vindueskinder er udsmykkede med eksotiske Motiver. Vinduesforbybningerne foroven og Siderne samt Rammestykkerne er dekorerede med Imitationer af kinesisk Fajance. Dørene er smukt udsmykkede med kinesiske, forgyldte Motiver.

Mellem Dørene er anbragt en Ovn fra Frederik IV's Tid med Kongens og Dronning Louises Initialer.

»Rosen« før Restaureringen.

»Rosen« efter Restaureringen.

Rosen.

Det i Composition og festlig Stemning ypperlige Loftsbillede af Coffre: Maskeradescene, blev istandsat i 1930 sammen med det smukt hvælvede Stukloft af Dom. Carbonetti (lysegraa Baggrund for Stukkens Balustre, gule Stukfelter). Ved Loftsmaleriets Restaurering bemærkedes, at Maleriet er signeret »B. Coffre 17011«.

I Stedet for den foran nævnte i 1908-10 anbragte Vægbeklædning er nu opsat Kopi af et af de Gyldenlæderstapeter fra Slottet, der nu opbevares paa Rosenborg. Motivet i Gyldenlæderet fremstiller Kongekronen omgivet af Løve, Hjort, Vildsvin og Hund. Baggrunden i Motivet er graablaa.

I Stedet for den ogsaa i 1908-10 opstillede Majolikaovn, er en af de fra Fredensborg tilbageleverede Kaminer (lysegraa Marmor, barok) blevet anbragt. I Stedet for Gaskronerne er anbragt 8 forsolvede Spejllampetter i Stil med Lampetter — mærkede 1728 — stammende fra Frederiksberg Slot, men nu anbragt paa Christiansborg Slot.

Den i 1908-10 udførte Hvidlakering og Forgyldning af Døre, Vindueskarme og Paneler er fjernet og har afsløret den oprindelige Udsmykning — om end for Panelernes Vedkommende noget utydeligt —. Dørindfatningerne svarer ganske til den anden af C. Marselis i den foran angivne Studiebog gengivne farvelagte Tegning af en Dørindfatning fra 1708. Paa Dørene er den oprindelige Udsmykning brunlige Fyldinger, rødlige Kehler og grønne Rammestykker (Sølvbirk). Der har paa Fyldingerne i sin Tid været anbragt Metaludsmykninger, hvis Omrids kunde konstateres. Gulvet, der nu er Parket, har oprindelig været malet som Marmor. Modsat Kaminen er ophængt et af de fundne, stærkt medtagne, Loftsbilleder fra Glückstadt, forestillende: Harpyierne, Scene fra Argonautertoget. Billedet er som nævnt stærkt restaureret.

Riddersalen.

Det smukke Stukloft med de kongelige dekorerede Vaabenskjolde fra Slottets første Tid er istandsat, Kakkelovnen er erstattet med en af de fra Fredensborg Slot tilbageleverede Kaminer,

den i 1908 udførte Kopi af Vægbeklædningen fra Frederik VI's Tid er nu blevet udbedret og sikret, saaledes at den ikke som tidligere let udsættes for Beskadigelser. Gaslysekronen er blevet erstattet med en Prismekrone kopieret efter en Krone, der i Dronning Caroline Mathildes Tid blev anbragt paa Hirschholm Slot. I de seneste Aar er Salen blevet forsynet med Parketgulv.

Slotskirken.

Da der var truffet Bestemmelse om Slottets fremtidige Benyttelse, blev som foran anført Kirkens Inventar fjernet. Der er foran gjort Rede for Stolestader m. m.'s skiftende Opbevaringssteder. Det oprindelig i Slotskirken anvendte mindre Orgel blev i 1794 afgivet til Blaagaard Seminarium og anvendes nu i Abel Cathrines Stiftelse. En Undersøgelse ved Gennemførelsen af Kirkens Rekonstruktion viste, at Orglet var i en saadan Stand, at en Flytning ikke kunde anses for forsvarlig.

Prædikestolen, udsmykket af J. Chr. Sturmberg med forgyldt Engel paa Skymotiv, 8 Krumbuer og Frederik IV's Navnetræk, blev 1874 af Dronning Louise skænket til Emmaus Kirken. Henvendelser til Diakonissestiftelsen i Juni 1927, August 1929 og Maj 1930 om en mulig Tilbagelevering af Prædikestolen gav intet Resultat, og Distriktet besluttede sig derfor til at lade en Kopi udføre og anbringe i Slotskirken. Da Arbejdet hermed var godt i Gang, meddelte den 8/11 1930 Formanden for Stiftelsens Bestyrelse Distriktets Chef, at Hans Majestæt Kongen, Stiftelsens Protektor, efter at være gjort bekendt med ovennævnte Forhold af Professor, Dr. theol. J. Oscar Andersen, under en Privataudiens i anden Anledning havde udtalt Ønsket om, at Emmauskirkens Prædikestol blev overladt til Kirken paa Frederiksberg Slot. Herved kom den gamle Prædikestol tilbage til sin oprindelige Plads, og Diakonissestiftelsen fik overladt Kopien. Altertavlen af Krock: Nadverens Indstiftelse blev 1877 overladt Skt. Pouls Kirke, hvor den ved en Ændring af Alterpartiet nogle Aar senere blev ophængt i det ene Sideskib. Skt. Pouls Kirke tilbageleverede velvilligt Altertavlen ved Rekonstruktionen. Denne er hovedsagelig udført paa Grundlag af Thuras Planer i den danske Vitruvius. I Forbindelse med Ud-

Slotskirken anvendt som Bibliotek for Hærens Officersskole
fra 1874 til 1926.

førelsen af Restaureringsarbejderne fik den daværende Distriktschef, dels ved Studierejser direkte vedrørende Restaureringen, saavel til Slotte her i Landet som til tilsvarende Bygværker i Tyskland, dels ved Tjenesterejser i anden Anledning til Frankrig, Belgien og Holland, Mulighed for nøjere at kunne vurdere Værdien af de Rekonstruktions- og Ændringsarbejder, der kom til Udførelse.

Loftsbilledet af Krock: »Lammets Tilbedelse« og den sjældent smukke Stukudsmykning blev istandsat i 1927. Stukkapperne og Felterne i Vindueslysningerne er malede som Skymotiver og staar

Slotskirken efter Restaureringen og Genindvielsen
den 24. Januar 1932.

efter foretagne Reparationer paa de mest medtagne Steder i den oprindelige Form. Hovedindtrykket er »lette Skyer under blaa Himmel«, øverst afsluttet med det pompøse Loftsbillede.

Alterbilledet blev restaureret 1929. Det er signeret 1711, skønt Kirkens Indvielse angives til 9. November 1710 (21. Søndag efter Trinitatis). Tavlen blev forsænket ind i Væggen og indrammet med en flad Liste, hvorpaa der i Guld blev malet et ret enkelt Profil. Herved kom Alterbillede med Ramme til omtrent at ligge i Plan med selve Alterpartiet (malet af Antoni Muhle). Det skal

med Hensyn til det udbedrede »miraculeuse« Alterparti — jfr. C. Marcellis' foran anførte Studiebog — i denne Forbindelse bemærkes, at Hovedideen til dette er benyttet i Tikøb Kirkes Alterparti — idet Partiet her dog krones med Fr. IV's og Anne Sophie Reventlows Spejlmonogrammer.

Foran Alterbordet blev af Hensyn til Kirkens offentlige Brug anbragt et Knæfald med Skranke. Denne er grønt marmorert med rødlig marmorerede Felter i Hjørnerne og forgyldt Billedskærerarbejde mellem Skrankens Ballustre. Paa hver Side af Alterpartiet blev anbragt to syvarmede forgyldte Broncekandelabre udført i Stil med den øvrige Belysning.

Kandelabrene blev skænkede til Kirken af Frederiksberg Kommunalbestyrelse ved Genindvielsen.

Prædikestolen med Bygherrens Spejlmonogram, der ligesom Stolestader og Pulpitur i 1803 blev malet perlegraa, blev afdækket, og den oprindelige Marmorudsmykning paa Lydhimlen udbedret og suppleret. Lydhimlens Marmorering, nemlig dels rosa med mørkere rosa og lyse, graa Farveflader isprængt forskelligt farvede mørkere Aarer, dels mørkegraa Bund med Aarer i to grønne Farver, svarer til Udsmykningen af Søjlerne i Alterpartiet, men er i det hele noget lettere og lysere i Tonen og Marmoreringen end denne. Medens Lydhimlens Marmorering praktisk talt staaer med den oprindelige Udsmykning, er Standpladsens og Trappens Udsmykning Nyarbejde, idet disse Dele ved Afdækningen viste samme oprindelige Behandling som Stolestaderne og Pulpitrets Træværk. Da Pulpiturerne og Standpladsen, efter hvad der fremgaar af Inventarielisterne, har været draperet med rødt Fløjl (den senest i Kirken anvendte Drapering blev som foran bemærket solgt ved Auktion den 14. og 15. November 1879), og da man ved Restaureringen ikke mente det formaalstjenligt at genfremstille denne Drapering, for hvilken der ingen Holdepunkter fandtes, ansaa man det for forsvarligt, for at opnaa en samlet Virkning af Prædikestolspartiet, at marmorere Standplads og Trappe i Lighed med Lydhimlen.

De bevarede 14 Stolestader med Billedskærerarbejde af L. Schwabe er blevet afdækkede samt restaurerede og supplerede

med andre 14. Det fremgik af Malingen, hvordan Staderne havde været anbragt amfiteatralsk, og at der foran Prædikestolen havde været et Panel med 2 Døre. Ved Afdækningen af de gamle Stader blev følgende Inskriptioner paa den øverste Del af Dørenes Rammestykker fremdragne: 1) Fyrstelige Personer, 2) Range Personer af de 3 første Classer, 3) Hof Chefer, 4) Kgl. Kamer Jomfruer, 5) Dame Jomfruer, 6) Kgl. Kamer Laquaier og Friseurer, 7) Kgl. Laquaier, Løbere og Jægere, 8) Karakteriserede Personer, 9) Kgl. Staldfolk, 10) Kavallier Tjenere, 11) Skriver ved Hoffet, 12) Reserveret for Fremmede og 13-14) For Fremmede. Nævnte Inskriptioner er ikke bevarede ved Restaureringen.

Stolestadernes Udsmykning har iøvrigt været palisanderlignende Rammestykker med Fyldinger i Rosentræimitation. Træværket blev malet helt op, da Afdækningen af de bevarede Stolestader, der som foran anført blev malede perlegraa i 1803, gav et saa godt som uanvendeligt Grundlag for Restaurering. En ved Kunstakademiet opbevaret Skitse, der viser Arrangementet ved Altergangen i Kirken Dagen efter Prinsesse Carolines og Arveprins Ferdinands Bryllup den 1/8 1829, angiver, at Pilastrene, ligesom i det ca. 1726 indrettede Slotskapel paa Fredensborg, har været udsmykkede med Muslingemotiv.

I en Fortsættelse af Fortegnelse over Frederiksberg Slots Inventar, August 1854, angives som foran bemærket, at 12 af de 28 Bænke har været betrukket med drapcouleurt Klæde.

Pulpiturets Balustrader staar nu med deres oprindelige Udsmykning, kun repareret og frisket op. Udvendig er Pilastrene malet i Palisanderimitation, Rammetræ nærmest som Rosentræ. De glatte Fyldinger er udvendig paamalede Skymotiver, ganske tilsvarende Felterne i Stikkapperne og Fyldingerne i Vindueslysningerne.

Dørene mod Kirkerummet er malede med Rammetræ som Palisander og med Fyldinger som Rosentræ og staar i den oprindelige Udførelse. Indfatninger med Overbygninger staar ligeledes i den oprindelige Udførelse i imiteret mørkt, graat Marmor isprængt røde Aarer. Virkningen er kold og meget realistisk, vel nok den bedst udførte Marmorering paa hele Slottet. Konsollerne under

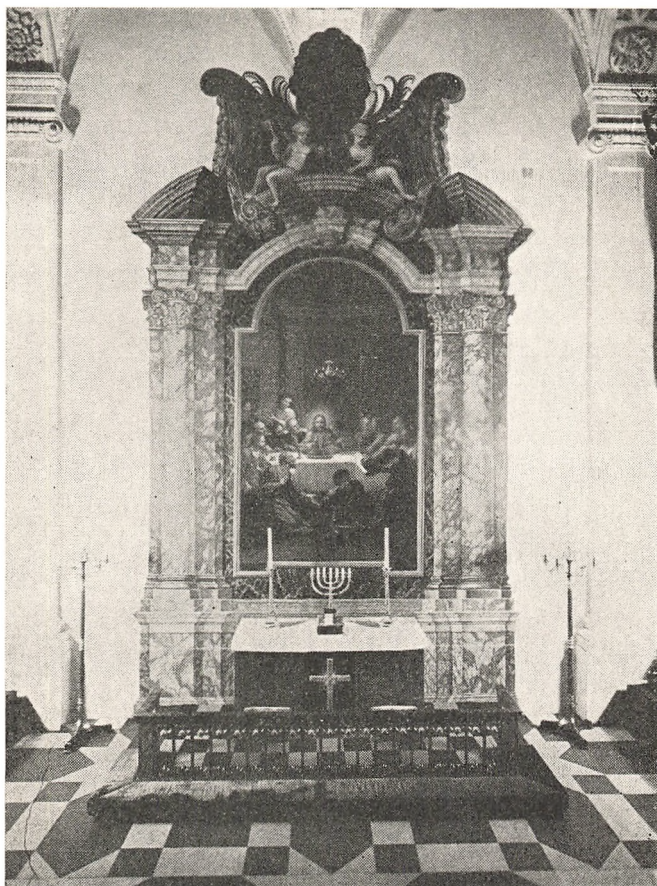
Slotskirkens Alterparti før Restaureringen.

Overbygningen og det tilbagetrukne Felt i denne er malede som hvidt Marmor med blaagraa Aarer.

Marmorgulvet er rekonstrueret efter en paa Kunstakademiet opbevaret Skitse. Gulvet svarer ganske til det i Kuppelsalen paa Frensborg anbragte, kun har dette Gulv sorte Stjerner paa hvid Grund, medens Stjerneerne paa Slotskirkens Gulv er hvide paa sort Baggrund.

Til Belysning blev anvendt 16 Broncelampetter anbragt paa Pilastrene paa hver Langside. Motivet til Lampetterne blev taget fra de i Slotskapellet i Eutin endnu bevarede gamle Lampetter.

Slotskirkens Alterparti efter Restaureringen.

Til Beklædning af Alterbord, Knæfald, Skamler og Prædike-
stol samt til Messehagel blev anvendt carmoisinrødt Silkefløjl fra
Midten af det 18. Aarhundrede. Fløjlet, der havde været anvendt
paa Frederiksberg Slot, og som endnu bærer Mærker af de i sin
Tid paasyede Guld kroner, er overladt Kirken af Statsinventarie-
kommissionen. At tilsvarende Fløjl har været anvendt i Kirken,
fremgaar dels deraf, at den i Kirken benyttede Klingbeutel er
smykket med samme Slags carmoisinrødt Silkefløjl, dels deraf, at
den foran nævnte Skitse med Arveprins Ferdinands Bryllup er
farvelagt med samme Farve for Drapperiernes Vedkommende.

Til Døbefont er anvendt Frederiksberg Kirkes første Font, der stammer fra Søllerød Kapel. Døbefonten blev benyttet i Frederiksberg Kirke indtil Slutningen af forrige Aarhundrede, da den blev erstattet af en anden og anbragt i et Loftsrum. Døbefonten er nu udsmykket som Prædikestolen og forsynet med et ottekantet Daabsfad i ciseleret Bronze.

En særlig Mærkedag i Slottets Historie blev Genindvielsen af Kong Frederik IV's Slotskapel af Biskop H. Ostenfeldt den 24/1 1932 i Overværelse af Hans Majestæt Kongen og Hendes Majestæt Dronningen, Deres kgl. Højheder Prins Valdemar, Prins Harald, Prins Gustav og Hans Højhed Prins Viggo.

Efter at Pastor J. Engel, som ledede Gudstjenesten, havde bedt Indgangsbønnen, sang Menigheden »Til det Guds Ord—« og Biskop Ostenfeldt holdt derefter Indvielsesprædiken. Biskoppen talte ud fra Ordet i Matthæus-Evangeliet 7. Kapitel 24-29 (Bjærgprædiken) om Manden, der byggede sit Hus paa Klippen, saaledes at det modstod Regnflod og Storme, medens det Hus, der bygges paa Sand, styrter i Prøvelsens Time. Denne Tekst havde Biskop N. E. Balle prædiket over ved den sidste Højtid i det gamle Kirkerum 129 Aar før, da Arveprins Frederiks tre Børn (Prins Christian (VIII), Prinsesserne Juliane og Caroline (Moder til Christian IX's Dronning) blev konfirmerede her.

Efter Biskoppens Indvielsesprædiken blev Kirkens nye Præst, Pastor S. Borresen, indsat i sit Embede, hvorpaa Pastoren prædikede over Dagens Tekst: Forklærelsen paa Bjærget, en smuk og karakterfuld Prædiken.

Efter Genindvielsen er i Kirken blevet anbragt en Mindetavle skænket af Konsul C. N. G. Jorck og Hustru, og det midlertidige Harmonium er takket være nu afdøde Direktør A. Valbjørn blevet erstattet med et Orgel i barok Stil. Orglets Midterparti prydes med en forgyldt Sol med Straalekransmotiv, de to Sidepartier er gennembrudt Billedskærerarbejde kronede med Christian X og Dronning Alexandrines Spejlmonogrammer. Orglet er disponeret for 10 Stemmer i barok Klangstil.

Af de efter 1922 udførte udvendige Restaureringsarbejder skal kort anføres: 1) at Gaslygterne i Slotsgaarden er fjernede og de gamle bevarede Lygtestativer indrettede til Belysning, 2) at de i de to Mellembygningers (østre og vestre Portbygning) i 1868 anbragte Aftrædelsesrum er fjernede og de gamle Buer aabnede saaledes, at Portbygningerne atter har faaet deres oprindelige Udseende, 3) at alle udvendige overflødige Faldstammer, Ventilationsaabninger, Røghætter m. m. er fjernede, 4) at Sandstensudsmykningerne paa Hovedbygningens Facade mod Slotsgaarden er blevet hovedreparerede, 5) at Pudsen paa Størstedelen af Slotets Facade er blevet fornyet, 6) at den ca. 1880 foran omtalte Reparation med et Cementlag over Murstensbelægningen i Buegangene er blevet fjernet og en ny Murstensbelægning i det oprindelige Mønster er blevet udført, og 7) at Brolægningen i Slotsgaarden er blevet grundig istandsat.

I de seneste Aar er endelig den indre Udsmykning i den bevarede Del af den gamle Stald blevet afdækket og restaureret, og det forventes, at Slottet inden længe vil blive forsynet med Centralvarme.

Efter Besættelsen fortsattes Undervisningen paa Slottet, og Arbejdet paa at dygtiggøre sig i det Kald, de unge Befalingsmænd havde valgt, fandt Sted med større Alvor og med dybere Perspektiv end maaske nogensinde forhen. Tid efter anden »musicerede« Værnemagten i Frederiksberg Have paa Plænen foran Slottet, saaledes bl. a. en Aften, medens Skolen havde Lærermøde i »Rosen«, hvor Drøftelserne over de unge Elevers Standpunkter i Undervisningen blandedes med Lyden af Værnemagtens »Underholdningskoncert« nedenfor Slottet.

Under den for vort Land saa tunge Tid kom den 1/5 1943, 75 Aarsdagen for Slottets Overdragelse til Officersskolen. Dagen mindedes stilfærdigt og værdigt. Ved Højtideligheden paa Slottet var alle Officerer klædt i Khakiuniform, alle civile i Formiddagsdress. Blandt de indbudte var Hans kgl. Højhed Prins Harald, Hans Højhed Prins Viggo, Forsvarsministeren, den kommanderende General og Viceadmiralen. Kongen var paa Grund af Sygdom forhindret i at komme til Stede. Kronprinsen blev modtaget paa Slotstrappen

af Forsvarsministeren og Skolens Chef, Oberst F. O. Jørgensen. Chefen for Officersskolen bød velkommen og udtalte sin Sorg over, at Kongen paa Grund af Sygdom var forhindret i at kunne komme til Højtideligheden, og Obersten mindedes Kongens Forbindelse med Officersskolen siden 1889. Efter et Leve for Hans Majestæt og Nationalsangen blev 1. Del af Redaktør E. Rindoms Kantate fra 50 Aars Jubilæet afsunget. Derefter holdt Obersten et kort Foredrag om den danske Officersuddannelse, hvorpaa Oberst i Ingeniørtropperne N. Maare gav en kort Redegørelse for Slottets Bygningshistorie gennem de forløbne 75 Aar. Efter 2. Del af Redaktør Rindoms Kantate betraadte Kronprinsen Talerstolen og udtalte: »Mine Herrer, jeg bringer Dem en Hilsen fra Kongen og Lykønskning til Jubilæet og de bedste Ønsker for Skolens Fremtid. Jeg haaber, at de, der gaar ud herfra, vil øve deres Gerning for Fædrelandet og vil vogte de store Traditioner, der er knyttet hertil.«

Derefter var den enkle Højtidelighed forbi.

Faa Maaneder senere, den 29. August, besatte den tyske Værnemagt Slottet, der om Morgenen den nævnte Dag blev anvendt som Opsamlingssted for Befalingsmænd, som i de foregaaende Timers Razzia var blevet taget af Værnemagten med Hjælpere, dels paa Kaserne og militære Kontorer, dels i Hjemmene. Skolens Elever og Personale samt enkelte civile blev holdt tilbage paa Slottet. (Antallet af Befalingsmænd og menige androg ca. 330). Samme Dags Aften blev Officererne ført til Idrætshuset for senere at blive anbragt paa Marienlyst og i Hornbæk. Officianterne blev i Begyndelsen af September fra Slottet ført til Skodsborg og Hellebæk, medens Skolens Elever og menige kom til Sandholmlejren.

Den tyske Vagtstyrke paa Slottet var i den første halve Snes Dage ca. 80 og blev derefter lidt efter lidt formindsket, indtil den til Slut var ca. 10 Mand. Det tyske Vagthold benyttede Barakkerne paa Ridebanen og nogle Lokaler i Staldbygningen til Indkvartering. Paa Kongens Fødselsdag den 26. September blev Slottet atter frigivet. Meddelelser herom var tilgaaet den foregaaende Dag, og om Morgenen den 26. kom en tysk Korporal og Menig med det tyske Flag, umiddelbart efter at en af Slottets Befalings-

Kronprins Frederik, Prins Harald og Prins Viggo forlader sammen med Forsvarsminister Brorsen Officersskolen efter Højtideligheden paa Slottet den 1. Maj 1943.

mænd havde ladet Dannebrog gaa til Tops paa Slottets Altan. Korporalens Trusler og Protester m. m. i den Anledning gav intet Resultat.

Fra 1/10 1943 - 1/2 1944 blev de Arkiver, der hørte til Hærens Afdelinger, flyttede fra de rømmede Kaserner i Landet til Slottet og opmagasineret der. Naar undtages et Eftersyn i Slotskirken i Foraaret 1944, hvor Tyskerne undersøgte, om der fandtes Vaaben bag Alterbordet, blev Slottet efter 26. September 1943 forskaanet for yderligere Besøg af Værnemagten.

Den 4. Maj 1945 Kl. 22,00 buldrede en Styrke paa 10-15 Frihedskæmpere paa Slottets Port. Da den vagthavende fordrede, at den nævnte Styrke skulde gaa ud i Lyset foran Kikhullet i Porten, saa at det kunde konstateres, hvem Styrken var, inden Porten blev aabnet, nægtede Føreren for Styrken dette, og den aabnede Ilden mod Slotsporten fra Søndermarken lige overfor. Herved blev Portpartiet ramt af en Række Skud, ligesom enkelte Projektiler for ind ovenover Slotsporten i Boligen for Chefen for Officersskolen. Styrken forcerede derefter Stakittet mellem Slottet og Zoo-

logisk Have og kom gennem Grønnegaarden ind i Slotsgaarden, hvor Styrken efter Sigende havde faaet Ordre til at stille. Det viste sig imidlertid, at Mødestedet rigtignok havde været Slotsgaarden, men vel at mærke Restaurationen »Slotsgaarden« i Frederiksberg Have. Styrken rykkede følgelig kort efter derhen. Frihedsbevægelsens 4. Battl. Afsnit 5 rykkede derefter ind paa Slottet og forblev der indtil Slutningen af Maj Maaned, da den flyttede hen til Enghavevejens Skole. 21. Batt. 2. Kompagni var derpaa indkvarteret paa Slottet fra 1/6 - 12/9 1945, hvorefter Slottet gennemgik en tiltrængt Istandsættelse efter den foran omtalte ekstraordinære Benyttelse. Den 5/11 1945 blev Undervisningen genoptaget paa Slottet. I nær Fremtid vil Mindeplader over de under Besættelsen faldne Befalingsmænd, udgaaet fra Hærens Officersskole, blive anbragt i Vestibulen.

Til Slut skal nævnes nogle Arbejder, det endnu havde været ønskeligt at faa udført paa Slottet, nemlig dels Anbringelsen af Lygter paa hver Side af Slotstrappen i Slotsgaarden — jfr. Thuras Vitruvius — dels Opførelsen af et Springvand i Slotsgaarden svarende til det ligeledes i Vitruvius angivne Springvand. Herved vilde stort set det gamle Slotsgaardsparti være genskabt. Før Slottets 75 Aars Jubilæum indstillede Hærens Bygningstjeneste til Krigsministeriet, at et saadant Springvand i Anledning af Jubilæet blev anbragt. Imidlertid kunde Skolen efter Forhandling med Bygningsdistriktet, hvis daværende Chef i særlig Grad var optaget af Projekteringsarbejder til nye Kaserneanlæg, ikke tiltræde dette Forslag og man henstillede, at det til Springvandets Udførelse paaregnede Beløb anvendtes til andre efter Skolens Mening mere ønskelige Arbejder. Der blev derfor desværre ikke stillet Midler til Raadighed til førstnævnte Formaal — og heller ikke til de andre Arbejder.

Med Hensyn til Slottets Trappeparti i Slotsgaarden skal anføres, at Fundamentet til det første Slots Trappeparti kom for Dagens Lys, da det nuværende Trappeparti for nogle Aar siden blev restaureret.

Fundamenterne af det gamle Trappeparti viste en mindre Repose (ca. 3,9 m lang og ca. 1,9 m bred) end paa den nuværende Trappe. Resterne tydede paa, at Trappepartiet har været treløbet.

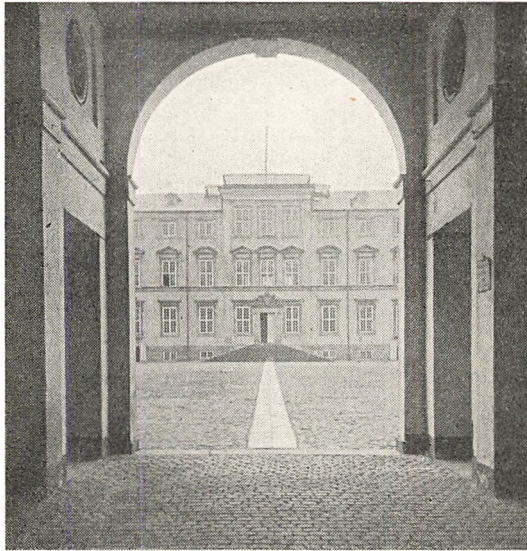
Endvidere vilde Anbringelsen af et Gitter i Hovedporten ud mod Roskilde Landevej være en Vinding, idet man herefter udefra vilde kunne faa det meget smukke Indblik i Slotsgaarden. Endelig vilde, som ofte andetsteds tidligere anført — jfr. bl. a. Forskønnelsen XVII Aargang 1927 Nr. 11-12 — Slottets Ydre vinde væsentlig, saafremt man i Søndermarken enten sænkede Karmen til Springvandet, saaledes at den kom i Højde med Jordoverfladen, eller bedre om man genaabnede det tildækkede Vandbassin samme-steds. I Slottets første Tid blev ret Syd for Slottet gravet et Bassin i »Plantagen«, som Søndermarken dengang blev benævnt. Bassinet blev 1858-59 ændret til et stort aabent Højdereservoir for Københavns Vandvæsen med et Springvand i Midten. Østlig for samme blev opført et Vandtaarn. Bassinet blev i 1890-91 overdækket og ovenpaa dette anbragt et Springvand. Vandtaarnet blev ødelagt ved Sabotage under Besættelsen den 15/12 1943 Kl. 3,40. Endvidere burde imod Frederiksberg Have den øverste Hæk foran Slottet erstattes med et lavt Hegn, saaledes at Slottets nederste Del ikke som nu bliver skjult. Slottet vilde derved faa mere Rejsning. Det bedste vilde maaske være, om man udførte et Trappeparti paa Skraaningerne midt foran Slottet i Tilslutning til dettes Midtertrappe i Forbindelse med en Formindskelse af Platformen her — jfr. de gamle Stik fra Midten af det 18. Aarhundrede. At Slottets Udseende vilde vinde meget herved, kan man nu tydeligt bedømme efter det Kik, der saa smukt er udført fra Andebakkestien ind mod Slottet.

Endelig maa man haabe, at de Planer, der Tid efter anden har været fremme, dels med Hensyn til Udførelsen af en Tunnel gennem Frederiksberg Bakke, dels til en Bebyggelse af Ridebanen ved Foden af Bakken (Belægningsbygninger og Idrætsanlæg for Skolens Elever) ikke maa blive bragt til Udførelse.

Selv om Trafikken desværre nu gaar lige tæt forbi Slottet, ligger det dog fornemt tilbagetrukket fra almindelig Bebyggelse, kronende Bakkens Top. Saavel en Tunnel gennem Bakken som en Bebyggelse af Partiet mellem Josty og Roskilde Landevej — Zoologisk Have kan jo desværre ikke flyttes — vilde i høj Grad forringe Slottets nuværende smukke Beliggenhed.

Skulde der iøvrigt Tid efter anden fremkomme Ønsker om Ændringsarbejder paa Slottet eller Bebyggelser i Slottets Nærhed, er Slottet nu, takket være Fredningsloven af 1918, fredet i Klasse A, hvorfor saadanne Forslag til Ændringer m. m. først skal forelægges det særlige Bygningssyn til Godkendelse.

Af de Slotte, som danske Kongers Byggelyst, Pragtglæde og Skønhedssans har rejst, er Christiansborg og Frederiksborg blevet et Rov for Luerne og Hørholm er skaanselsløst jævnet med Jorden. Et lykkeligt Tilfælde har, tiltrods for overhængende Brandfare gennem mange Aar, endnu bevaret Frederiksborg Slot i dets ydre arkitektoniske Helhed uberørt af Tiden. Maatte Slottet frem i Tiden stadig krone Bakkens Top og huse den Skole, hvor de unge Befalingsmænd, omgivet af Fortidens smukke og historisk interessante Minder, kan dygtiggøre sig til det Kald, de har ment var det bedste, de kunde vælge.

Møstings Gaard og Hassagers Kollegium

Af Harald Langberg

DER LIGGER ikke faa fornemme Landsteder paa Frederiksberg fra den Tid, da Byen var et yndet Udflugtssted, søgt af Hovedstadens Beboere i den varme Sommertid.

Et af de kendteste er det saakaldte »Møstings Hus«, som nu klemmes inde mellem høje Bygninger i Smallegade. Her stod mod Slutningen af det 18. Aarhundrede en Bindingsværksgaard i landlige Omgivelser. Dengang laa Ejendommen i den nordøstlige Udkant af Byen, og vidtstrakte grønne Marker, krydsede af skyggefulde Alléer, fortsatte Gaardens Have mod Nord.

Da Kancellisekretær David Eberhard Brandt, der i 1792 havde købt dette Landsted, døde, solgte Arvingerne i 1794 Ejendommen til Assessor Ditlev Frederik Feddersen, som beholdt den i 10 Aar. Ham skyldes den smukke, grundmurede Bygning, som endnu er bevaret. I 1805 var Ejendommen ganske, som han fik den i 1795, skriver han, »bortset fra Bygningerne, som jeg har ladet opføre i Stedet for de gamle.«

Ditlev Frederik Feddersen var født 1754 som Søn af Magistratspræsidenten i Christiania, senere Konferensraad, Nicolai Feddersen. Som ung kom Ditlev Feddersen til København for at studere, og her blev han cand. jur. i September 1775. Han var siden Kancellisekretær og blev i Juni 1782 Assessor i Hof- og Stadsretten. Fra 1788 til 1808 var han tillige Kongens Foged. Faderen døde 1769, og Moderen, Ditlevine Feddersen, tog da 1772 fra Christiania ned til sine Børn i København. Hun havde som yngre været en af sit Hjemlands betydeligste Damer. Ikke blot som en fremtrædende Embedsmands Frue, men som Dyrker af Sprog og Videnskaber og som fejret Digterinde var hendes Position blevet skabt. Tullin — der var gift med Magistratspræsidentens Niece —

skrev om »hendes ulignelige Geni til Poesi«, og de to hyldede hinanden i Digte, Samtiden beundrede.

I København boede den nu aldrende Konferensraadinde en Tid sammen med sine Sønner, den ovennævnte Ditlev og hans Broder, Assessor i Højesteret Peter Feddersen. Fra hende til Søsteren Matthia Anker i Christiania er der fra Aarene 1785 til 1801 bevaret en Række Breve, der tillader os at faa et lille Indblik i Familiens Liv. Hun fortæller bl. a. om Ditlevs Bryllup i 1790 med Dorthea Catrina Staal, hvor Brudens Broder, Litteraten Ditlev Flindt Staal, »en af vore Genier«, var til Stede. Men alle Brevene er stærkt prægede af den stadigt syge, gamle Dames Bekymring for sit Helbred. Da Ditlev købte et Landsted paa Frederiksberg, fik det nogen Betydning for hende. Før den Tid synes hun at have tilbragt Somrene i Vedbæk, men i 1795 laa hun paa Landet paa Frederiksberg, hvor hun samlede Kræfter til den kommende Vinter, og i Marts det følgende Aar skriver hun: »Mine Sønner seer nu aldrig før Solen skinne, førend de søger at lokke mig ud fra min lange og tunge Vinter Arrest. Ømme og gode spørger de mig, om jeg ikke vil tænke snart paa Fridrichsberg, hvor jeg i Fjor kom mig saa godt, og om jeg ikke vil probere at kiøre en Tur uden Porten. Jo vist, svarer jeg, vil jeg tænke paa at komme til Fridrichsberg, saafremt Mueligheden bliver dertil. Overtalelser behøves ikke mange af; thi det maatte jo være for ens Synders Skyld, at leve om Sommeren i Byen, naar man kunde leve paa Landet.« »Mueligheden« blev dertil!

I Bindingsværksgaarden ude paa Frederiksberg nød Familien Feddersen Somrene de følgende Aar, men i Foraaret 1800 er den gamle Frue i Tvivl om, hvor hun skal tage hen. Hun vælger da Vedbæk og lejer sig ind i en Kro der. Hvorfor hun svigter Frederiksberg, hører vi ikke. Sandsynligvis er Grunden den, at Ditlev nu har ladet Bindingsværksgaarden rive ned og er gaaet i Gang med at opføre den nuværende Bygning paa Grunden. I alle Tilfælde staar den nye Bygning færdig i Januar 1801, da den taxeres til Brandforsikring. I Foraaret 1801 lægges sidste Haand paa Værket, og Familien Feddersen har kunnet glæde sig. Den 16. Maj beklager dog den gamle Konferensraadinde sig: »Kan jeg nogenlunde

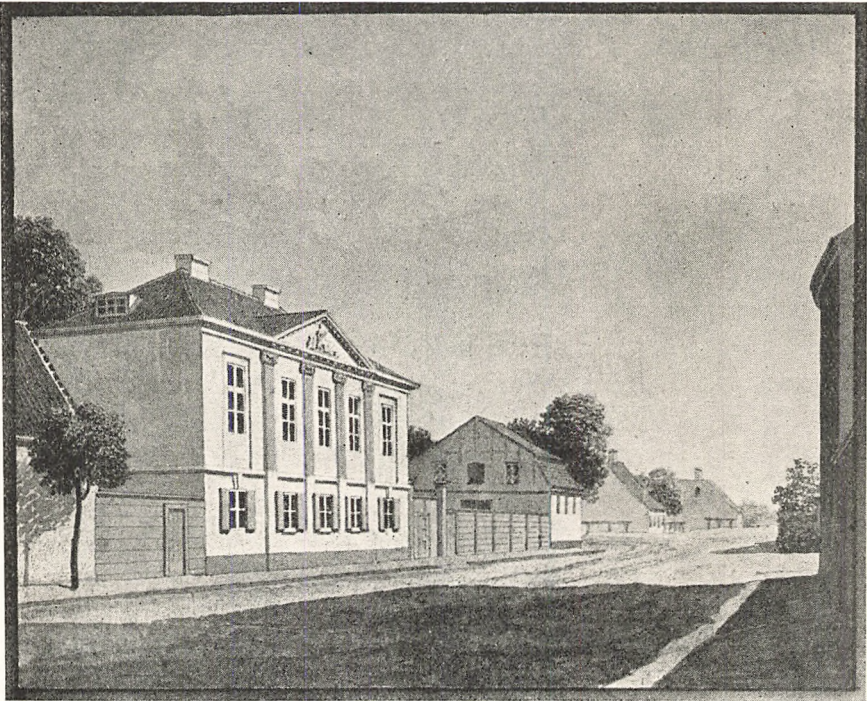

hænge sammen, naar Sommeren begynder mere at smile, saa faar jeg dog vel tænke paa, for ikke rent at drukne i Taarer og fortvivle, at ombytte min Sofa med en Græsbænk. Min Søns Bygning paa Fridrichsberg venter mig om faa Uger, thi før bliver den ikke færdig, men saa — saa skrækker Farve Lugten og de raae Mure ikke lidet.«

Endelig blev det nye Hus færdigt, og Frederiksberg var et fint Bygningsværk rigere. Hovedbygningen var 23 Alen lang og 16 Alen dyb. Den var »grundmuret til alle Sider, 2 Etager høj med glaserede Tagsten, trende Tagvinduer og tvende Valme«. Facaden var »siret med Cordon-Gesims, Lisener, Capitæler, Hovedgesims og en Fronton, hvori Stuccaturarbejde er anbragt.«

Fra Hovedbygningens Underetage, der optages af Køkken og mindre væsentlige Rum, førte en »sirlig« Hovedtrappe op til første Sal, hvor den egentlige Sommerbolig for Herskabet var beliggende med en større Sal og en Spisestue i Husets korteste Akse og tre Værelser skudt ud til Siderne. Endnu den Dag i Dag gør de fornemme Hovedrum et stærkt Indtryk paa den indtrædende, selv om de ikke er væsentligt forskellige fra Rummene i andre herskabelige Bygninger fra denne gode Tid.

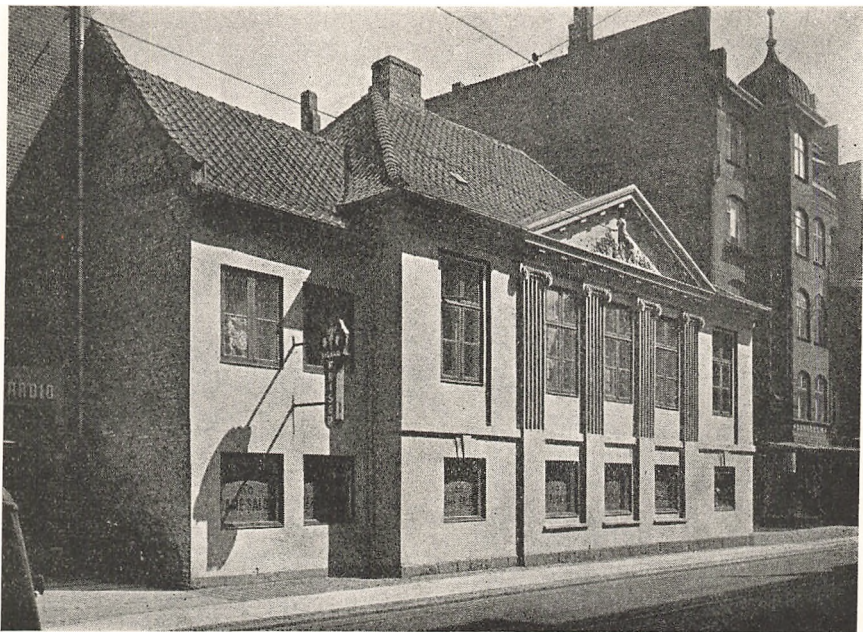
Nu er det et Spørgsmaal, hvem der har været Mester for Feddersens Lystgaard. Det hedder sig, at den er bygget af Harsdorff, hvilket er udelukket alene af den Grund, at Harsdorff var død i Maj 1799, og Bygningen nu kan dateres til 1800-1801. At Harsdorff skulde have efterladt sig en Tegning til Huset er ikke sandsynligt, idet vi da kunde forvente, at Bygningen sluttede sig til hans senere Arbejder, hvilket ikke er Tilfældet. Hvor smuk Bygningen end er, saa er den simpelt hen heller ikke god nok til, at den uden videre kan antages at være et egenhændigt Arbejde af Harsdorff, og alligevel er den utænkelig uden Harsdorff eller — for at sige det præcisere — uden den Gaard, Harsdorff 1779-80 opførte paa Kongens Nytorv netop som et Eksempel paa, hvordan der burde bygges, et Eksempel, som hans mange Elever har taget sig til Efterretning. Talrige Bygninger i Hovedstaden, som f. Eks. Gammeltorv 18 og 22, er skaaret over Harsdorffs Læst fra 1780. Det lille Hus paa Frederiksberg har — bortset fra de ioniske Ka-

Møstings Gaard i sine oprindelige frie Omgivelser.

pitælers Anbringelse — Pilastrene med den basisløse nedre Afslutning som en særlig karakteristisk Detaille tilfælles med Harsdorffs Hus. Og Wiedewelts Aurora i Frontonen paa Kongens Nytorv har som Flora taget Plads i Gavltrekanten paa Frederiksberg. Men der kan ogsaa noteres væsentlige Forskelle, vel først og fremmest mellem de som Sokler udformede underste Etager. Harsdorff yndede fugede Sokkelpartier og opgav dem nødigt, selv om de gik af Mode; men Huset paa Frederiksberg har en helt af glatte Flader formet Sokkel, som er medvirkende til, at man næppe har kunnet kalde det forældet i 1801. Arkitektens Navn har vi ikke, men vi maa antage, at Huset er udført af en god Elev af Harsdorff.

Ditlev Feddersen beholdt sin Landliggergaard til 1805, to Aar efter Moderens Død, og fem Aar før han selv gik bort den 5. Juni 1810.

Møstings Gaard, som den nu ligger indeklemmt i Smallegade.

Den nye Ejer, Grosserer Joseph Nathan David, solgte i November 1809 Ejendommen til Johan Sigismund Møsting, tidligere Amtmand i Haderslev, siden 1804 Præsident i tyske Cancelli. Han udvidede Besiddelsen ved forskellige Køb og beholdt Lyststedet paa Frederiksberg til 1812, Aaret før han som Overdirektør i Rigsbanken og siden som Finansminister og Chef for Rentekammeret kom til at forestaa Landets økonomiske Genrejsning efter den ulykkelige Krig. Landstedet gik nu fra Ejer til Ejer. Proprietær Lauritz Ammitzbølle, der 1812 havde købt det af Møsting, sælger det til Grosserer Jacob Salomon Meyer, der i 1814 lader det gaa videre til Kaptajn C. H. Sommer. Fra ham erhverves det atter af Møsting. Han stod paa det Tidspunkt midt i sit Genopbygningsarbejde og besad saa udstrakte Beføjelser, at Perioden 1814-19 kan betegnes som den Møstingske Magtperiode. Han havde naturligvis sit Hjem i København — indtil 1819 paa Sct. Annæ Plads og siden i Amaliegade — men Somrene kunde han nyde paa Frederiksberg,

hvor han ikke var altfor langt fra Residensstaden, og hvor han kunde være i Kongens umiddelbare Nærhed, naar Hoffet holdtes paa Frederiksberg.

Da Møsting siden glider ud af de ledendes Rækker, hænger han stadig ved sin Lystgaard paa Frederiksberg. Herude, fortælles det, kunde man ofte se den gamle Geheimestatsminister med hvide Handsker og fulgt af sin Tjener gaa Tur mellem Markerne. Han døde paa sit Landsted den 16. September 1843 og blev begravet paa Frederiksberg Kirkegaard. Siden glider Gaarden fra Ejer til Ejer. De raae Mure, den gamle Konferensraadinde frygtede, er nu grundigt tørrede, og den Græsbænk, der skulde erstatte hendes Sofa, er forlængst blevet brolagt og bebygget med de høje Huse, der nu nærgaaende trænges om det fornemme lille Landsted.

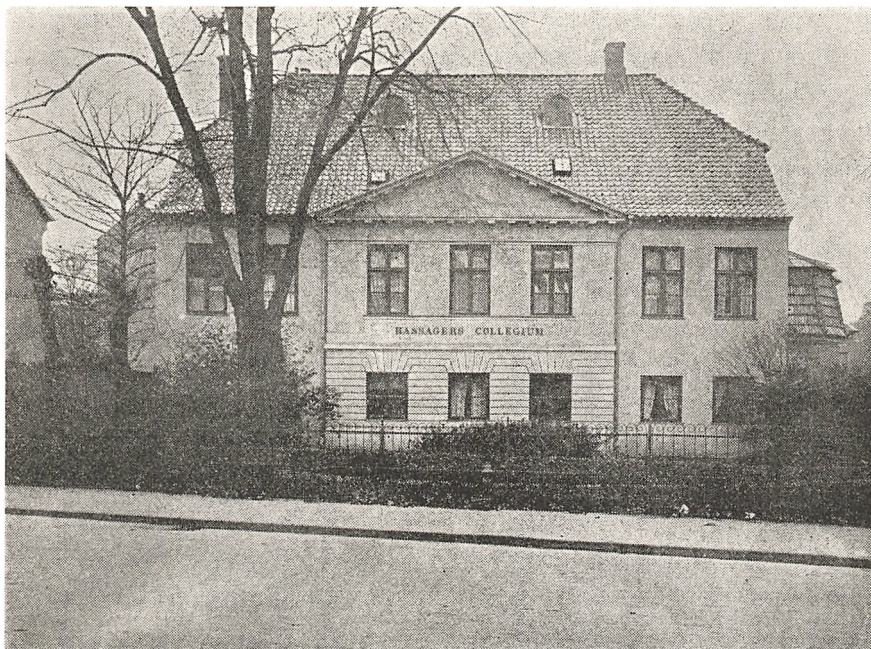

Da København brændte 1795, var det saa uheldigt, at Brandchefen, Major Johan Peter Boye Junge, forinden havde faaet tilstaaet 6 Ugers Orlov »for at bruge Medicin til sit Helbreds Erholdelse«. Han var derfor taget bort fra Byen og nød Landlivets Glæder paa sit Lyststed ved Gamle Kongevej.

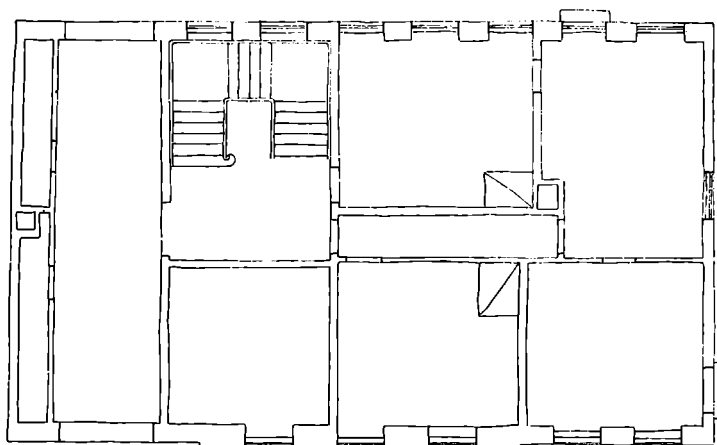
Den Ejendom, der her er Tale om, udvidede Boye Junge 1797 ved forskellige Køb, men i Januar 1804 tilskøder han Johan Ludvig Brochenhuus, senere Overhofmester hos Dronning Marie Sophie Frederikke, alle sine Besiddelser ved Gamle Kongevej, samtidig med at Brochenhuus overlader ham to Huse — dengang Nr. 6 og 7 — i Frederiksberg Bredegade. De laa tæt op til Frederiksberg Have, og da Boye Junge samme Aar erhvervede endnu et Hus — Nr. 8 — i Bredegaden, havde han samlet sig en stor Grund, passende for et herskabeligt Lyststed og fordelagtigt beliggende saaledes, at den kongelige Have saa at sige vilde komme til at fortsætte Lyststedets.

Det var Boye Junge, der havde organiseret det borgerlige Artilleri, der i 1801 gjorde sig højt fortjent ved fra Batteriet Qvintus at tage Del i Slaget paa Rheden, og Chefen udnævntes nu i 1804 til Oberst som Paaskønnelse for sin Indsats. Obersten var en rig

Hassagers Kollegium i Bredegade.

0 1 2 3 4 5 10 15 20 Aln

Hassagers Kollegium. Oprindelig Grundplan visende Portgennemkørselens og Trapperummets Placering.

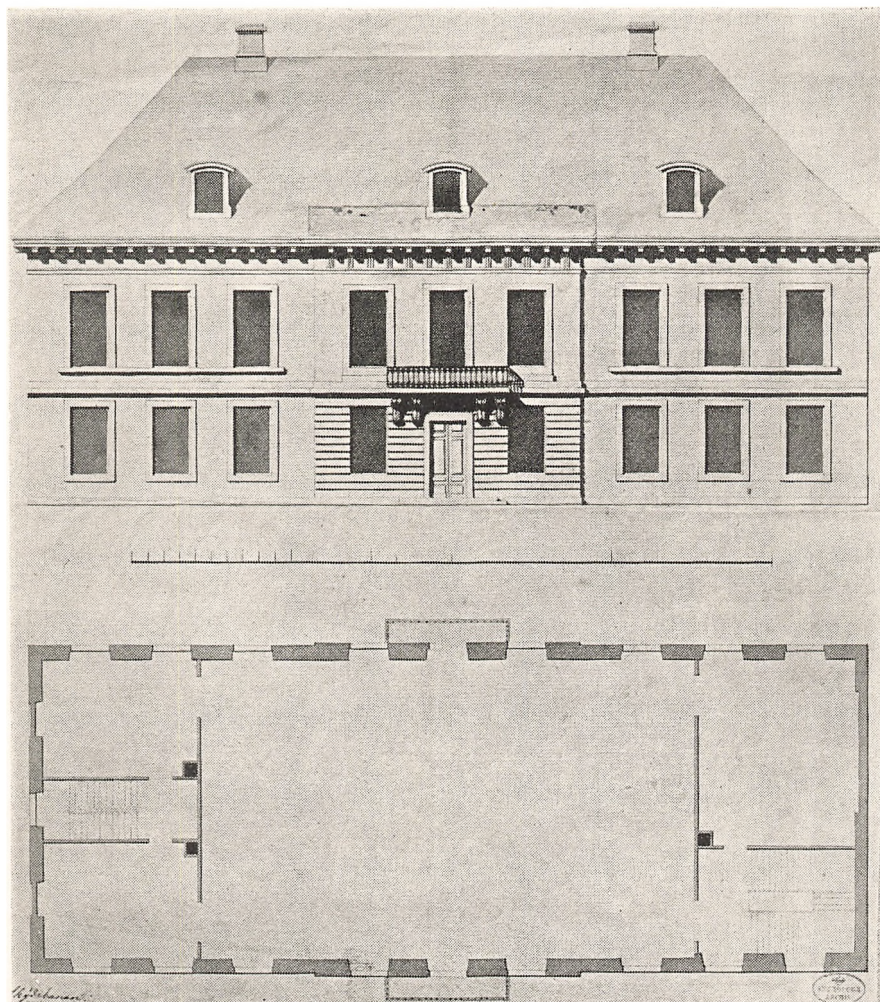

og betydningsfuld Mand, der nok ønskede sig passende Omgivelser. De Smaahuse, der laa paa hans frederiksbergske Grunde, maatte vige Pladsen, og i 1805 stod en ny Gaard under Opførelse.

Hovedbygningen, der endnu findes og i Dag er Eforbolig for Hassagers Kollegium, var i September 1805 færdig udadtil. Den var to Etager høj. Facaden mod Bredegade var inddelt i syv Fag med trefags Midtrisalit kronet af en Frontespice. Under Cordongesimsen var Midtrisalitten fuget à refend. Underetagen rummede som i Feddersens Hus Køkken og mindre væsentlige Lokalteter, men de to østligste Fag optoges i Boye Junges Hus af en Gennemkørsel, hvorfra den herskabelige Trappe førte op til Hovedetagen. Da denne Trappe nu er fjernet, er hele Planen blevet forstyrret, men i Hovedetagen findes endnu en Del fine Rum med Paneler fra 1806. Det hedder dengang, at der over Døren sidder »perspektivisk malede Dørstykker«. Nu ses de ikke. De er vel blevet overmalede her som saa mange andre Steder, og en kyndig Restaurator burde forsøge at finde dem frem.

Husets Bagfacade, der er inddelt i ni Fag, vendte ud mod en Gaardsplads, medens Haven laa Vest for Hovedbygningen. I Oktober 1806 ser det ud til, at det hele er færdigt.

Boye Junge var paa dette Tidspunkt en gammel Mand, der havde en lang Karrière bag sig som Brandmand og Officer, men det er her af Betydning at erindre, at han først og fremmest havde virket som Bygmester, at han som Hoftømmermester havde haft Kontakt med de førende Arkitekter, og at han selv har gjort Tegningerne til en Del af det, han byggede. Det er ogsaa værd at bemærke, at han i 1787 havde Overopsynet med Opførelsen af Skydeselskabets Bygning, som synes at være rejst efter en Tegning af Hofmurermester Brandemann. Skydeselskabets store Bygning paa Vesterbro er ikke helt uden Lighed med Boye Junges Landsted, og en i denne Forbindelse bemærkelsesværdig Tegning i Nationalmuseets Arkiv synes tilmed at have været i Boye Junges Besiddelse. Den gengiver Skydebanens Facade (dog uden Fronton, ellers som Facaden mod Vesterbrogade), men Midtrisalitten er paa Tegningen af en senere Haand blevet prydet med et triglyfsmykket Bjælkeværk under Gesimsen. Paa Skydebanen mangler

Skydebanen paa Vesterbro. Tegning i Nationalmuseets Arkiv.

Triglyfferne, men paa Boye Junges Landsted findes de anvendt netop som vist paa Tegningen.

Fastslaa kan vi kun, at Bygningen er opført 1804-06 for J. P. Boye Junge i en behersket klassisk Stil, hvis hjemlige Forudsætninger ikke savnes, og vi maa formode, at den kyndige Bygherre har haft en væsentlig Indflydelse paa Husets Udformning, hvis han ikke ligefrem har været sin egen Arkitekt.

Efter Boye Junges Død 1807 gik Huset fra Ejer til Ejer. Skibskaptajn Chr. Knudsen sælger det i 1812 til Geheime Conferensraad Victor Raben Levetzau, der i 1818 afhænder det til Politimester Søren Wedege. Senere er den bekendte Bogtrykker Frederik Schultz Ejer, og da Landstedet stilles til offentlig Auktion, køber Kongen det i Februar 1830. Beliggenheden tæt op til Slottets Have har maaske gjort Bygningerne anvendelige for Hoffet. Allerede samme Aar afhændes Ejendommen til en Hofmand, Kammerherre, Overadjutant Frederik Løvenørn Bardenfleth, men siden glider den igen over i de almindelige Landsteders Rækker. Først da den er kommet i Sognepræsten Carl Hassagers Besiddelse, nærmer den sig sin endelige Skæbne. Hans Enke, Dorothea Hassager, bestemte 1888 ved Testamente, at der i Ejendommen skulde indrettes et Kollegium. Efter Testamentets Ikrafttræden 1898 foretoges en Del Forandringer ved Hovedbygningen, der gjordes til Eforbolig. Gennemkørslen og den store indvendige Trappe forsvandt, og i Stedet klæbedes det lidet heldige Trappehus med Mansard til Bygningens Vestgavl. Hovedfacaden kan næppe siges at have lidt ved Portens Lukning, men Husets Plan blev som nævnt grundigt forstyrret. Samtidig med at disse Arbejder udførtes, blev der paa Grunden bag Hovedbygningen opført en Fløj med Plads til 10 Studenter, og Aar 1900 blev Kollegiet indviet.

Hassagers Kollegium ligger nu fornemt tilbagetrukket i Bredegaden, og de færreste skænker det fine, gamle Hus nogen Opmærksomhed. Ganske anderledes med Møstings Hus, hvis centrale Beliggenhed ved et stort Færdselsknudepunkt har været skæbnesvanger. Vældige Bygninger rejser sig om det. En Biograf, der har lagt sig til Rette i Haven, skriger efter bedre Adgangsforhold og smækker den lille Bygning knusende Lussinger i Form af vekslende Kæmpeplakater. Stillingen er uholdbar. Bygningen har tabt for meget ved disse Omgivelser, og trafikale Forhold gør, at den kræves fjernet. Men den er for god til at maatte forsvinde, og der er da ogsaa almindelig Enighed om, at den bør flyttes og eventuelt

gøres til Museum. I saa Tilfælde er det maaske værd at erindre, at en Del af Statsminister Møstings Møbler endnu er i Behold. Men hvor skal Huset hen? Det bør selvfølgelig være til et Sted, hvor det faar Omgivelser, der nogenlunde svarer til det oprindelige. Det skal have Luft og Grønt.

Nu forholder det sig saaledes, at Frederiksbergs nye Raadhus vil bevirke, at der ved Bredegades Udløb i Smallegade dannes en Plads, der faar en ganske anden Betydning, end Stedet hidtil har haft. Tilrettelæggelsen af Overgangen fra denne Plads til Frederiksberg Have er en af de største Opgaver, der kan stilles Arkitekter paa Frederiksberg i Dag. Der skal fra Pladsen sørges for en stille og behagelig Adgang til en Kant af Haven, der helt er fyldt af den store Stemning, som er egen for Havens lukkede Partier, og som kræver, at den besøgende, der kommer udefra, forberedes gennem de derværende Anlæg. Det vil sige Omraadet mellem Haven og Pladsen. En lav, løs Bebyggelse vil sikkert være den rigtige. Men Bebyggelsen maa ogsaa være af en saadan sikker Monumentalitet, at den holder Pladsen i Ave. Det er derfor sandsynligt, at Møstings Hus med Held vil kunne flyttes hen paa netop dette Sted og eventuelt anbringes i Flugt med Hassagers Kollegiums Eforbolig. Møstings Hus vilde derved komme til at ligge i Omgivelser, der nogenlunde svarer til dets oprindelige. Frederik VI.'s landlige Frederiksberg vil genopstaa. Haven, hvis nuværende Anlæg gaar tilbage til 1798-1804, vil mødes med Feddersens Landsted fra 1800-1801 og Boye Junges fra 1805-1806. Og skal Huset fra Smallegade gøres til Museum, kan det næppe finde nogen bedre Plads.

NOTER: Nærværende Fremstilling skyldes i Hovedsagen Studier fra 1941, meddelte i Foredrag for Hist.-top. Selskab f. Frb. 7. 11. 1945. *Side 73*: Brandtax. 21. 6. 1793 (L.A.) Skøder læst 2. 3. 1795, 11. 12. 1805 (L.A.) *S. 74*: Ditl. F.s Breve, Rigsarkivet, Oslo. (Jeg er Hr. Gross. Th. Bull Tak skyldig for Fremskaffelse af Fotokopier). Brandtax. 8. 1. 1801. *S. 77*: Skøder læst 15. 11. 1809, 10. 1. 10, 8. 1. 12, 28. 10. 12, 19. 10. 14, 10. 4. 16, *S. 78*: Skøder læst 11. 1. 1804, 28. 3. 04, 15. 8. 04; *S. 79*: Planen rekonstr. eft. Tegn. 1876 i Frb.tekn.Forvaltn. *S. 80*: Brandtax. 20. 9. 1805, 14. 10. 06; *S. 82*: Skøder læst 8. 7. 1812, 24. 6. 18, 19. 3. 26, 27. 8. 28, 17. 2. 08 8. 7. 30.

Et Gadebillede, der forsvinder

De tre gamle Ejendomme, Frederiksberg Bredegade Nr. 22, 24 og 26

Af H. Carl Andresen

NAAR PLADSEN foran det nye Raadhus' Vestfacade engang er anlagt, vil samtlige ældre Bygninger paa Bredegades Nordside være forsvundet.

Medens de Bygninger, der allerede er faldet for at give Plads til selve Raadhuset, Husnumrene 2-18, neppe har efterladt sig noget dybere Savn i den frederiksbergske Borgers Bevidsthed, og dette formentlig heller ikke vil blive Tilfældet med Husene i Gadens yderste vestlige Ende, Husnumrene 28-32, maa det forventes, at Nedrivningen af Husene Nr. 22, 24 og 26 af mange vil føles som et Tab.

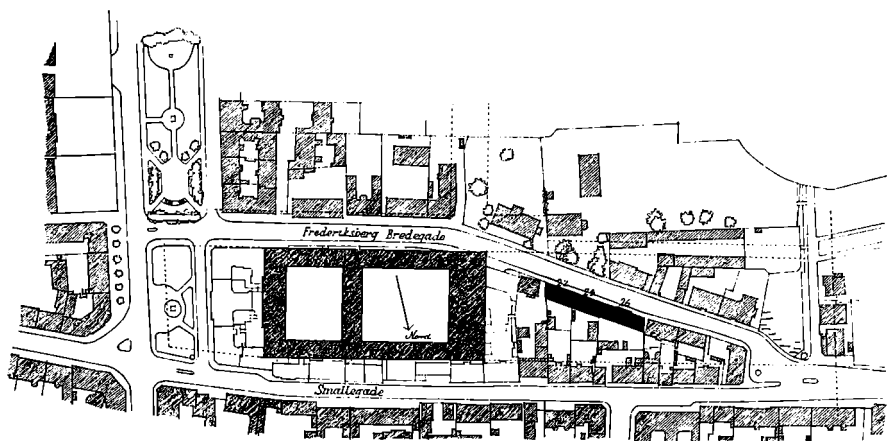
Ikke fordi nogen af Ejendommene kan betegnes som betydelig Arkitektur, men fordi de tre stilfærdige, pudsede og farvede Huse, tiltrods for deres Beskedenhed, bibringer Gadens nordre Husrække et Særpræg, en Karakter, som vil blive husket og savnet, naar den ikke er mere.

Da man efter Kommunens Erhvervelse af Ejendommene i Karreen gennemgik disse, inden Nedrivningen paabegyndtes, var man paa det rene med, at denne Stump Husrække, foruden den i Almindelighed gennemførte Fotografering, burde opmaales, og at navnlig Nr. 26 burde underkastes en nøjere Undersøgelse i dets Egenskab af Eksempel paa et gedigent Borgerhus fra Tiden omkring 1800, og man undersøgte derfor Muligheden af at faa Husene opmaalt af Elever fra Akademiets Arkitektskole. Det viste sig imidlertid, at disse paa daværende Tidspunkt var saa optaget af Opmaalingsarbejde i Saneringsomraadet i Borgergadekvarteret, at Sagen maatte udsættes, hvilket i øvrigt blev muligt ved, at kun

Gadebilledet, som forsvinder.
Bredegade Nr. 26 i Forgrunden, derefter Nr. 24 og Nr. 22.
Oktober 1946. (Fotografi).

Smallegadekarreen med det nye Raadhus indtegnet.
Ejendommene Frederiksberg Bredegade 22-24-26 er markeret med Sort.

de Ejendomme, der indgik i selve Raadhusets Byggegrund, skulde nedrives i første Omgang.

Arbejdet med Opførelsen af det nye Raadhus blev som bekendt i høj Grad generet af Vanskeligheder ved Opnaaelse af Tildelinger af Jern og Cement, og som Følge heraf blev Arbejdet ikke jævnt fremadskridende, men fremmedes periodisk, eftersom Tildelinger opnaaedes.

Raadhusets Bygmester, Arkitekt Henning Hansen, lod da i de mere stille Perioder de tre Ejendomme maale af to af sine Medarbejdere, et Arbejde, som efter Arkitektens Død er videreført af Arkitektafdeling I ved Frederiksberg Kommunes tekniske Forvaltning.

Opmaalingerne er udført af Arkitekterne Alvar Lauritzen (Nr. 22 og 24), H. Greiffenberg (samme Husnumre) og Arkitekt A. Eistrup (Nr. 26).

Som Supplement til de gengivne Opmaalinge og de i Teksten indføjede Fotografier knyttes nedenstaaende Bemærkninger, idet der forudskikkes, at disse paa ingen Maade prætenderer at være Resultat af en udtømmende Undersøgelse, hvortil der vilde udkræves et langt mere tidskrævende Arbejde, end det har været Forfatteren muligt at afse, men kun har til Hensigt at henlede Opmærksomheden paa de kulturelle Værdier, der knytter sig til disse beskedne Huse.

Grundene, hvorpaa Husene staar, Nr. 22 — Matr. Nr. 91 a., Nr. 24 — Matr. Nr. 90 a og Nr. 26 — Matr. Nr. 89 a er udstykket fra Grunde, som tidligere gik igennem til Smallegade og bar samme Numre, men uden Bogstavbetegnelse. Matrikuskellene skærer skraat ind paa Facadelierne i Bredegade saaledes, at Forhusene, som er gavltæt sammenbyggede, faar Form af Parallelogrammer, hvilket ikke markerer sig stærkt i det ydre, men er meget føleligt i Interiørerne med de spids- og stumpvinklede Stuer ved Gavlene.

Husenes Alder kan anslaaes til ca. 150 Aar.

Paa et Kort fra 1780 i Kommunens Matrikulsafdeling, hvis Original befinder sig i Ingeniørkorpsets historiske Arkiv, findes den nuværende Bebyggelse ikke, hvorimod den er indtegnet paa det

Ejendommene Frederiksberg Bredegade 24 og 22. Oktober 1941.
Ejendommen Nr. 26 i Forgrunden til Venstre. (Fotografi).

ældste Matrikulkort over Frederiksberg fra 1811, hvoraf en Kopi ligeledes beror i Kommunens Opmaalings- og Matrikulsafdeling.

Indenfor dette Interval paa 31 Aar maa Bygningerne derfor være opført.

Paa Grundlag af en Brandtaxationsprotokol i Landsarkivet for Sjælland kan vedrørende Nr. 26 fastslaaes, at der den 9. Maj 1795 har været afholdt Taxationsforretning over »det i 1795 af nye opbygte Sted«, som er opført »i Stedet for det, som under 5. August 1794 opkommen Ildebrand blev afbrændt«.

Paa lignende Maade vil Data vedrørende de to andre Ejendomme muligt kunne fremskaffes. Disse er begge ganske jevne, to-etages Huse med Gennemkørselsport i Stueetagen. I Nr. 22 er Porten ført igennem vinkelret paa Facaden, medens den i Nr. 24 er lagt parallelt med Gavlene.

Begge Ejendommers Facader er i senere Tid undergaaet forskellige Ændringer, idet de originale Vinduer er erstattet med Butiksvinduer eller Døre, ligesom der paa Nr. 22 er sat Kviste paa Taget og indrettet Værelser i Tagetagen.

Ejendommen Frederiksberg Bredegade Nr. 26. September 1946. (Fotografi).

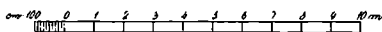
Bygherre for Nr. 26 var Johan Hendrich Jensen, der, som foran nævnt, i 1795 lader opføre en Hovedbygning til Gaden i Stedet for den Aaret forud nedbrændte. Det, der ved en flygtig Betragtning er væsentligst iøjnefaldende ved Nr. 26 frem for de to andre Huse, er den brede Fronton, der med sine grovere Forhold kontrasterer paa saadan Maade med Endepartiernes, at man faar Mistanke om, at den skyldes en senere Tilføjelse med det Formaal at gøre Huset aneligere i Forhold til Omgivelserne.

Dette Maal kan vel siges at være opnaaet, men paa Bekostning af Finhed og Helhed i den samlede Facadekomposition.

Ved nærmere Betragtning bekræftes Antagelsen derved, at Frontonen ikke er bragt i organisk Forbindelse med Planerne, idet de Skillorum, som skulde have formidlet Forbindelsen, vel findes i Tagetagen, for hvis Udnyttelse til Beboelse Frontonen synes at være opført, men ganske savnes i Stueetagen, og paa 1. Sal kun findes i Frontonens Østside.

*Composing of Copenhagen
Frederiksberg Bredegade 26.
Gadefacade og Snit b-b.*

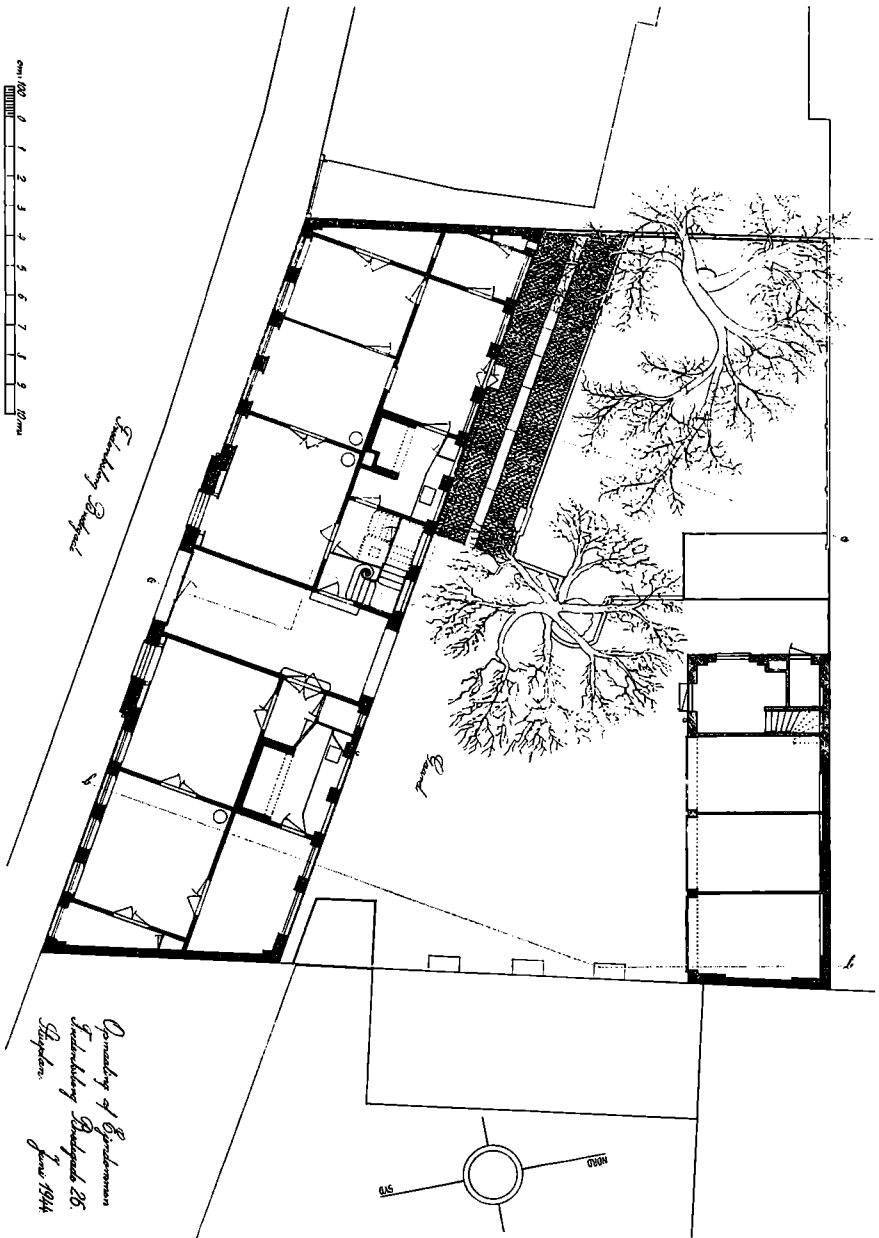
Frederiksberg Bredegade Nr. 26 — Gadefacade og Snit b-b.
Udhuset til Højre er opført i nyere Tid.

I Stueetagen har Bygmesteren undladt at udnytte Frontonens Fremspring til Forøgelse af de bagved liggende Værelsens Areal, og har oven i Købet omhyggeligt skjult den ukonstruktive Klaring ved Hjælp af det indenfor den ældre Facademurs Flugt gennemførte Panel.

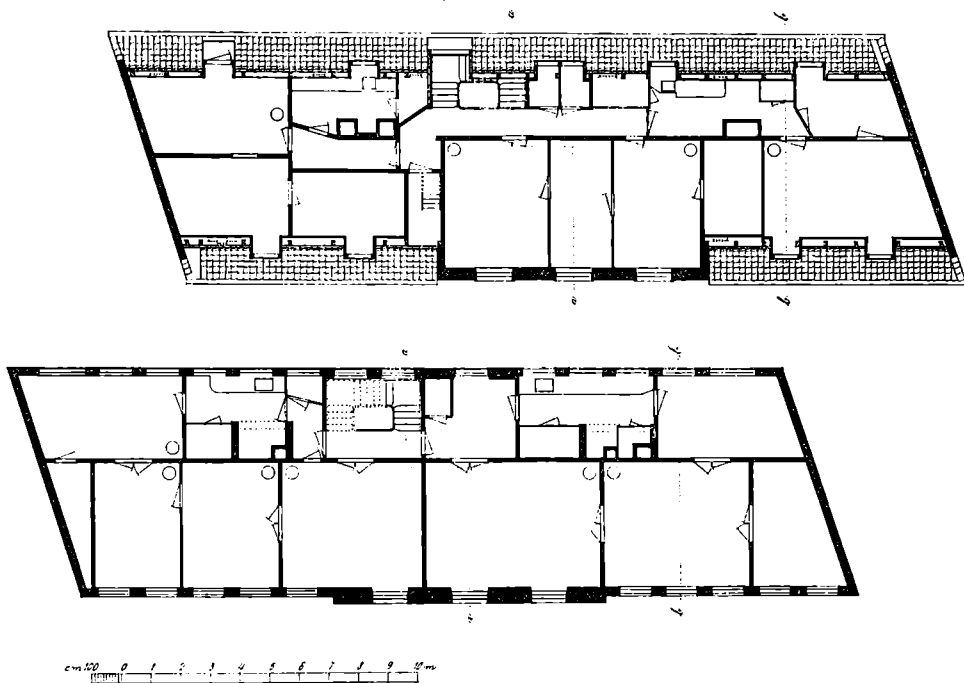
Det Hus, som Johan Hendrich Jensen ifølge Taxationsprotokollen af 1795 lod opføre, var 17 Fag langt, 6 Fag dybt, to Etager højt, opført af Grundmur og Tegltag, underste Etage indrettet med en Gennemkørselsport fra Gaden.

I Taxationen bemærkes angaaende Tagetagen, at der fra 2.

Frederiksberg Bredegade Nr. 26. Plan af Stueetage. Snitlinier for Snittene a-a og b-b er indtegnet.

Frederiksberg Bredegade Nr. 26. Planer af 1. Sal og Tagetage.

Etage er Opgang ad en Trappe til Loftet, hvor der fandtes 5 halv-runde Vinduer (til Gaden?) samt en Kvist til Gaarden, hvori »en Vind med Udlægger« d. v. s. en Hejsebom med Talje. Nogen Fronton omtales ikke.

Det indre har ved Taxationen ikke været færdigt. Dette fremgaar af Teksten, hvori det bl. a. hedder om Stueetagen, at der »Anlæg til 3. Kamre og et Kiøkken . . . . men endnu ikke fuld-færdigt. Ved forebemdte Kiøkken er Opgang af en Trappe, hvilken heller ikke er ganske færdig, til 2' Etage, som er anlagt til 6 Værelser med Brædelofter og ditto Gulve samt Anlæg til 2' Kiøkkener«, og om Snedkerarbejdet, der er under Arbejde: »Overalt i Bygningen er engelske Vinduer, hollandske Døre med Beslag delvis færdige, men endnu ikke indsatte«.

Hovedbygningen vurderedes ved Taxationen til 3060 Rd., og senere paa Aaret — 24. Oktober — taxeredes dels en Sidebygning

mod Øst til 600 Rd. dels en Bygning mod Nord, »som gaar ud til den saa kaldte smalle Gade«, til 1890 Rd., tilsammen 5550 Rd.

Bygningen har da efter Opførelsen formentlig fremtraadt med et Præg af borgerlig Velstand, en Længe med pudsede Facader med jævn Vinduesinddeling paa en Sokkel af rød Sandsten og med et gennemløbende Baand af samme Materiale, der danner Saalbænk under Vinduerne paa 1. Sal, Tegltag med fem halvrunde Kviste, Hejseluge til Gaarden og Porten som eneste Accentuering af Længens Midterakse, Beboelse indrettet i Stue og paa 1. Sal, og Loftet formentlig indrettet til Lagerbrug.

Hvornaar er da Forandringen gennemført?

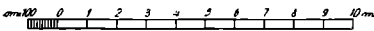
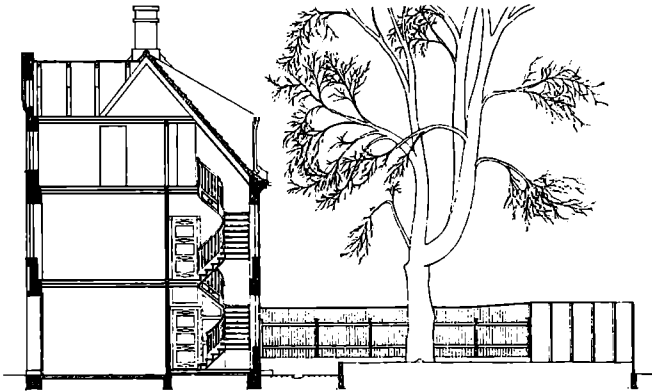
En Brandtaxationsprotokol fra 1810 giver atter Svaret.

Den 18. August taxeres Ejendommen, som nu ejes og bebos af Urtekræmmer Adolf Høegh, paa ny. I Taxationen omtales Hovedbygningen som »ungefær« 41½ Alen lang og 12 Alen dyb, 2 Etager høj, grundmuret til alle Sider med Stentag, hvori en Fronton, 15 Alen lang og 6 Alen dyb, videre 6 Tagvinduer, som var belagte med Kobber og Bly, ligesom Skotrenderne og Frontonen var belagt med Kobber«.

Det har saaledes været et gedigent Arbejde, der er Tale om, og herpaa tyder ogsaa Taxationens Tekst, hvori det bl. a. hedder: »Paa højre Side af Porten befindes 2' panelerede og med Liimfarve ziirlig malede Værelser«, og om Trappen: »en Trappe Gang, hvori anlagt en ziirlig Trappe til 2' Etage«. At der samtidig er indrettet Beboelse i Tagetagen kan ses længere nede i Teksten, hvor det hedder: »Endnu en Opgang af forbemeldte Trappe til Frontonen og Loftet, hvorpaa er indrettet 8 forskellige gibside Værelser. Et Kiøkken med Skorsten samt fast Loft paa Hanebjælkerne«.

Det kan altsaa fastslaas, at den nye Ejer, Urtekræmmer Adolf Høegh i 1810 har ladet Bygningen forbedre med den nuværende Fronton, og Værelser indrettet i Tagetagen.

De i Taxationen angivne Maal passer saa nøje med dem, der idag kan maales paa Stedet, som det kan forventes, naar Hensyn tages til det af Taxationsmændene om Maalene anvendte Udtryk »ungefær«, idet Facadelængden er 41 Alen og 13 Tommer, Husdybden 12 Alen og Frontonens Bredde 14 Alen og 18 Tommer.

Frederiksberg Bredegade Nr. 26. Gaardfacade og Snit a-a.

Dybdemaalet paa Frontonen maa antagelig referere sig til Frontonens Tagryg, som fra Facade til Tilstød i Tagfladen maaler omtrent 6 Alen.

Tilføjelsen af Frontonen har bragt fremmede Størrelser ind i Facadebilledet. Vinduesbredden her er større end i Endepartierne, og de brede Murpiller dominerer stærkt i Forhold til disses kun 48 cm (18 Tommer) brede Piller. Frontonen er afsluttet med et Tag med ringe Hældning, og i Gavltrekanten under Sparrenkopgesimsen er anbragt et halvrundt Vindue med Midterpost og radiære Sprodsler.

Huset er ogsaa interessant derved, at det er opført ved et Stilskifte. Vinduerne til Gaden bærer den nye Tids Præg, de store Ruder, der optager hele Rammens Bredde, og som Glasteknikkens Fremskridt har gjort mulige. Vinduerne er firerammede med 1 Rude i Overrammerne og to i Underrammerne, alle af samme Størrelse. 1. Sals Etagen er udmærket fremfor Stueetagen ved større indre Højde, som gaar igen i Vinduerne og giver dem Slankhed. Tagkvistene er torammede med tre Ruder i Højden.

Til Gaardsiden er den ældre Tids traditionelle Rudedeling med 2 Ruder i Bredden af hver Ramme bibeholdt. Vinduernes ydre Maal er — bortset fra de halvandenfags Vinduer ved Gavlene — de samme som i Gadefacaden, og de er firerammede lige som disse, men den vandrette Post, Løsholtet, er anbragt lavere saaledes, at Overrammerne faar 4, Underrammerne 6 rektangulære Ruder af ens Størrelse.

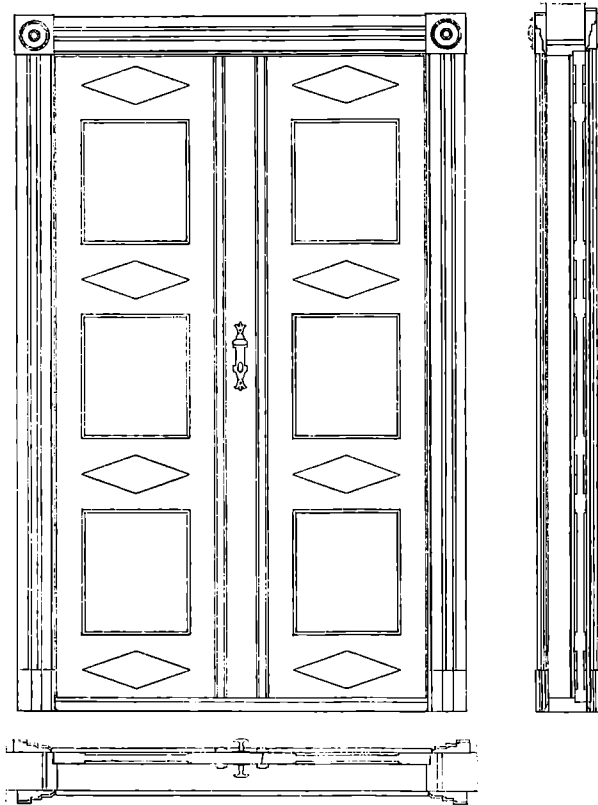
De buede Tagkviste er formodentlig fra samme Tid som Fron-tonen, hvorimod den lige Kvist over Porten og Gitteret foran den vestlige buede Kvist er moderne Tilføjelser. Hvornaar den med Pulntag forsynede Kvist, der giver Lys til Trapperummet, er tilkommet, er ikke konstateret.

De oprindelige Døre er af to forskellige Typer, begge præget af den indtrædende Klassicisme. Den her gengivne Fløjddør har smalle lodrette Ramstykker med tre Fyldinger i Højden adskilt ved brede Melleqramstykker med udgrundede, diagonalt stillede Rhombefelter og dobbelt Slagliste, saa at det ægformede Greb og Nøgleskiltet placeres nøjagtigt i Midten.

Indfatningerne er ligeledes klassicistiske med tre plane Led, adskilt — regnet fra Ydersiden af Indfatningen — ved en underskaaret Rundstav, en Karnis og mod Karmen afsluttet med en Hulkehl. Indfatningerne er stillet paa Sokler, og mod Sædvane ikke skaaret skraat sammen i Hjørnerne for oven, men samlet med en firkantet Klods med drejet Roset. Ramstykprofilerne er Dele af Rundstave. Den nuværende Pudslinie ligger godt 1,5 cm foran Bagside af Indfatning.

Den diagonalt stillede Rhombe er ligeledes anvendt som Deko-rationsmotiv i Fyldningerne i Værelsernes Brystningspaneler.

Frederiksberg Bredegade Nr. 26. Fløjdør i Stue og paa 1. Sal.

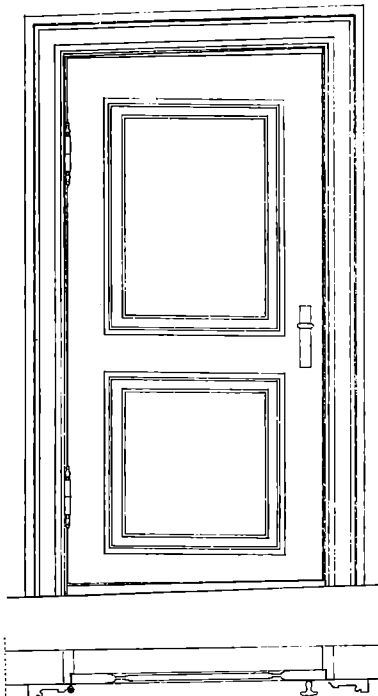
Den anden Dørtype, som er anvendt fra Trapperum og Korridor i Tagetagen til Beboelsen der, har med sine brede Ramstykker og Inddeling med to Fyldninger noget af Barokkens Præg, men Profileringen er klassicistisk. Profilerne er knap saa fine, men minder iøvrigt stærkt om Profilerne paa en Dobbeltjør fra Ejendommen Store Kongensgade Nr. 72, gengivet og omtalt i Arkitekt M.A.A. Hans H. Engquists Afhandling »Dørens Historie i Danmark« fra det i Kommission hos Emil Wienes Boghandel i 1945 udgivne Værk »Døre og Vinduer«. Om nævnte Ejendom oplyser Forfatteren, at den skal være opført efter Tegninger af den franske Arkitekt Joseph-Jacques Ramée i 1797-98.

Trappen i Bredegade Nr. 26 er ogsaa et fint Stykke Arbejde

med sine Vangefyldinger, opgaaende, riflede Mæglere og drejede og riflede Ballustre. Haandlisten er af malet Fyr.

Porten blev ved Ombygningen i 1926 underkastet en Reparation. Dens Alder kendes ikke.

Huset er i det store og hele et vedbevaret Eksempel paa den gode haandværksmæssige Kultur fra Tiden omkring 1800, af hvilke Frederiksberg ikke har alt for mange tilbage, og bør som saadant overleveres Eftertiden — i hvert Fald i Fotografi og Opmaaling. Til Opbevaring af de bedste Interiører in natura savnes jo desværre et Frederiksberg-Musæum. Magasinering af saadanne ud i en uvis Fremtid er en vidtløftig Affære, som kun i faa Tilfælde vil kunne lade sig praktisere, og det kan neppe betvivles, at ikke saa faa værdifulde Musæumsformaal allerede er gaet tabt, fordi der ikke findes en Institution, der kan og vil tage Vare paa dem, indtil de kan komme under betryggende Røgt og Pleje i et dertil indrettet Musæum.

Frederiksberg Bredegade Nr. 26. Enkeldør i Tagetage.

Joakim Larsen som Skolemand

Af Ejner Carstensen

JOAKIM LARSEN blev født den 23. Maj 1846 i Nykøbing Sjælland, hvor hans Fader, Jens Christian Larsen, var Kordegn og Førstelærer ved Friskolen. I Jonstrupbogen (Bd. 7, 8, 9 og 17) fortæller han selv indgaaende om Forholdene i Barndomshjemmet, og man faar et klart Indblik i, hvilken Betydning Opvæksten i det nøjsomme Lærerhjem og i Skolestuen under Faderens dygtige Undervisning har haft for hans Karakterdannelse og for hans Virke inden for den danske Folkeskole.

Arbejdsomhed, Lydighed og Sparsommelighed prægede i høj Grad Hjemmet. Børnene — Joakim var den mellemste af fem Brødre — maatte aldrig være ledige, om ikke andet, maatte de vinde Garn eller sy Bolde, og der var kun een Vilje i Huset, nemlig Faderens, men den gennemførtes stiltfærdigt, saa Straf var sjælden.

Moderens Husholdningspenge skulde slaa til, skønt de var alt andet end rundelige, og af Faderens Aarsindtægt skulde der blive noget tilovers til at sætte i Sparekassen. Børnene blev derfor tidligt vænnet til at tjene noget selv, f. Eks. betalte Joakim selv sit første Lommeur af Penge, han havde tjent ved at skrive i Skattebogen for Amtsforvalteren. Hjemmet var endvidere præget af en praktisk Kristendom, der f. Eks. gav sig Udslag i, at der vistes Godhed mod alle fattige, ligesom Faderens jævne Fromhed og praktiske Syn paa Livet gjorde ham til en udmærket Religionslærer, hvis Undervisning erindredes med Glæde af mange voksne, og Joakim Larsen slutter dette Afsnit af sin Omtale af Hjemmet med at skrive: »For os Børn var det velsignet at vide, at vor Fremtids Skæbne gennem vore Forældres Bøn var lagt i Guds Haand.« Denne haandfaste og absolutte Tro blev bærende for Joakim Larsen gennem hele hans

Liv, og han giver senere i sine »Livserindringer« et karakteristisk Udtryk herfor, hvor han fortæller om alle de Mennesker, han gennem Tiderne er kommet i Berøring med, »en lang og broget Skare, men deriblandt mange fortræffelige Mennesker, som jeg skylder megen Taknemmelighed og glæder mig meget til at møde hisset.«

Selskabelighed var der ikke meget af i Hjemmet. Faderen var meget tilbageholdende overfor Indbydelser fra Familier, der i social Henseende stod et Trin højere, derfor blev Omgangskredsen begrænset til Familien og Omegnens Lærerfamilier. Middagsselskaber kendtes ikke, saa de beskedne Julegilder, som gik paa Omgang i Familierne, kom derfor til at staa i en særlig Glans, og det skønt de hverken brugte Juletræ eller Julegaver. Efter at have skildret denne nøjsomme Form for Sammenkomster, følger Joakim Larsen til: »Men een Ting havde vi fremfor Nutiden, det var en hyggelig Mørkningstime, i hvilken hele Familien var samlet i Dagligstuen, mens Brænde- eller Tørveilden lyste ud fra Kakkelovnen og kastede en oplivende Lysstribe hen over Gulvet. Da gik Tiden med Fortælling og Sang.«

Ud over den Undervisning, Joakim Larsen havde faaet af sine Forældre i Friskolen og sidst i Betalingsskolen, havde han faaet Undervisning i Musik, Violin og Klaver, og endvidere havde han læst Tysk og Latin, fordi man var klar over, at han havde »et godt Nemme«. Det var derfor en Tid hans Forældres Tanke, at han skulde studere; men det blev alligevel opgivet, da det var for dyrt for det i økonomisk Henseende beskedne Embedsmandshjem, der naturligvis vilde give de fem Drenge en nogenlunde ligelig Hjælp til Starten. Det blev derfor bestemt, at Joakim ligesom to andre af Brødrene skulde paa Jonstrup Seminarium.

Fra 1860 til 1861 gav Faderen ham den første Undervisning til Adgangsprøven, og Aaret efter læste han hos sin ældre Broder Theodor, der lige var dimitteret fra Jonstrup og nu var Andenlærer i Sørbymagle ved Slagelse. I Maj 1862 rejste Faderen med ham til Optagelsesprøven, og han bestod som Nr. 1, en Plads han beholdt gennem alle tre Seminarieaar.

Selv om Joakim Larsen var glad for sin Seminarietid, forstaaer man dog af hans Skildring af den, at den var ham for stille og

JOAKIM LARSEN
23. 5. 1846 - 12. 3. 1920.
Maleri af G. Achen 1900.

noget ensidig, idet Eleverne fik for faa aandelige Incitamenter. Men selv om der ikke var Tale om aandelig Vækkelse, herskede der en god dansk Tone, der paa Baggrund af de nationalt stærkt bevægede Aar gav Eleverne Forstaaelse af og Kærlighed til Land og Folk, saaledes kom en smuk patriotisk Stemning til Udtryk ved Afskedsfesten for de Kammerater, der gik med i Krigen som frivillige.

Seminarieforstanderen havde ingen Forstaaelse af, hvilken Betydning selskabelig Dannelse vilde have for Eleverne, saa baade hans eget og Seminarielærernes Hjem var saa godt som lukkede for Eleverne, der i disse 3 Aar kun fik den Menneskekundskab, Kammeratskabet under Indkvartering kunde give. Selvfølgelig fremmede en saadan Internatsordning det gode Kammeratskab, og der dannedes mange Venskaber, som holdt Livet igennem; men netop paa Grund af Forstanderens Indstilling blev Ensidigheden kun brudt af Ferierne og i Sommertiden af de Smaaudflugter, Seminariet arrangerede i den smukke Omegn til Frederiksdal, Skodsborg og Eremitageplænen. Om Vinteren var der som Regel Underholdning Lørdag Aften — Musik og Sang eller Foredrag og Op-læsning — som Regel »ved egne Kræfter«, men ofte bistaet af Lærerne eller suppleret med fremmed Assistance. Retfærdigvis maa dog nævnes, at hele Seminariet hvert Aar foretog en Tur til København for at se Museer, komme i det kgl. Teater og aflægge Besøg i Tivoli eller Alhambra.

Lod den selskabelige Side af Seminariet saaledes noget tilbage at ønske, var til Gengæld den alvorlige Side næsten fuldkommen. Det foran omtalte rolige Liv gav naturlig Mulighed for et intensivt og strængt Arbejde, der bevirkede, at Eleverne erhvervede sig en Mængde solid Viden, ligesom de ogsaa modtog gode Anvisninger paa praktisk Skolegerning. Seminariets Lærere var dygtige og Undervisningslokalerne gode, dog savnedes de Læsestuer, som senere blev indrettet, for at Eleverne kunde faa Ro til Forberedelsen, f. Eks. maatte Eleverne under Eksamenslæsningen leje sig ind hos forskellige Familier i Vangen.

Joakim Larsen forstod i særlig Grad at udnytte Seminarietiden. Han var som tidligere nævnt Duks i sin Klasse, og han bestod sin

Skolen i Pileallé, hvor Joakim Larsen i 1865 begyndte sin Lærervirksomhed. (Fotografi).

Eksamen med Karakteren »Meget duelig med Udmærkelse«, men allerbedst illustrerer følgende lille Tildragelse ved Eksamensbordet, hvilken Modenhed og aandelig Overlegenhed han allerede paa dette Tidspunkt var i Besiddelse af. Da Joakim Larsen forlod det grønne Bord efter at være eksamineret i Pædagogik, sagde Biskop Martensen, der var Censor, til den Eksaminand, der kom bagefter: »Kan De gøre det halvt saa godt som Deres Formand, skal De faa ug.«

Skønt kun 19 Aar gammel var Joakim Larsen saaledes godt rustet til at paabegynde sin Lærervirksomhed paa Frederiksberg, hvor han Tirsdag den 15. August 1865 begyndte som Medhjælper hos Førstelærer, Inspektør og Kordegn J. F. Holm i Oehlen-schlägers gamle Skolestuer i Skolen i Pileallé formedelst 300 Rigsdaler aarlig.

I det første Aar skulde han kun læse 20 Eftermiddagstimer samt lede Kirkesangen. Han søgte derfor supplerende Arbejde ved Københavns Skoler og havde i nogen Tid en Formiddagsklasse ved Friskolen paa Christianshavn. Skønt han saaledes var ret stærkt optaget af Skolearbejder — den lange Vej mellem Skolerne paa Amager og i Pilealleen tog ogsaa lang Tid — naaede han dog at tage Privatundervisning i Sprog, at drive frie Studier af de nordiske Sprog og Historie, hørte jævnlig Foredrag og Oplæsninger og gik flittigt i Teater. Naar hertil kommer, at han gik i Kirke Søndag Formiddag og i Café Himmerig om Eftermiddagen — for at læse Bladene, forstaar man næsten ikke, at der kunde blive Lejlighed for ham til at lide af Indesluttethed og Melankoli. Det hævder han imidlertid, at han gjorde, og mener, at det skyldes den Omstændighed, at han ligesom paa Seminariet manglede Omgang med dannede Familier. Den omtalte Levevis kunde i flere Henseender virke karakterdannende og til Fordel for hans Pengepung, men for hans sociale Udvikling var det en Mangel, at han ikke var i direkte Kontakt med flere dannede Familier.

Joakim Larsens nationale Følelser, der var blevet vakt paa Seminariet, kom ogsaa i disse Aar til rig Udfoldelse gennem stærk Optagethed af alt, hvad der vedrørte Sønderjyderne og Uvilje mod alt Tyskeri. Han meldte sig ind i Skytteforeningen, var i et Par Aar aktiv Skytte og Delingsfører. Et komisk Udslag gav Uviljen mod Tyskerne sig engang, da de unge gik hjem fra Generalforsamling i Skytteforeningen, de gik hen i en Sangerindepavillon og udpeb nogle tyske Sangerinder paa en saa demonstrativ Maade, at de nær var kommet paa Kant med Politiet.

Om Enkeltheder i det daglige Skolearbejde hører man ikke noget i disse Aar, men man kan sikkert gaa ud fra, at det har ligget over Middell. I denne Antagelse bliver man bestyrket derved, at Docent Fjord, da han i 1872 under Navn af »Tilsynsførende« fik den øverste Ledelse af Frederiksberg Skolevæsen, knyttede Joakim Larsen til sig som Sekretær. Gennem det Samarbejde, som herved begyndte, lærte han meget af den ældre, dygtige og initiativrige Docent, der ved mange Reformers paabegyndte den rivende Udvikling af Frederiksberg Skolevæsen, der fulgte med Byens stærke Vækst.

Selv om Joakim Larsen i disse Aar var meget optaget af Skolearbejdet og sin videre Uddannelse, svækkede dette ikke hans dybe Forstaaelse af Hjemmets Betydning. Han besøgte i alle Ferierne sit gamle Hjem i Nykøbing og tilbragte Tiden sammen med Brødrene eller Venner, han havde med hjem, med harmløse Ferieadspredelser som i Jonstruptiden, og hans Tanker var meget optaget af, at han selv skulde bygge et Hjem. Han skriver i 1866, at fremfor alt det, der sysselsatte ham i København og paa Frederiksberg, optoges hans Sind af hans Forlovelse.

Han blev det nævnte Aar forlovet med sin Kusine, Elise Kirchhoff, og i 1869 rykkede de ind i Smallegade 18 som nygifte. Det var et lille og beskedent Hjem, men fyldt af Hygge. Joakim Larsen beskriver det saaledes i sine »Erindringer«. »Hun var ikke blot dygtig i sin huslige Gerning, men hyggede om mig paa alle Maader, ja stoppede endog min Pibe og satte mine Morgensko frem, til jeg kom fra Skole. Til Gengæld huggede jeg Brænde og hentede Vand ved Posten i Mørkningen. Om Aftenen læste vi et og andet sammen fra Thræns Læseselskab, som vi havde meldt os ind i. Paa Fridage gik vi paa Museer, til Foredrag og en meget sjælden Gang i Teater; af og til hørte vi en anden Præst end vore frederiksbergske, blandt andet en Aften Biskop P. C. Kierkegaard i Holmens Kirke. Hos Translatør Bøggild optog jeg atter min Sproglæsning. Elise havde regelmæssigt Fru Prieme (Værtinden) paa Kaffevisit en Dag om Ugen (hun meldte sig selv), og af og til holdt vi smaa Selskaber for Holms, Borregaards og Krølls foruden for løse og ledige Mennesker. Traktementet bestod kun i koldt Bord, Punsch og Kransekage, men der var altid godt Humør i den Kreds, vi samlede; Sangen gik nok saa livligt efter Visebøgerne, og undertiden fik vi os en Svingom uden Musik.«

Især i de første Aar efter deres Bryllup havde de mangfoldige Familiebesøg. »Paa en Buket Blomster kunde man godt bo nogle Dage og for en Flaske Fløde et Par Uger hos os.«

Den 30. Maj 1871 fødtes Astrid og den 7. September 1874 Gerda. De blev begge sat i Kommuneskole, skønt det den Gang var almindeligt, at Børn fra nogenlunde velstillede Hjem gik i Privatskole. Joakim Larsen skriver herom: »Vi mærkede aldrig an-

det end gode Følger af, at vore Børn gik i Skole sammen med Børn fra tarveligere Hjem. De fik endog Venner, som de bevarede senere.«

Jeg har taget saa mange Enkeltheder med fra det Joakim Larsenske Hjem's første Aar, fordi disse Forhold danner Baggrund for Forstaaelsen af, hvilken Betydning han tillagde de rent menneskelige Forhold, baade naar der var Tale om Forstaaelse mellem Skoleeleverne og Lærerpersonalet og Tale om Samarbejde mellem Hjem og Skole.

I September 1874 blev Joakim Larsen Skoleleder, Viceinspektør indtil April 1875, derefter Overlærer. Fjord var stadig øverste Leder af Skolevæsenet (Inspektør), men den enkelte Overlærer ledede det daglige Arbejde paa Skolen ret selvstændigt.

Joakim Larsen fik nu Lejlighed til at vise sine administrative Evner og bragte ikke alene mere Fasthed i Skolens almindelige Forvaltning, men søgte at retlede den enkelte Lærer i hans daglige Arbejde, og endelig lagde han megen Vægt paa, at der blev indført en mere kollegial Tone. Dette sidste søgte han at opnaa gennem kammeratlige Sammenkomster en Gang om Maaneden, hvor Lærerne samledes ved et Glas Sømmeskudspunsch for at drøfte Skolespørgsmaal og andre af Tidens Spørgsmaal, der var af Interesse for Skolens Folk. Tillige gav han hvert Aar til Eksamen Frokost til hele Lærerpersonalet, og hyppigt var flere af Lærerpersonalet til Te om Søndagen. I Betragtning af, at Overlæreren kun havde Bolig og Brændsel udover Lærerlønnen, der paa denne Tid var godt 2.000 Kr., vil man se, at det ikke var Smaaating, han satte ind paa at skabe det gode Kammeratskab, der svejsede Lærerne sammen.

Overfor Børnene viste Joakim Larsens sociale Interesse sig ved, at han allerede til Juleaften 1876 havde faaet Lærerne til at foretage en Indsamling, der satte Skolen i Stand til at beværte Børnene. Bispisningen fortsatte i Januar Kvartal de to følgende Vintre, og dermed var Grunden lagt til den nuværende Skolebispisning.

Skolebogsarbejdet var dog det Arbejde, der i disse Aar lagde særlig Beslag paa Joakim Larsens Fritid. Han skriver selv, at kun hans allernærmeste aner, hvor surt tjente de første Penge ved denne

Forfattervirksomhed var. Han sad oppe Nat efter Nat og tog undertiden et vaadt Haandklæde om Panden for at holde sig vaagen. De første Regnehæfter udkom i 1878, nærmest fremkaldt af, at der manglede passende Stof til Regneundervisningen i Heldagsskolen. Denne var en Nydannelse ved Frederiksberg Skolevæsen, som Fjord opfordrede Joakim Larsen til at gennemføre ved Skolen paa Niels Ebbesensvej. Regnebøgerne betød et pædagogisk Fremskridt, men de var forud for deres Tid, saa det varede noget, før Lærerne blev fortrolige med at bruge dem. Joakim Larsen lagde især Vægt paa den »forstandsdannende Regning«, samtidig med at han holdt paa Regnefærdigheden. Viceskoledirektør H. A. Svane skrev i »Vor Ungdom« for September 1907, at de moderne Grundsætninger for Regneundervisningen har udviklet sig paa Grundlag af Joakim Larsens Regnebøger.

Ogsaa hans Læsebøger var et pædagogisk Fremskridt, selv om de ikke var saa meget forud for deres Tid som Regnebøgerne. Han havde til sin Medarbejder paa Læsebogen, H. F. L. M. Steen, sagt, at Opgaven gik ud paa at skrive en Bog, der skulde forene Stof for Forstand og Fantasi paa en heldigere Maade end tidligere Læsebøger. Baade A.B.C.'en og Læsebogen, der udkom 1878-80 og omarbejdedes 1889-90, var nærmest formet, som en Del Landsbylærere ønskede det, og ikke som Joakim Larsen selv ønskede, og blev derfor fortrinsvis benyttet i Landsbyskolen.

Officielt var Overlærerne ligestillede, men som Fjords og Skolekommissionens Medhjælper havde Joakim Larsen en noget fremskudt Stilling, som fremkaldte en vis Skinsyge hos de øvrige Overlærere. Uviljen var dog for nogles Vedkommende mere rettet mod Stillingen end mod hans Person; man ønskede ikke, at en enkelt Overlærer ved Siden af at passe sin Skole samtidig paa noget som helst Omraade skulde være de andres Overordnede; derfor reagerede de 3 andre Overlærere kraftigt, da Fjord i Foraaret 1883 ved Budgetforhandlingen foreslog, at Joakim Larsen skulde have en mere selvstændig Stilling som Skolevæsenets Regnskabsfører med nogen Kontrol over alle Skoleudgifter. Reaktionen fremkaldte en skadelig Uro og Opløsning indenfor det frederiksbergske Skolevæsen, idet den blev formet som et Angreb paa Fjords Regnskabs-

førelse og hele Administration. Fjord blev dog fuldstændig rensat for disse Beskyldninger, og for saa vidt led Overlærerne Nederlag; men deres Aktion havde dog medvirket til, at man, da Fjord i 1885 ønskede at trække sig tilbage som Tilsynshavende ved Skolevæsenet, ikke vilde gaa med til en Forening af en Overlærer- og Inspektørstilling, og der blev saa oprettet en Stilling alene for en Skoleinspektør, og nu fik Joakim Larsen sin Oprejsning, idet han ene og enstemmigt blev indstillet af Skolekommissionen, og uagtet Oppositionen i Kommunalbestyrelsen undlod at stemme, blev hans Ansættelse ført igennem den 18. April 1885.

I en Alder af kun 39 Aar var Joakim Larsen saaledes blevet udnævnt til at være Leder af Frederiksberg Skolevæsen, en Stilling han beklædte i 26 Aar. I Tiden 1885 til 1898 under Titlen Skoleinspektør og derefter som Skoledirektør, indtil han paa sin 65 Aars Fødselsdag den 23. Maj 1911 indgav sin Afskedsansøgning.

Den Uro, der i Aarene forud havde været ved Skolevæsenet, blev hurtigt bragt til Ophør takket være hans usædvanlige administrative Evner og hans brændende Kærlighed til den danske Folkeskole og naturligvis i særlig Grad den frederiksbergske.

Enhver, der havde den mindste sande Interesse i Skolevæsenets Trivsel, kunde ikke andet end respektere den Dygtighed, hvormed han bragte Orden i den daglige Drift lige omhyggeligt og grundigt gennemført, hvad enten det gjaldt Vejledning og Hjælp til den enkelte Lærer, Tilrettelægning af Undervisningsstoffet for de enkelte Klassetrin eller Ordningen af Sagerne paa Skolevæsenets Kontor.

Aarene indtil 1904 blev da ogsaa en af de rigeste Perioder for Frederiksberg Skolevæsen, hvor de Hovedlinier, som Fjord og Joakim Larsen i Fællesskab havde lagt, blev yderligere udbygget.

Fagrækken blev udvidet med Tegning, Sløjd, Husgerning og Gymnastik, men det er værd at lægge Mærke til, at det sker paa en saadan Maade, at Rammerne ikke sprænges hverken for Børn eller Lærere. Det hele vokser naturligt frem til en organisk Helhed. Flere af Fagene begynder som »Frivilligt Arbejde« for Eleverne. F. Eks. blev Sløjd først tilbudt de større Drengene som frivilligt Aftenarbejde. Husgerningen for de store Piger begyndte i

det Centralkøkken, der var indrettet i Forbindelse med Skolebespisningen, ogsaa en Del af Gymnastikken begyndte som frivillig, men efterhaanden som Lærerpersonalet var blevet fortroligt med Undervisningen, og Eleverne havde vist deres Interesse for de forskellige Fag, gled de ganske naturligt ind i den nye Undervisningsplan, og Lokalerne var imidlertid skaffet til Veje, saa Skolerne efterhaanden var udstyret med 2 Gymnastiksale, Sløjdsal og Skolekøkken, alt tilrettelagt og gennemprøvet saa tidligt, at meget af det dannede Udgangspunkt for de Reformere, der blev gennemført ved Skolelovene af 1899 og 1904.

Naar den frederiksbergske Kommuneskole kom i Kontakt med saa stor en Del af Befolkningen, som den gjorde, skyldes det for en stor Del Joakim Larsens Forstaaelse af, at man paa de sociale Omraader maatte komme Børnene og de unge til Hjælp. Der var allerede i Fjords Tid indført Badning i Kalvebodstrand, men da Badeforholdene her paa Grund af Kloak- og Strømforholdene blev for daarlige, indførtes Renselsesbadene paa Skolerne (1892). Skolebespisningen blev som tidligere nævnt paabegyndt 1876. Skolelægetilsynet 1874. Skoletandlægen begyndte i det smaa Aar 1900, men allerede 1910 oprettedes Skoletandklinikken paa Adilsvej. De kirtelsvage Børn søgte man anbragt hos Fiskerne langs Kattegatkysten, hvilket gav Anledning til, at Kommunen i 1910 byggede Høve Sanatorium, hvor der er Plads til 130 Børn ad Gangen. Siden 1908 er de smittefarlige tuberkuløse Børn undervist for sig, først i et isoleret Klasseværelse, siden 1915 i Kurskolen paa Tesdorpfvej, og endelig sørgede han for, at Frederiksberg trods sine landlige Forhold paa et tidligt Tidspunkt fik lige Andel med København i Frirejser for Børn til Feriekolonier og Ferieophold paa Landet.

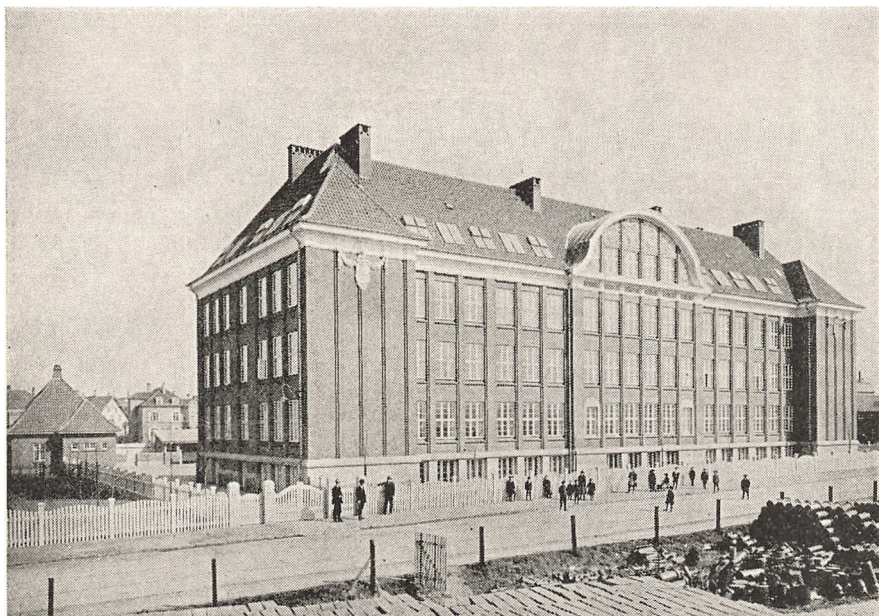
Under min Omtale af Joakim Larsen som Skoleleder har jeg vist, hvilken Betydning han tillagde, at Skolens Lærerpersonele dannede et sammentømret Korps. Som Skoledirektør søgte han at oparbejde et lignende Sammenhold mellem hele Skolevæsenets Lærerstab ved at holde Fælleslærermøder baade om enkelte Skole-spørgsmaal og om den samlede Undervisnings- og Skoleplan. Hans umiddelbare og dybe Interesse for Lærernes Tjenesteforhold og

økonomiske Kaar (jfr. Joakim Larsen som Organisationsmand) har naturligvis gjort sit til, at Personalet kom til at føle sig solidarisk med ham og ogsaa af den Grund kom til at danne den Enhed, han ønskede.

Naar han tillagde dette Sammenhold saa stor Betydning, var det ikke alene, fordi han ønskede, at Personalet skulde opleve den Rigdom og Styrke, der ligger i at løfte i Flok, men han var ogsaa klar over, at et saadant Samarbejde vilde give Skolen en stærk Stilling over for Hjemmene. Interessen for Skolen var ikke stor i den brede Befolkning, derfor gjaldt det om at skabe den Tillid mellem Hjem og Skole, der er en nødvendig Forudsætning for et Samarbejde. Det er iøvrigt interessant at se, at Joakim Larsen var saa optaget af at udbygge dette Samarbejde, at han ikke alene skabte den dybe Baggrund, som jeg her har søgt at vise, men han gik ikke af Vejen for at give direkte Anvisninger til Lærerne, for at de skulde opnaa Samarbejdet; f. Eks. var det en Overgang saadan, at den Lærer, der fik en 1. Klasse, var klar over, at det ikke var, som det skulde være, hvis han ikke i Løbet af Skoleaarets tre første Maaneder havde været i samtlige Børns Hjem for at tale med Forældrene.

Det var ellers imod Joakim Larsens Princip at stille ganske bestemte Krav om bestemte Fremgangsmaader i det daglige Arbejde. Han aflagde mange Besøg i Klasserne, men selv om han naturligvis paa Grund af sin store Dygtighed og sin særlige Indsigt i Undervisningsteknikken — han var i mange Aar Censor i Praktik — ofte var fristet til at gribe ind, var det saa godt som altid i Form af gode Raad som Svar paa Forespørgsler, eller Belæringen kom gennem en almindelig Diskussion om Undervisningen.

Til Skolens indre Liv, der som vist voksede sig stærk i disse Aar, svarede en rivende Udvikling af de ydre Rammer, der ikke alene maatte afgive fornøden Plads til de indførte Reforme, men ganske simpelt maatte udvides stærkt af Hensyn til den store Forøgelse af Børnetallet. I 1880 var Kommunens Indbyggerantal 26.500 og Elevtallet i Kommuneskolerne 1800, i 1906 var de tilsvarende Tal 89.000 og 7.500. I denne Periode byggedes Skolerne

Skolen paa la Coursvej, indviet 1911. Den sidste Kommuneskole, der blev opført under Joakim Larsens Ledelse. (Fotografi).

paa Nylandsvej 1892, Solbjergvej 1896, Lollandsvej 1899 og Duevej 1906.

Den 2. April 1911 — umiddelbart før Joakim Larsens Afgang som Skoledirektør — indviedes Skolen paa la Coursvej, der ved sit stilfulde Ydre, sin smukke Udstyrelse og Skolestuernes hygiejniske Indretning og Placering (saa godt som alle i Syd) viste, i hvor høj Grad Kravene til Skolebygningerne var steget, siden Joakim Larsen begyndte sit Arbejde ved Skolen i Pileallé.

Netop som alle de forannævnte Reformer og Forbedringer var gennemført, og man maatte vente, at Joakim Larsen i Ro og Mag kunde føre det frederiksbergske Skoleskib trygt videre, opstod der en Skolestrid, der for ham selv kom som Lyn fra klar Himmel og fik et saadant Omfang og en saadan Karakter, at den forbitrede de sidste 7 Aar af hans Virksomhed og bidrog til at modne hans Beslutning om at søge sin Afsked allerede 1911, altsaa kun 65 Aar gammel.

Skolestriden blev fremkaldt af Almenskoleloven af 24. April 1903, der gjorde det muligt i Forbindelse med Folkeskolen at oprette en 4aarig Mellemskole som Overgang enten til Realklasse eller Gymnasierne. Loven var nærmest udstedt af Hensyn til den højere Skole, og da Joakim Larsen netop i Aarene forud havde sat meget ind paa at forme Heldagsskolen som en passende udvidet Kommuneskoleundervisning, havde han ikke haft nogen Interesse for Almenskoleloven, men mente sammen med Skolekommissionen, at Frederiksberg kunde stille sig afventende overfor den nye Skoleform, Mellemskolen.

Imidlertid blev Spørgsmaalet uventet og daarligt forberedt rejst i Kommunalbestyrelsen allerede i Efteraaret 1903. Skønt der nok var nogen Interesse for Sagen hos enkelte af Skolekommissionens Medlemmer, var det dog ikke vanskeligt for Joakim Larsen at faa Sagen stillet i Bero ved at henvise til, at man savnede de nødvendige Lokaler, og at Ministeriets Cirkulære angaaende Undervisningsplan endnu ikke forelaa.

I Efteraaret 1904 blev Sagen imidlertid rejst igen, og nu fremkom der to Forslag, saa Forhandlingerne kom til at dreje sig om, hvorvidt man skulde have en selvstændig Mellemskole med egne Bestyrere og et hovedsageligt akademisk uddannet Lærerkorps, eller en Mellemskole som Del af Kommuneskolen, under dennes Inspektører og overvejende med samme Lærerpersonele som i de øvrige Klasser. Det sidste var Joakim Larsens Standpunkt, og ved en Forelæggelse i Lærerraadet havde det faaet overvældende Tilslutning. For Mellemskolen med det akademiske Lærerkorps stemte de Radikale og Socialdemokraterne med Undtagelse af et enkelt Medlem, men endvidere blev dette Forslag støttet kraftigt af Privatskolernes Lærerforening, som havde gode Forbindelser baade i Skolekommission og Kommunalbestyrelse. Privatskolens Folk arbejdede meget energisk for deres Sag baade officielt og bag Kulisserne, hvilket ikke kan undre, naar der, hvis denne Plan kunde gennemføres, kunde være Tale om, at 7 eller endnu flere af de private Skoler kunde blive overtaget af Kommunen, og en hel Del arbejdsløse Cand. mag. er kunde blive anbragt. Man gene-

Lærere og paa Trods af Skoledirektørens Udtalelser om, at de frederiksbergske Lærere naturligvis lige saa vel som Kommuelærerne i andre Byer, hvor der var oprettet Mellemskole, kunde magte Arbejdet, fortsattes Forhandlingerne i Udvalgene som rene Skænderier og i Kommunalbestyrelsen som »larmende Forestillinger«. Skønt der gentagne Gange i de Fællesudvalg, som Skolekommission og Kommunalbestyrelse havde nedsat, var Flertal for Joakim Larsens Forslag, blev der paa Grund af manglende Fasthed i de Konservatives Modstand den 22. Oktober 1906 vedtaget et Kompromis, som hverken var Fugl eller Fisk. Man skulde i 4 Aar, 1907-11, forsøgsvis oprette Mellemskoleklasser, og i den Tid lade det staa aabent, om man vilde have de Radikales eller de Konservatives Ordning.

Selv om Joakim Larsen var tilfreds med den Heldagsundervisning, som var indført ved det frederiksbergske Skolevæsen, var han ikke længe om at forstaa, at den kolossale Interesse, der vistes for Mellemskolen Landet over, naturligvis ogsaa vilde bevirke, at denne Skoleform ret hurtigt maatte faa Indpas her, og derfor var det meget vigtigt, at den kom til at udgøre et Led af den almindelige Kommuneskole under Ledelse af Skolernes Inspektører, idet Mellemskoleundervisningen var at betragte som Nutidens Form for udvidet Kommuneskoleundervisning, og saaledes tildels traadte i Stedet for Heldagsundervisning. Et Standpunkt, som han endelig fik gennemført, efter at de Konservative ved Valget 1909 atter havde faaet Flertal i Kommunalbestyrelsen.

Naar Kompromisordningen af 1906 skuffede Joakim Larsen, ja man kan godt sige: gjorde ham baade vred og bedrøvet, skyldtes det den Omstændighed, at Ordningen medførte, at cand. mag. Vilhelm Rasmussen blev valgt til Leder af de første Mellemskoleklasser, der blev anbragt i Annexbygningen paa Godthaabsvej. Han havde kæmpet for, at dette ikke skulde ske, og klart vist, at der var to Principper, der var hellige for ham, som begge blev krænket ved denne Ordning, det ene var Cand. mag. er contra Seminarister i Folkeskolens Tjeneste og det andet, at man efter hans Mening ikke kunde ansætte en decideret Ateist som Lærer i en kristelig Folkeskole. Naar man betænker, hvor haandfast hans

Kristendom var (jfr. Indledningen), kan man forstaa, hvilken Ydmygelse det har været, at saa mange svigtede ham. Det var slem, at det kunde ske i Kommunalbestyrelsen, men endnu stærkere har det virket paa ham, at Lærerstanden forholdt sig passiv. Han skriver selv saaledes: »Af Lærerpersonalet var mange uforstaaende, andre savnede Mod til at udtale sig. Saaledes fandt vor Kommunelærerforening ingen Anledning til at tage Affære, hverken 1905, da Københavns Kommunelærerforening dog drøftede Spørgsmaalet Cand. mag. contra Seminarist, eller 1907, da det halve Danmark undrede sig over, at en decideret Ateist kunde blive Lærer i en kristelig Folkeskole.«

Det intensive Tilsynsarbejde ved den enkelte Skole, som Joakim Larsen førte i en Aarrække, blev efterhaanden som Skolernes Antal voksede uoverkommeligt. I 1898 gennemførtes en Forandring i Administrationen, idet der ved hver Skole under Navn af Overlærer ansattes en Lærer som Medhjælp for Skolelederen, der herefter blev kaldt Inspektør, hvorfor han selv som Følge heraf fik Titel af Skoledirektør.

Joakim Larsen var ikke paaholdende i sin Administration for saa vidt angik Undervisningsmateriel og Forbedringer af Lokaleforhold, her var det bedste ikke for godt, men derimod var han meget beskeden, naar det gjaldt hans eget Kontor. I 28 Aar havde han Kontor i sin Privatbolig og havde i al den Tid kun en enkelt Medhjælper. Helbredsmæssigt har en saadan Ordning næppe været forsvarlig, men han har i hvert Fald i denne Aarrække sparet Kommunen for en Masse Penge. I Sommeren 1910 flyttedes Kontoret hen i Kommunens Ejendom Mynstersvej 5, hvor Pladsforholdene tillod, at der blev ansat det nødvendige Kontorpersonale.

Det var ikke underligt, at en Mand af Joakim Larsens Støbning i særlig Grad vandt Tillid baade i og uden for Skolekredse og derfor i Aarenes Løb blev betroet en Række Tillidshverv, hvoraf her blot skal nævnes nogle faa af de vigtigste:

Fra 1893-1900 var han Medlem af Bestyrelsen for Danmarks Lærerforening, de sidste seks Aar som Formand. Naar man husker paa, at han samtidig var Medlem af flere kultusministerielle Kommissioner, vil man forstaa, at han har haft afgørende Be-

tydning for de Reformere, der i denne Periode fandt Sted inden for den danske Folkeskole, og det var da ogsaa en offentlig Hemmelighed, at Joakim Larsen havde været med til at forme hver eneste Paragraf af Skoleloven af 1899.

Paa Danmarks Lærerforenings 5te almindelige Skolemøde, der netop afholdtes dette Aar, modtog han som Formand megen Tak fra mange Skolefolk, men Joakim Larsen var ikke imponeret af, hvad der var naaet, hvorimod man af hans Udtalelser som i et Blink ser den praktiske Forhandlingsmand, der søger at opnaa, hvad der er muligt i det givne Øjeblik. Han siger paa ovennævnte Skolemøde: »Loven af 24. Marts dette Aar gør en god Begyndelse til en Skolereform ved at raade Bod paa nogle af Skolens største Brøst og aabne Mulighed for yderligere Forbedringer. Der er intet at juble over, men der er meget at være erkendtlig for. Allerede det, at vi overhovedet har faaet en Skolelov, er Grund til Erkendtlighed, naar man erindrer, at der nu i snart en Menneskealder forgæves er gjort en Række Forsøg paa at faa en saadan. Da det har vist sig umuligt paa een Gang at reformere hele Skolens Ordning, har man begrænset sig til et enkelt Afsnit, om hvilket Enighed lettest kunde opnaas. Derved er man kommet ud over det døde Punkt og har aabnet Vejen for fremtidige Reformere.«

Det var fristende at tegne et helt Billede af Joakim Larsen som den kyndige, myndige og taktisk kloge Foreningsmand, men Pladsen tillader det ikke, saa jeg maa henvise den, der ønsker at kende Joakim Larsen som saadan, til »Beretning om Danmarks Lærerforenings 5te almindelige Skolemøde« udgivet af Bestyrelsen ved Fr. Thomassen 1899.

Fra 1900 til 1915 var han af Kommunalbestyrelsen valgt til Medlem af Skoleraadet og var i de sidste fire Aar Formand for dettes staaende Udvalg.

Fra 1891 deltog han i en Aarrække i Tilrettelæggelsen af Skolemøderne i Roskilde (»Sjællands Stifts Skolemøder«) og var fra 1888 til 1898 Formand i Bestyrelsen.

I »Pædagogisk Selskab« var Joakim Larsen et interesseret Medlem igennem alle de 46 Aar, han var knyttet til Skolevæsenet, og naar han kun sad i Bestyrelsen i to Aar (1883-1885), var det, fordi

han af kammeratlige Hensyn traadte ud til Fordel for Forstander Otto Jensen.

Fra 1877 deltog han i alle de nordiske Skolemøder og sad i en Aarrække i den danske Bestyrelse for disse.

Til Slut skal jeg nævne en Række Tillidshverv, som stod i direkte Tilknytning til Frederiksberg Kommune. Fra 1890 var han Formand for Bestyrelsen for Frederiksberg tekniske Skole, der i en lang Aarrække havde til Huse paa forskellige Kommuneskoler. Formand for Bestyrelsen i Asylselskabet for Frederiksberg var han fra 1900 til 1917. I 1894 blev han Medlem af Komitéen til Kirkesagens Fremme paa Frederiksberg og var med til at gennemføre Sognedelingen og faa opført Sct. Thomas Kirke, Sct. Markus Kirke, Mariendals Kirke og Solbjerg Kirke, samt Menighedshuset i Pilealléen, der i 1911 afløste den gamle Skole, i hvilken han begyndte sin Skolevirksomhed.

Næst efter Skolevæsenet er dog Frederiksberg Kommunebiblioteker den Institution, der har mest at takke Joakim Larsen for.

Fra 1887 var han Sekretær ved Udvalget for Kommunens Folkebiblioteker og havde som saadan faktisk Overledelsen af hele Biblioteksvirksomheden. Han havde selv været Sjælen i Oprettelsesarbejdet og kan saaledes siges at være den egentlige Skaber af Frederiksberg Biblioteksvæsen, idet hans indsigtsfulde og dygtige Arbejde er det Fundament, hvorpaa Bibliotekerne den Dag i Dag hviler. Mens han gik af som Skoledirektør 1911, fortsatte han som Leder af Bibliotekerne til 1914.

Udover Arbejdet for Folkeskolen og det Foreningsarbejde, som hidtil er omtalt, har Joakim Larsen som Medlem af flere Kommissioner og som Ministeriets Raadgiver ydet en betydelig Indsats paa et Par Omraader, der ikke kan siges at høre til Folkeskolen, men dog har en vis Forbindelse med den, nemlig Ungdomsskolen og Seminarieelevernes Undervisningsforhold. Endvidere bør nævnes, at hans skolehistoriske Arbejder er saa mange og saa betydelige, at de bliver behandlet i et selvstændigt Afsnit i denne Bog. Naar til alt dette føjes, at Joakim Larsen som Foredragsholder i mange Foreninger Landet over er kommet i Kontakt med store Dele af den danske Befolkning, vil man forstaa, at han

var kendt i hvert eneste Sogn i Danmark af alle, der havde Skoleinteresser eller Sans for kulturelle Værdier.

Joakim Larsen var ikke alene stor som Skolemand og Administrator, men ogsaa som Menneske. Han forenede en myndig og bestemt Optræden med et ydmygt Sind og en reel Tankegang. To Gange var han tilbudt Professortitlen, men afslog at modtage den. Ved sin Afsked ønskede han sig ikke fejret, hvorfor han afslog Indbydelsen til Festmiddage paa Skydebanen, som baade Kommunalbestyrelsen og Kommunelærerforeningen havde indbudt ham til. I hans »Erindringer« lyder hans Selvvurdering saaledes: »Min Tanke er hovedsagelig gaaet i een Retning: Folkeskolen og dens Udvikling i Fortid og Nutid. Herved er der blevet noget støt og fast, maaske ogsaa noget begrænset i mine Anskuelser og Virksomhed.«

Afskeden med Kommunalbestyrelsen var præget af en vis Bitterhed fra Joakim Larsens Side, dette skyldtes væsentligst Efterdønninger fra »Mellemskolekrigen« 1903-11. Han skriver: »I Kommunalbestyrelsen fik jeg en pæn Afskedstale af Formanden, og jeg svarede høfligt, men ikke hjerteligt paa den.«

Derimod var Afskeden med Lærerpersonalet ved Lærerraadsmødet den 27. Oktober 1911, i en smukt pyntet Gymnastiksal og med et Lærerkorps i Festdragt, hjertelig. Joakim Larsens Afskedstale formede sig i det væsentlige som en Programtale, hvis Hovedindhold ikke alene passede den Dag men ogsaa passer i Dag efter den anden store Verdenskrig. Han henstiller til Lærerne ikke at fortabe sig i Apparatet, thi til syvende og sidst er det jo ikke Bygninger og Undervisningsmidler, ikke Tilsyn og hygiejniske Foranstaltninger, ikke Kontor og Lærerraad, men det personlige Tilidsforhold mellem Skole og Hjem, Lærere og Børn, som er den første Betingelse for, at Skolens Arbejde skal bære Frugt. Dernæst, at ikke Kundskabstilegnelse og intellektuel Udvikling gøres til Hovedsagen, men det, at Børnene bliver velopdragne, selvhjulpne og sundttænkende Mennesker, og at Skolen, idet den følger med Tiden, aldrig glemmer, hvad den skylder Hjemmet, Folket og Menigheden.

Den 23. Maj 1946, Hundredaarsdagen for Joakim Larsens Fød-

sel, nedlagde Repræsentanter for Frederiksberg Skolevæsen og for Frederiksberg Kommunebiblioteker Blomster paa hans Grav paa Solbjerg Kirkegaard som Udtryk for den Ærbødighed og Taknemmelighed, hvormed man mindes Kommunens første Skoledirektør, der gennem 46 Aar viede det kulturelle Arbejde alle sine Kræfter. I Tilslutning hertil har det været mit Ønske gennem denne Skildring af hans Liv og Virke at riste en Minderune over en af Frederiksbergs bedste Sønner.

Joakim Larsen som Skolehistoriker

Af Bjørn Kornerup

NAAR TALEN ER om at give en Karakteristik af den ansete og ikke mindst af Frederiksberg Skolevæsen saa fortjente Skolemand Joakim Larsen, maa der til Skildringen af hans Indsats som Pædagog og Administrator nødvendigvis føjes en Omtale af, hvad han har betydet som Skolehistoriker. Som den sjældent arbejdskraftige og evnerige Mand Joakim Larsen var, lod han sig ikke nøje med at røgte Dagens Gerning, men følte et dybt Behov efter at lære Forudsætningerne for sin og for den danske Skoles Virksomhed at kende, en Trang, der tidligt trykkede ham Pennen i Haanden og satte Frugt i et Forfatterskab af stor Lødighed.

Allerede som ganske ung Lærer paa Frederiksberg søgte Joakim Larsen at skaffe sig Kundskab om Skoleforhold i ældre Tid baade hjemme og ude. Som rimeligt var, begyndte han med at sætte sig ind i den foreliggende trykte Litteratur og var i disse Aar en flittig Gæst i Det kgl. Bibliotek og i Pædagogisk Selskabs Bogsamling. Fra 1875 tog han fat paa at anlægge mindre Samlinger til Skolevæsenets Historie, idet han omhyggeligt gjorde Uddrag af, hvad han havde forefundet i Litteraturen. Men med rigtigt Instinkt indsaa han, at skulde det lykkes ham at skabe Arbejder af blivende Værdi, maatte han søge til Arkivernes store Materiale.

Det var derfor et vigtigt Vendepunkt, da han kom i Gang med at anstille de Arkivundersøgelser, som fra nu af gennem hened 40 Aar skulde lægge en solid Grundvold under hans Forfatterskab. Han fik efterhaanden Adgang til Københavns Raadstuearkiv (Stadsarkivet) og til Rigsarkivet, benyttede desuden Provinsarkiverne (Landsarkiverne) og flere mindre Arkiver.

Det var den Gang ikke let for en Arkivbesøgende at drive Studier i utrykt Materiale. Arkivvæsenet var ikke godt organiseret, og

selve Materialet var uoverskueligt og til Dels uordnet. Joakim Larsen mindedes da ogsaa siden, at han naturligt nok, som den Auto-didakt han var, i Begyndelsen havde haft ikke ringe Vanskeligheder at kæmpe med. Ofte kom hans Undersøgelser i Urede, og jævnlig maatte han gøre Arbejdet om igen eller ad andre Veje søge et Resultat, som en mere øvet Arkivbenytter straks vilde være kommet til. En stor Hjælp var det ham derfor, at han i Raadstuearkivet kunde blive vejledet af Arkivaren, Dr. Oluf Nielsen og i Rigsarkivet af Arkivar G. Kringelbach. Med god Grund taler han i sine Erindringer om »den utrættelige« Arkivar Kringelbach med den fine Sporsans, en Mand, der ogsaa fra andre Sider er kendt for den store Velvilje, hvormed han hjalp mangan en famlende Arkivgæst til Rette.¹

Efter adskillige Forstudier kunde Joakim Larsen 1881 udsende sit første egentlige skolehistoriske Skrift *Bidrag til Kjøbenhavns offentlige Skolevæsens Historie*. Naar han senere saa tilbage paa dette Arbejde, var han, som det ikke sjældent sker i lignende Tilfælde, tilbøjelig til at mene, at han var kommet vel tidligt ind paa Forfatterbanen, og at Bogen ikke skulde have været udgivet, før end den var blevet underkastet endnu en Bearbejdelse.² Helt har han maaske ikke Uret i denne Betragtning. Men skønt det er let at se, at dette Skrift i flere Henseender er et Begynderarbejde, saa maa det dog siges, at det netop giver meget værdifulde Bidrag til Oplysning om det Emne, det behandler.

Med rigtig Forstaaelse havde Joakim Larsen set, at Hovedstadens Skolevæsen naturligt lod sig udskille fra hele Landets og kunde skildres som en Enhed for sig. For den ældre Tids Vedkommende har hans Bog især Betydning ved at paapege den Indsats i Skolevæsenets Udvikling, der skyldtes Pietismen, skønt Forfatteren ikke har formaaet at holde denne Bevægelse ude fra dens lidt ældre samtidige, den engelskpaavirkede, skoleinteresserede Vækkelsesretning. Selve Fremstillingsformen er meget tør, Behandlingen falder undertiden noget fragmentarisk ud og er for visse Afsnits Vedkom-

1. Jonstrupbogen 1930 S. 11 ; 1940 S. 16 f., 26 f.

2. Sst. 1930 S. 11.

Joakim Larsen ved Arbejdsbordet. (Fotografi).

mende stærkt tynget af statistisk Stof, lige som ogsaa Oplysningerne om de benyttede Kilder er lidet tilfredsstillende.

Joakim Larsen har ikke nogetsteds udtalt, at han som ung bevidst satte sig det Maal at skrive en sammenhængende Fremstilling af den danske Skoles Historie, men det er nok muligt, at dette store Maal har dæmret for en Mand, der i den Grad følte Trang til at gøre sig Rede for de forudgaaende Tiders Udvikling. Imidlertid skulde der gaa en meget lang Aarrække, før han naaede til Vejs Ende. Den omfattende praktiske Gerning, der i saa høj Grad lagde Beslag paa hans Arbejdskraft, og hans undertiden svigtende Helbred i Forbindelse med Vanskeligheden ved at gennemføre Undersøgelser, der krævede — og maatte kræve — lang Tid, gør det forstaaeligt, at et saadant Værk ikke kunde tilendebringes i en Hast.

Som første Del af en saadan større sammenhængende Behandling kom 1893 *Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1784-*

1818. Tilsyneladende kunde det maaske vække Forundring, at Forfatteren til en Begyndelse havde valgt netop dette Tidsafsnit, en Periode midt imellem ældre og nyere Tider. Det var dog sket i rigtig Erkendelse af, at paa det pædagogiske som paa saa mange andre Omraader er det 18. Aarhundrede et af de mest skelsættende Tidsrum i Menneskehedens Historie. Ikke mindst som Forudsætning for den danske Folkeskoles Historie i hele det 19. Aarhundrede er det af stor Vigtighed at kende de forskellige Systemer og Retninger, der mere eller mindre satte deres Præg paa de grundlæggende Skolelove, Anordningerne af 27. Juli 1814 om Almueskolevæsenet paa Landet og i Købstæderne. Joakim Larsen ansaa det derfor med Rette som sin Opgave at behandle Oplysningstidens pædagogiske Teorier, ikke mindst som de afspejlede sig herhjemme i Brydningen mellem en mere konservativ Retning, især repræsenteret af Biskop N. E. Balle, og en mere fremskridtsvenlig, der frem for alt fandt karakteristiske Repræsentanter i Brødrene Reventlow. Denne Spænding mærkes stærkt i den store Skolekommission af 1789, hvis Virksomhed derfor udførligt gennemgaas, og den sætter sine Spor i den samtidige Litteraturs overordentlig fylde Behandling af pædagogiske Spørgsmaal, som indeholder et rigt Materiale til Belysning af Tidens Idéer.

Nogle Aar senere — 1899 — fulgte som anden Del af det store Værk *Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1818-1898*, et svært Bind paa 524 tættrykte Sider. Det kan ikke nægtes, at flere Afsnit af dette Bind er tung Læsning, men det skyldes mere Ejenommeligheder ved Stoffet end ved Forfatteren. En stor Del af Fremstillingen maatte nemlig bestaa af Referater af Drøftelser i den pædagogiske Litteratur, af langtrukne Rigsdagsforhandlinger og detaillerede Lovgivningsbestemmelser. Med megen Ret bemærkede Joakim Larsen i Forordet, at der i den danske Folkeskoles Udvikling i det 19. Aarhundrede gør sig et paafaldende Misforhold gældende mellem Ord og Handling, den er »foregaaet gennem Strømme af Ord og en Vrimmel af Projekter«. Kan Bogen derfor i al sin Bredde ofte virke noget trættende, saa er det dog kendeligt, at Forfatteren ikke er blevet overvældet af det uhyre Stof. Bindet standser ved Folkeskoleloven af 24. Marts 1899, over

for hvilken Larsen indtager en behersket respektfuld Holdning. Den kan »kun betragtes som et Afdrag paa den Gæld, hvori Samfundet staar til Folkeskolen«, hedder det, men den er et Skridt paa Vejen mod en rigere Udvikling af Skolevæsenet, og han indskærper i denne Forbindelse Nødvendigheden af, at Skolen holder Skridt med den hele Samfundsudvikling.¹

Først mange Aar senere, da Joakim Larsen efter sin Afgang fra det meget krævende Embede som Skoledirektør for Frederiksberg havde faaet bedre Stunder til fornyet litterært Arbejde, kom 1916 det afsluttende Bind i denne Trilogi *Bidrag til den danske Folkeundervisnings og Folkeskoles Historie 1536-1784*. Denne Del spænder over det længste Tidsrum i Skolens Historie, og det er ogsaa den, der har stillet de største og mest forskelligartede Krav til Forfatteren. Det er da interessant at se, naar man sammenligner dette Bind med Skriftet fra 1881 om det københavnske Skolevæsen, hvorledes Joakim Larsen er gaaet frem i de mellemliggende Aar. Hans Kildekendskab er blevet meget mere omfattende, hans Horizont videre, og især er hans Metode blevet langt bedre. Bogen kan med Rette kaldes en moden Frugt af en livslang Forskergerning.

Medens der i de foregaaende Bind havde kunnet være Tale om at eftervise en Brydning mellem forskelligartede Idéer i Folkeskolens Udvikling, saa stillede Sagen sig anderledes for Tidsrummet 1536-1784. Joakim Larsen var da ogsaa ganske klar over, at i hele dette lange Tidsrum kan den danske Folkeskole ikke opvise mange pædagogiske Tanker og næsten ingen af original dansk Støbning. Hovedvægten i Skildringen maatte derfor lægges paa den kulturhistoriske Side, og Forfatteren maatte i særlig Grad bestræbe sig for at eftervise Sammenhængen mellem Skolens Forhold og Tidens forskellige kirkelige, økonomiske og sociale Faktorer. Dette er ogsaa i høj Grad lykkedes Forfatteren, og Fremstillingen har netop ved de mange kulturhistoriske Træk, der anføres, faaet en mere almeninteressant, for en større Læserkreds tiltrækkende Karakter end de forudgaaende Bind.²

1. Anf. Skrift S. 506.

2. I det anførte Skrift S. 367 hedder det smukt og træffende: »Selv om der baade i Skole og Hjem var lavt til Loftet og nær til Væggene, og den Tankegang, der

Joakim Larsens Fremstilling af den danske Skoles Historie 1536-1898 maa kaldes et betydeligt historisk Værk af grundlæggende Art. Da han begyndte, forelaa der — fraregnet en Del spredte Bidrag — blot en lille, ikke meget dybtgaaende Oversigt af L. Koch: Den danske Landsbyskoles Historie til 1848. Da han afsluttede sin Skildring, var det lykkedes ham at skabe en Haandbog, som for lange Tider vil blive staaende som Hovedværket om Folkeskolens Historie. Overmaade meget havde maattet bygges op fra Grunden, og først efterhaanden havde de større Linier i Helhedsudviklingen kunnet træde klart frem.

Som Skolehistoriker udmærker Joakim Larsen sig først og fremmest ved sin Grundighed i Forundersøgelsen: han kendte til Bunden pædagogiske Litteratur, og han blev mere og mere hjemme i det arkivalske Materiale. Skønt der hist og her lader sig paavise Urigtigheder og Fejltagelser, og skønt Joakim Larsen saa lidt som nogen anden Historiker har Krav paa at have sagt det sidste Ord, saa er Soliditet og Nøjagtighed fremtrædende Kendemærker ved alt hans Arbejde. Ikke mindre iøjnefaldende er den strenge Sælgelighed, der overalt præger Behandlingen. Det var ham i første Række om at gøre saa redeligt og objektivt som muligt at skildre de forskellige Tidsaldres Udvikling, som den virkelig havde formet sig, og set i Forhold til Tidens egne Idealer. Allerede i Forordet til Bogen om det københavnske Skolevæsens Historie havde han udtalt, at det skulde være Maalet blot »at give en ordnet Samling af faktiske Meddelelser, men ingen kritisk Historie«, og lignende Toner lader sig høre i den store Skolehistorie, der bl. a. tilsigtede at være »et Magasin for dem, der have vanskelig Adgang til selve Kilderne«. ¹

Som Følge af dette Program har Joakim Larsens Arbejder først og fremmest til Hensigt at give en Fremstilling af alle de faktiske Forhold i Skolens Historie. Hans Interesse samler sig i fremtræ-

---

raadede begge Steder, hverken var vid eller dyb, saa er dog her et Stykke af Danmarks Kulturhistorie blevet til, og en Del af det bygget op, som Folket har levet paa«.

1. Joakim Larsen, Bidrag til Kjøbenhavns offentlige Skolevæsens Historie, Forordet. Samme, Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1784-1818, Forordet. Samme, Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1818-1898, Forordet: »mere . . . et Magasin for Meddelelser om Skolen end en kritisk Historie«.

dende Grad om Institutionshistorien, om Lovgivning, Reglementer, økonomiske og administrative Forhold. Dog vilde det være ensidigt at opfatte hans Bøger som en blot og bar Materialsamling. De er vel i høj Grad stofmættede, men han formaar meget vel at gøre Stoffet levende ved at se det som Udtryk for de skiftende Tidens Udvikling. Skønt han ikke ønskede at optræde som kritisk (det vil i denne Forbindelse sige: ræsonnerende) Historiker, maa han dog nu og da tage Stilling til de forekommende Fænomener, og i saadanne Tilfælde er hans Dom altid præget af stor Retfærdighedssans. Han udtaler sig med Varsomhed om Personligheder og Retninger, ogsaa der, hvor han ikke kunde sympatisere med dem. Det gælder saaledes hans Behandling af Oplysningstiden og dens pædagogiske Indsats, hvis afgørende Betydning han klart har erkendt, men som næppe stod hans Hjerte nær.

Derimod kan man jævnlig savne en fyldigere Baggrundsskildring. Særlig gælder dette den pædagogiske Udvikling i Udlandet, fra hvilken man i Danmark modtog saa mange og værdifulde Impulser. Heller ikke er det lykkedes Forfatteren at tegne Portrætter i faste og klare Omrids af de Mænd, der var de førende paa Skolevæsenets Omraade. Formodentlig ejede Joakim Larsen ikke Evnen til at give saadanne Karakteristiker af Personligheder, men just denne Mangel kan nu og da bidrage til at give hans Fremstilling en vis Tørhed. Iøvrigt maa det siges, at Joakim Larsen skriver et udmærket Dansk, klart, rent, velformet, et ypperligt Medium for hans logiske Tankeføring.

Skønt de ovenfor nævnte Skrifter skulde synes at have trukket tilstrækkeligt store Veksler paa den ellers saa travlt optagne Mands Tid og Arbejdskraft, er Joakim Larsens skolehistoriske Forfattervirksomhed ikke udtømt hermed. Livet igennem forfattede han en Række andre, særskilt udgivne Skrifter og offentliggjorde talrige Bidrag til Skolevæsenets Historie i pædagogiske og historiske Tidsskrifter. Ikke mindst i Aarene efter sin Afgang 1911 lykkedes det ham at faa udgivet ikke faa saadanne Ting af mere speciel Karakter. Idet jeg iøvrigt henviser til den vedføjede Bibliografi over Joakim Larsens store, om end spredte Forfatterskab, skal jeg i det følgende omtale enkelte af hans andre Arbejder.

1884 kom det eneste af Joakim Larsens Skrifter, der behandler udenlandske Forhold: *Folkeskole og Konfession i Udlandet*, en klar Oversigt over et af Tidens store Stridsspørgsmaal. Sin egen Stilling til dette antyder Forfatteren ved at betone det ønskelige i »en fredelig Samvirken mellem de forskjellige Faktorer, som have Lod i Skolen« (S. 92). 1894 udsendte han *Sjællands Stifts Skolemøder 1844-94*, væsentlig en skematisk Oversigt, men forsynet med en historisk Indledning, der efterviste disse Møders Betydning som Middel til at organisere Folkeskolens Lærerstand. 1899 kom et lignende Skrift *Danmarks Lærerforening og dens Virksomhed 1874-1899*, hvori det er lykkedes ham under Behandlingen af det specielle Emne at aftegne ikke uvæsentlige Sider af Folkeskolens Udvikling i anden Halvdel af det 19. Aarhundrede. Endvidere maa fra 1914 nævnes det overordentlig omfattende Festskrift *Skolelovene af 1814 og deres Tilblivelse* (609 Sider i stort Oktav).¹ Foruden en indholdsrig Indledning, der i sammentrængt Skikkelse giver en fortræffelig Skildring af det samme Emne, som han i bredere Form havde behandlet i første Bind af sin Skolehistorie, er her aftrykt store Dele af det Aktstykkemateriale, der staar i Forbindelse med Skolelovene. Kan der end i udgiverteknisk Henseende indvendes et og andet mod denne Udgave, kan dens store praktiske Værdi som Haandbog ikke bestrides. — Endelig lykkedes det 1918 Joakim Larsen i knap Lærebogsform til Brug for Seminarierne at faa udgivet *Den danske Folkeskoles Historie*, der viser, at Forfatteren ikke alene var en kyndig og grundig Forsker paa dette Omraade, men ogsaa i den Grad beherskede Stoffet, at han fuldt ud evnede baade selv at bevare Overblikket og meddele andre det.

I mange Tidsskrifter har Joakim Larsen behandlet specielle Punkter inden for Skolehistorien. I de senere Aar kom Udgivelsen af de historiske Amtsaarbøger ham saaledes veltilpas, idet han i disse kunde belyse den lokale Skolehistorie, hvis almindelige Ud-

1. Dette Skrift er det eneste af Joakim Larsens Arbejder, der blev anmeldt i Historisk Tidsskrift (8. R. V, 318-21, af Alexander Rasmussen). Overhovedet kunde man nok have ventet, at hans Arbejde havde fundet noget mere Paaskønnelse hos de saakaldte Faghistorikere. Det sidste Bind af hans store Skolehistorie kom dog med Understøttelse af den grevelige Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse og af Carlsbergfondet.

vikling han havde skildret i sine større Arbejder. Blandt Joakim Larsens talrige Afhandlinger kan der maaske især være Grund til at nævne *Gymnastikundervisningen i Danmark paa Nachtegalls Tid* (i Vor Ungdom 1895 S. 465-512), et Mønster paa en monografisk Behandling af en enkelt Side af den pædagogiske Virksomhed. Glemmes maa heller ikke hans Medarbejderskab ved Dansk biografisk Leksikon, 1. Udgave. Joakim Larsen erkendte selv senere, at han (som saa mange andre) havde lært meget i Retning af Nøjagtighed af Leksikonets altid aarvaagne Redaktør C. F. Bricka.¹

Det ligger nær til Slut at spørge, om Joakim Larsen ikke har leveret historiske Bidrag til Oplysning om Skolevæsenets Udvikling i den Bydel, han selv Livet igennem var knyttet til. Som det var at vente, maa Svaret blive bekræftende. Allerede 1886 udgav Joakim Larsen for Frederiksberg Skolekommission *Oversigt over Udviklingen af Frederiksberg Kommunes offentlige Skolevæsen*, og Aar 1901 kom denne i bearbejdet Form som *Frederiksberg Skolevæsen og dets Udvikling 1858-1900*. Ingen af disse Smaaskrifter hører til hans mere let tilgængelige Arbejder. Fremstillingen er tør og skematisk og har helt Karakteren af en officiel Indberetning eller Redegørelse. Begge Oversigter indeholder dog en stor Sum af nyttige Oplysninger. Den første faar tillige forøget Værdi ved en Række nyere Aktstykker vedrørende Skolevæsenet, som er aftrykt som Bilag.

Den ældste Skole, der blev bygget paa Frederiksberg, havde til Huse i en lang, lav Bygning ved Siden af Præstegaarden, opført 1737 og først nedrevet 1911. Adskillige ældre Frederiksbergensere vil sikkert endnu mindes denne karakteristiske Bygning, hvori i sin Tid Adam Oehlenschläger i lidet hyggelige Omgivelser havde faaet indprentet de første Kundskaber. Joakim Larsen omfattede denne Bygning med særlig Pietet: her havde han haft sine første Undervisningstimer som ung Lærer paa Frederiksberg, og i Lærerboligen havde han siden haft sit eget Hjem.² Der var da mere end een Aarsag til, at Joakim Larsen kunde benytte denne Skole

1. Jonstrupbogen 1940 S. 18.

2. Jonstrupbogen 1929 S. 24, 38 f.

som Udgangspunkt til at samle Efterretninger ad arkivalisk Vej om det ældste frederiksbergske Skolevæsen. Resultatet blev en lille Afhandling *Skolen i Pilealleen* (trykt i *Fra Arkiv og Museum III*, 377-403).

Som det altid havde været Maalet for Joakim Larsens Studier over den almindelige danske Skolehistorie derigennem at vinde en dybere Forstaaelse af Nutidens Forhold, saaledes tør man ogsaa opfatte denne lille Afhandling som et Forsøg paa at skabe Perspektiv for det lokale Arbejdsfelt, der i særlig Forstand var blevet hans, og som under hans Styre havde oplevet saa rig en Udvikling.

Joakim Larsens litterære Arbejder

*Bibliografi udarbejdet af Frederiksberg Kommunebiblioteker 1946
Ved Sven Houmøller*

- 1 Hovedregningsopgaver med hele Tal. 1878.
- 2 Regneopgaver for Begyndere. 1878.
- 3 Tavleregningsopgaver med hele Tal. 1878.
- 4 Facitliste til Tavleregningsopgaver med hele Tal. 1878.
- 5 Læsebog for Folkeskolen og Hjemmet. II. 1879.
  2. Udg. 1880. 3.-5. Udg. er spaltet i 2 Bd., A og B: II A: 3. Udg. 1882; 4. Udg. 1884; 5. Udg. 1887. II B: [3. Udg.] 1880; [4. Udg. kan ikke konstateres]; 5. Udg. 1887. - 6.-9. Udg. er spaltet i 3 Bd., II-IV: II: 6. Udg. 1890; 7. Udg. 1891; 8. Udg. 1898; 9. Udg. 1903. III: 6. Udg. 1890; 7. Udg. 1891; 8. Udg. 1899. IV: 6. Udg. 1890; 7. Udg. 1892; 8. Udg. 1905.
- 6 Læsebog for Folkeskolen og Hjemmet. I. 1880.
  2. Udg. 1881; 3. Udg. 1883; 4. Udg. 1884; 5. Udg. 1886; 6. Udg. 1888; 7. Udg. 1889; 8. Udg. 1891; 9. Udg. 1892; 10. Udg. 1896; 11. Udg. 1899; 12. Udg. 1902.
- 7 ABC. 1880.

Talrige unummerede Oplag indtil 1936.
- 8 Meddelelser om forskellige Forhold vedrørende Skolevæsenet i Danmark. Udg. af Bestyrelsen for Danmarks Lærereforening. (Uddrag af Beretninger fra Foreningens Medlemmer). 1880.
- 9 Bidrag til Kjøbenhavns offentlige Skolevæsens Historie. 1881.
- 10 Folkeskole og Konfession i Udlandet. Foredrag i »Pædagogisk Selskab«. 1884.
- 11 Regnebog til Skolebrug. I. 1888.
  2. Opl. 1890; 3. Opl. 1892; 4. Opl. 1895; 5. Opl. 1897; 6. Opl. 1899; 7. Opl. 1900; 8. Opl. 1901; 9. Opl. 1902; 10. Opl. 1903; 11. Opl. 1904; 12. Opl. 1906; 13. Opl. 1907. Jvf. Nr. 54.
- 12 Regnebog til Skolebrug. II. 1888.
  2. Opl. 1890; 3. Opl. 1891; 4. Opl. 1895; 5. Opl. 1898; 6. Opl. 1899; 7. Opl.

- 1901; [8. Opl. kan ikke konstateres]; 9. Opl. 1902; 10. Opl. 1903; 11. Opl. 1904; 12. Opl. 1905; 13. Opl. 1906. Jvf. Nr. 55.
- 13 Regnebog til Skolebrug. III. 1888.
2. Opl. 1892; 3. Opl. 1895; 4. Opl. 1898; 5. Opl. 1900; 6. Opl. 1901; 7. Opl. 1903; 8. Opl. 1904; 9. Opl. 1905; 10. Opl. 1906; 11. Opl. 1907. Jvf. Nr. 56.
- 14 Facitbog til Tavleregningsopgaverne i Regnebog til Skolebrug. 1888.
2. Opl. 1890; 3. Opl. 1892; 4. Opl. 1894; 5. Opl. 1897; 6. Opl. 1902; 7. Opl. 1903; 8. Opl. 1904; 9. Opl. 1906. Jvf. Nr. 61.
- 15 Fred. Berg (Pseud.): Geografi for yngre Klasser. Trykt som Manuskript. 1892.
Nye Opl. 1893, 1902, 1906 og 1909.
- 16 Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1784-1818. 1893.
- 17 Blaagaard under Englændernes Overfald 1807. (Folkeskolen. 1893. S. 81-89).
- 18 Fra den gamle Landsbyskoles Tid. (Folkeskolen. 1893. S. 481-88, 497-503).
- 19 Landøkonomisk Undervisning i danske Folkeskoler ved Begyndelsen af 19. Aarhundrede. (Tidsskrift for Landøkonomi. 1894. Række 5, Bd. 13, S. 738-50).
- 20 Læsebog for de højere Klasser i Folkeskolen og for Mellemskoleklasserne i Borger- og Realskoler, samt i private Undervisningsanstalter, Dreng- og Pigeskoler. 1894.
- 21 Sjællands Stifts Skolemøder 1844-94 med et Par Ord om de første Foreninger og Møder af danske Lærere. Udg. af Mødets Bestyrelse. 1894.
- 22 Gymnastikundervisningen i Danmark paa Nachtgalls Tid. (Vor Ungdom. 1895. S. 465-512).
- 23 Det nye Skolelovsforslag. (Det pædagogiske Selskabs Aarsberetning 1895-96. 1896. S. 37-61).
Foredrag holdt i Det pædagogiske Selskab d. 5. November 1895. Jvf. Nr. 24.
- 24 Det nye Skolelovsforslag. (Vor Ungdom. 1896. S. 154-78).
Identisk med Nr. 23.
- 25 Skolelovsforslaget. (Det pædagogiske Selskabs Aarsberetning 1895-96. 1896. S. 135-43).
Diskussionsindlæg i Det pædagogiske Selskab d. 18. Februar 1896.

- 26 Skolelovsforslaget og Foreningens Bestyrelse. (Danmarks Lærerforenings Medlemsblad. 1896. S. 65-66).
- 27 Til Foreningens Medlemmer. (Danmarks Lærerforenings Medlemsblad. 1896. S. 145-46).
Ang. Medlemsbladet.
- 28 Skolelovsforslaget. (Vor Ungdom. 1896. S. 339-51).
- 29 Folkeskoleudgaven af Danmarks Riges Historie. (Danmarks Lærerforenings Medlemsblad. 1896. S. 173).
- 30 Markfrøkontoret og Lærerne. (Danmarks Lærerforenings Medlemsblad. 1896. S. 178-79).
- 31 Lovforslaget om Folkeskolen i Rigsdagssamlingen 1895-96. (Vor Ungdom. 1897. S. 34-76).
- 32 Rigsdagen og Skoleloven. (Danmarks Lærerforenings Medlemsblad. 1898. S. 49-50).
- 33 Andragende til Kultusministeriet. (Danmarks Lærerforenings Medlemsblad. 1898. S. 168-69).
Med Bemærkning ang. Medlemmer, der gaar uden om Bestyrelsen.
- 34 Fra vore Opdragelsesanstalters og Børnehjems første Dage. (Vor Ungdom. 1898. S. 81-97).
- 35 Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1818-98. 1899.
- 36 Danmarks Lærerforening og dens Virksomhed 1874-99. I Anledning af Foreningens 25 Aars-Fest. Udg. af Bestyrelsen. 1899.
- 37 Skoleloven. (Danmarks Lærerforenings Medlemsblad. 1899. S. 53-54).
- 38 Indledningstale. (Beretning om Danmarks Lærerforenings 5te almindelige Skolemøde i København d. 9.-11. August 1899. 1899. S. 10-15).
- 39 Hvad er der vundet ved den ny Skolelov? (Beretning om Danmarks Lærerforenings 5te almindelige Skolemøde i København d. 9.-11. August 1899. S. 38-45).
Foredrag. Jvf. Nr. 40.
- 40 Hvad er der vundet ved den nye Skolelov? (Dansk Tidsskrift. 1899. S. 571-80).
Identisk med Nr. 39. Heraf Særtryk.

- 41 Kun een Kommuneskole i Købstæderne. (Købstadforeningens Tidsskrift. 1899. S. 147-57).
- 42 Oprettelsen af Lærerinde-Eksamen i Danmark. (Bog og Naal. 1899. S. 221-25).
- 43 Folkeskolen. (Danmarks Kultur ved Aar 1900. 1900. S. 185-200).
- 44 L. Reventlow: Pædagogiske Afhandlinger. Meddelt ved Joakim Larsen. Udg. af Vor Ungdom. 1900. (Til Opdragelsens Historie. Aktstykker, 1).
- 45 Frederiksberg Skolevæsen og dets Udvikling 1858-1900. 1901.
- 46 [Udtalelse af Joakim Larsen i Anledning af hans Fratræden som Formand for Danmarks Lærerforening.] (Danmarks Lærerforenings Medlemsblad. 1900. S. 208).
- 47 Samarbejde mellem nordens barneskoler. (Beretning om det ottende nordiske skolemøde i Kristiania 7de-10de august 1900. Kristiania, 1901. S. 111-15).
- 48 L. Budde. (Danmarks Lærerforenings Medlemsblad. 1902. S. 173-74).
- 49 [C. Lodberg Krarup]: Indberetning om Skolelærer-Seminariet i Borris i Ribe Stift November 1814. Meddelt ved Joakim Larsen. Udg. af Vor Ungdom. 1903. (Til Opdragelsens Historie. Aktstykker, 4).
- 50 Til det kommunale Udvalg om Mellemskoleundervisning og Kommunens Forhold til de højere Privatskoler. 1905.
- 51 Frederiksberg Skolevæsen. 1906.
Jvf. Nr. 58.
- 52 Børnelæsning. (Beretning om det 9. nordiske Skolemøde i København d. 8., 9., 10. og 11. August 1905. 1906. S. 199-207).
Foredrag.
- 53 Til Redaktionen af »Skoletidende«. (Skoletidende. 1906. S. 6).
Ang. »Skoletidende«s Omtale af det 9. nordiske Skolemøde.
- 54 Regnebog til Skolebrug. Ny Udgave. Efter Metersystemet. I. 1907.
2. Opl. 1909; 3. Opl. 1910; 4. Opl. 1911; 5. Opl. 1912; 6. Opl. 1912; 7. Opl. 1916; 8. Opl. 1917; 9. Opl. 1919; 10. Opl. 1921; 11. Opl. 1925; 12. Opl. 1940.
Jvf. Nr. 11.
- 55 Regnebog til Skolebrug. Ny Udgave. Efter Metersystemet. II. 1907.
2. Opl. 1908; 3. Opl. 1909; 4. Opl. 1910; 5. Opl. 1911; 6. Opl. 1912; 7. Opl.

- 1913; 8. Opl. 1914; 9. Opl. 1916; 10. Opl. 1917; 11. Opl. 1919; 12. Opl. 1921; 13. Opl. 1932. Jvf. Nr. 12.
- 56 Regnebog til Skolebrug. Ny Udgave. Efter Metersystemet. III. 1907. 2. Opl. 1908; 3. Opl. 1909; 4. Opl. 1910; 5. Opl. 1911; 6. Opl. 1913; 7. Opl. 1915; [8. Opl. kan ikke konstateres]; 9. Opl. 1921. Jvf. Nr. 13.
- 57 Skolen i Pilealléen. (Fra Arkiv og Museum. 1907. Række 1, Bd. 3, S. 377-403).
Heraf Særtryk.
- 58 Frederiksberg Skolevæsen. (Dansk Portrætgalleri. 1908. Bd. 4, S. 133-48).
Optryk af Nr. 51. Heraf Særtryk.
- 59 [Svar paa Albert Jensens Anmeldelse af Joakim Larsens Regnebog]. (Hjem og Skole. 1908. S. 156-57).
- 60 Folkeskolens Tilsyn. (Hjem og Skole. 1908. S. 312-19).
Foredrag.
- 61 Facitbog til Tavleregningsopgaverne i Regnebog til Skolebrug. Ny Udgave. Efter Metersystemet. 1909. 2. Opl. 1912; 3. Opl. 1918; 4. Opl. 1925. Jvf. Nr. 14.
- 62 Blaagaard-Jonstrup 1809-1909. (Folkeskolen. 1909. S. 301-02).
Heraf Særtryk.
- 63 Mellemskoleklasser i Folkeskolen. (Københavns Kommuneskole. 1910. S. 149).
Tale i Frederiksberg Kommunalbestyrelse d. 13. Juni 1910.
- 64 Moralundervisningen i Frankrigs Folkeskoler. (Det pædagogiske Selskabs Aarsberetning 1909-10. 1910. S. 28-46).
Foredrag holdt i Det pædagogiske Selskab d. 11. Januar 1910. Jvf. Nr. 65 og 66.
- 65 Moralundervisningen i Frankrigs Folkeskoler. (Folkeskolen. 1910. S. 45-47, 53-55, 71-73, 81-82, 91-93, 99-100).
Identisk med Nr. 64 og 66.
- 66 Moralundervisningen i Frankrigs Folkeskoler. (Hjem og Skole. 1910. S. 33-62).
Heraf Særtryk. Identisk med Nr. 64 og 65.
- 67 Den kristelige Børnelærdom med et Udvalg Skriftsteder. Til Brug i Børneskolen. 1911.
- 68 Religions- og Moralundervisningen i Englands Folkeskoler. (Hjem og Skole. 1912. S. 177-204).
Foredrag. Heraf Særtryk. Jvf. Nr. 69.

- 69 Fra Englands Skoleverden. (Folkeskolen. 1912. S. 309-11).
Uddrag af Nr. 68.
- 70 Biskop Balle og Folkeskolen. (Diakonissestiftelsens Almanak 1914.
1913. [23 upag. Sider].
Heraf Særtryk.
- 71 Skal Folkeskolelærere have Adgang til Universitetet? (Folkeskolen.
1913. S. 125-26).
- 72 Hvorfor bør Folkeskolen holde Jubilæum næste Aar? (Folkeskolen.
1913. S. 345-46).
- 73 Oprettelsen af en Overstyrelse for Folkeskolen i Sverige. (Folkeskolen.
1913. S. 471-73).
- 74 Reform af Folkeskoleinspektionen i Sverige. (Folkeskolen. 1913. S.
481-83).
- 75 Skolelovene af 1814 og deres Tilblivelse. Aktmæssig fremstillet. 1914.
- 76 Folkeskole og Konfession i Holland. (Hjem og Skole. 1914. S. 1-15).
Heraf Særtryk.
- 77 Gymnastikundervisningens Indførelse i vore Folkeskoler for 100 Aar
siden. (Gymnastisk Selskabs Aarsskrift 1913-14. 1914. S. 5-28).
Heraf Særtryk.
- 78 Hvorledes Skolelovene af 1814 blev til. (Den danske Folkeskole gen-
nem hundrede Aar 1814-1914. 1914. S. 13-72).
Heraf Særtryk.
- 79 Skolereformerne af 1789 paa Frederiksborg og Kronborgs Amter.
(Fra Frederiksborg Amt. 1914. S. 1-20).
Heraf Særtryk.
- 80 [Bemærkninger til Thomas Bredsdorffs Foredrag »Religionsundervis-
ningen«, holdt i Det pædagogiske Selskab den 17. November 1914].
(Det pædagogiske Selskabs Aarsberetning 1914-15. 1915. S. 13-15).
- 81 Bidrag til den danske Folkeundervisnings og Folkeskoles Historie
1536-1784. 1916.
- 82 Aktstykker vedrørende Klagen over C. Kolds Lærebogsundervisning
1840. (Hjem og Skole. 1916. S. 97-118).
Heraf Særtryk.
- 83 Et Blad af vore Seminariers Historie for 100 Aar siden. (Hjem og
Skole. 1916. S. 245-65).
Heraf Særtryk.

- 84 Chr. Cramers Forslag 1755 til en Forbedring af Købstædernes Skolevæsen. (Samlinger til jydsk Historie og Topografi. 1916. Række 4, Bd. 2, S. 444-84).
Heraf Særtryk.
- 85 Einar Sigmund: Filantropismens indflydelse paa den lærde skole i Norge omkring aar 1800. Et bidrag til de norske latinskoler historie. 1916. (Vor Ungdom. 1917. S. 190-94).
Bog anmeldelse.
- 86 Et Hundredeaarssminde i den danske Seminarieverden. (Folkeskolen. 1916. S. 161-62).
Om Seminarieførstander H. J. M. Svendsen, Jelling.
- 87 Landsbyskolerne i Aarhus Stift 1716. (Aarbøger udgivet af Historisk Samfund for Aarhus Stift. 1916. S. 1-28).
Heraf Særtryk.
- 88 Stamtavle over nogle af Gaardsidder i Abildøre Jacob Olsens Efterkommere. 1917.
- 89 Stamtavle over nogle af Martin Kirchhoffs Efterkommere. 1917.
- 90 Aktstykker vedrørende Oprettelsen af Lærerindeeksamen og Lærerinders Ansættelse ved Folkeskolen. (Bog og Naal. 1917. S. 1-21).
Heraf Særtryk.
- 91 En skolehistorisk Katastrofe i Frederik VI's Tid. (Hjem og Skole. 1917. S. 381-86).
Heraf Særtryk.
- 92 Udtalelser af Biskop P. Chr. Kierkegaard om Mulktering for Skoleforsømmelser. (Vor Ungdom. 1917. S. 630-37).
Heraf Særtryk.
- 93 Svend Dahl og P. Engelstoft: Dansk biografisk Haandleksikon. (Folkeskolen. 1918. S. 415).
Bog anmeldelse.
- 94 Den danske Folkeskoles Historie. Nærmest til Brug for Seminarier. 1918.
- 95 Festskriftet til Overlærer J. Nicolaisen. (Vor Ungdom. 1918. S. 193-98).
Bog anmeldelse.
- 96 Jens Bergmann. 1845-1917. (Akademisk Gymnastik. 1918. Hefte 2, S. 53-54).
Heraf Særtryk.

- 97 Skoleforhold i de danske og norske Købstæder i Midten af det 18. Aarhundrede. (Samlinger til jydsk Historie og Topografi. 1918. Række 4, Bd. 4, S. 301-16).
Heraf Særtryk.
- 98 Chr. Buur: Skoleliv og Skoleadministration i Aarhus for 100 Aar siden. 1919. (Vor Ungdom. 1919. S. 123-26).
Bog anmeldelse.
- 99 N. J. Fjord. (Th. Heltoft og Kr. Svane (Udg.): Smaa Biografier fortalt for Ungdommen. 1919. S. 83-90).
- 100 Den pestalozziske Prøveskole. (Vor Ungdom. 1919. S. 140-48, 184-93).
- 101 Joakim Larsens Livserindringer indtil han blev Overlærer. Efter hans egenhændige Optegnelse ved R. C. Mortensen. (Jonstrupbogen. 1929. Bd. 7, S. 5-39).
Heraf Særtryk. Jvf. Nr. 102, 104-05.
- 102 Joakim Larsens Livserindringer. Overlærertiden. (1874-1885). (Jonstrupbogen. 1930. Bd. 8, S. 5-15).
Jvf. Nr. 101, 104-05.
- 103 Om frivillig Heldagsundervisning. (Jonstrupbogen. 1930. Bd. 8, S. 16-20).
Oprindeligt trykt i »Dagbladet« 5/12 1878.
- 104 Joakim Larsens Livserindringer. (1885-1894). (Jonstrupbogen. 1931. Bd. 9, S. 5-24).
Jvf. Nr. 101-02, 105.
- 105 Joakim Larsens Livserindringer. Ved R. C. Mortensen efter Joakim Larsens egenhændige Optegnelser. Slutning. (Jonstrupbogen. 1940. Bd. 17, S. 3-30).
Jvf. Nr. 101-02, 104.

Joakim Larsen var desuden skolehistorisk Medarbejder ved følgende Værker:

C. F. Bricka: Dansk biografisk Lexikon. 1887-1905.

Salmonsens store illustrerede Konversations Leksikon. 1. Udg. 1893-1911.

Kirke-Leksikon for Norden. 1900-29.

Denne Bibliografi omfatter ikke Avisartikler.

Meddelelser om Selskabets Oprettelse og Virksomhed

Oprettelsen af Historisk-topografisk Selskab for Frederiksberg

Af Jørgen Hørball

I *Frederiksberg Bladet* for 7. Oktober 1938 slog Stadsbibliotekar G. Krogh-Jensen til Lyd for, at der burde oprettes et historisk-topografisk Selskab for Frederiksberg. Tanken slog for saa vidt an, som der meldte sig en Del interesserede. Noget praktisk Resultat førte det dog ikke til, og et Par Aar efter kom Besættelsen, der naturligt medførte, at Tanker af en saadan Art foreløbig blev trængt i Baggrunden.

Det var derfor først i Begyndelsen af Aaret 1944, at der blev gjort et alvorligt Forsøg paa at faa Selskabet stiftet, idet 5 Frederiksbergborgere tog Sagen i deres Haand og ved et Møde paa *Hovedbiblioteket paa Solbjergvej d. 3. Februar* besluttede at indbyde til et stiftende Møde Maanedagen derefter, d. 3. *Marts 1944*.

Indbydelsen, som *Borgmesteren* havde givet en varm anbefaling, udsendtes d. 23. *Februar*, underskrevet af de 5 Indbydere:

Forretningsfører O. Bertolt, M.F.K., Pastor J. Eilschou-Holm, M.F.K., Folketingsmand Aksel Møller, M.F.K., Skoledirektør E. Carstensen og Stadsbibliotekar G. Krogh-Jensen.

I Indbydelsen hed det, at Hensigten med Mødet var at drøfte Betimeligheden af at oprette »et *Historisk-topografisk Selskab for Frederiksberg* i Lighed med, hvad der findes i København, Gentofte og en lang Række andre Byer i Landet, med den Opgave at arbejde for Bevarelsen af Byens historiske Minder og for Udbredelse af Kendskab til dem og til selve Byen«.

Indbydelsen sendtes til godt og vel 100 Mennesker, hvoriblandt samtlige Medlemmer af Frederiksberg Kommunalbestyrelse, en Række af Kommunens Embedsmænd, samt Repræsentanter for dens forskellige Interesse- og Erhvervsomraader.

Fredag d. 3. Marts 1944, Kl. 19,30 afholdtes det indstiftende Møde i *Hovedbibliotekets Foredragssal paa Solbjergvej*. Ca. 60 af de indbudte var kommet til Stede, og i Overensstemmelse med, hvad der var aftalt

paa det forberedende Møde, bød *Skoledirektøren* velkommen og gav Ordet til Stadsbibliotekar *G. Krogh-Jensen*, der paa Indbydernes Vegne gjorde Rede for de Opgaver, man mente, det paatænkte Selskab kunde løse, og den Betydning, det derigennem vilde faa for Frederiksberg.

»Selskabets Formaal,« sagde Stadsbibliotekaren, »skal være at arbejde for at bevare Frederiksbergs historiske Minder og for at udbrede Interesse for og Kendskab til Byens Historie og Topografi. Til Opnaaelse af dette Formaal vil Selskabet se det som sin Opgave dels at udgive eller fremhjelpe Udgivelsen af historiske Kilder eller Fremstillinger vedrørende Byens Historie og Topografi, dels at foranstalte Ekskursioner eller Foredrag til Belysning af disse Emner. Det fremgaar heraf, at dets Virksomhed vil forme sig dels som et *konserverende* Arbejde, dels som et *oplysende* Arbejde. Det konserverende Arbejde kan tænkes at ville sætte ind f. Eks. over for gamle Bygninger eller maaske ligefrem gamle Bydele. Hvor saadanne Bygninger eller Bydele ikke staar til at redde, bliver Opgaven den at sørge for, at de bliver beskrevet og fotograferet, saa Eftertiden kan danne sig et Begreb om, hvordan de har set ud. Der vil ogsaa blive Tale om gennem passende Litteratur at fastholde Billedet af det aandelige og kulturelle Liv paa Frederiksberg, af offentlige og private Virksomheder og deres Udvikling, og sidst, men ikke mindst af Personligheder, som har haft særlig Betydning for Byen. De litterære Arbejder, der fremstaar paa denne Maade, skal offentliggøres i en Publikation, en Aarbog, eller maaske i Hefter, der kommer flere Gange om Aaret, foruden at Selskabet ved særlige Lejligheder kan være Udgiver eller Medudgiver af større Værker vedrørende Frederiksbergs Historie. Dermed er man ovre i Selskabets oplysende Virksomhed, der først og fremmest tager Sigte paa at vække og udvikle Borgernes Interesse for deres By, men som ogsaa har Bud til mange rundt om i Landet og vel ogsaa nogle uden for Landets Grænser, der ønsker at lære Byens Forhold at kende. Denne Virksomhed kan yderligere suppleres gennem Ekskursioner og ved Foredrag om lokalhistoriske Emner. Enhver vil kunne indse, at Bestræbelser af denne Art vil kunne blive baade til Glæde og Nytte for Byen og dens Borgere, og da denne Sag er hævet over al Politik, vil Selskabet kunne faa Tilslutning fra alle Lejre, saa meget mere som man med Rette kan sige, at Selskabet vil afhjælpe et Savn, som mange Frederiksbergere længe har følt.«

Der har mærkeligt nok ikke tidligere eksisteret noget Selskab eller nogen Forening af denne Art paa Frederiksberg, medens der i det øvrige Land i den sidste Menneskealder er udvist betydelig Interesse og Aktivitet paa dette Omraade. Indlederen gav en kort Oversigt over denne Udvikling

og kom herunder særligt ind paa Forholdet til *Selskabet for Staden Københavns Historie og Topografi*, med hvilket man ønskede det bedst mulige Samarbejde. Da dette Selskab stiftedes, hed det i Indbydelsesskriftet: »En moderne Storstad kan ikke undgaa at udslette meget af sin egen Historie. Nutidens Krav om bedre Boligforhold og moderne Trafikordning medfører, at en Del af Byens ældre Kvarterer maa falde. Men Nedrivninger og Grundgravninger kaster nyt Lys over Stadens Fortid og bidrager til at skabe en voksende Interesse for det gamle København, til hvis Historie der stadig kan fremdrages ukendt Stof fra Arkiver, Biblioteker og Museer.«

Efter at have nævnet, at ogsaa Gentofte, Lyngby-Taarbæk og Søllerød har historisk-topografiske Selskaber, spurgte Stadsbibliotekaren: »Hvorfor har Frederiksberg, som er saa rigt paa historiske Minder, indtil nu forholdt sig saa passivt paa dette Omraade? Frederiksberg er dog med sine 114.000 Indbyggere indtil videre Danmarks næststørste By. Det forpligter. Oppe i Bibliotekets Undervisningslokale hænger der et Danmarkskort Mage til dem, der findes rundt om i Landets Skolestuer. Det er karakteristisk for Frederiksbergs Stilling som By, at Frederiksberg slet ikke findes nævnt paa dette Kort, medens selv den mindste Købstad og mange Landsbyer er opført med stor Tydelighed. Ved den store, sorte Klat ved Øresund, der betegner Hovedstaden, staar der kun København. Landets næststørste By findes altsaa ikke angivet paa de Kort, Børnene lærer Geografi efter. Det er jo Frederiksbergs besynderlige Beliggenhed, der er Skyld i dette Forhold, en Beliggenhed, der har gjort Frederiksberg til en af de mærkeligste Byer i Verden, og samtidig til den mest truede her i Landet, hvad den bymæssige Selvstændighed angaar. Frederiksberg har i Aarenes Løb maattet føre en Selvstændighedskamp, som ingen anden dansk By kan opvise Sidestykke til. Det er derfor næppe heller noget Tilfælde, at Frederiksberg som By baade samfundsmæssigt og kulturelt paa en Række Omraader er placeret blandt de bedste i Landet, paa enkelte Omraader endog blandt de førende. Men naar det gælder den Sag, vi i Aften er samlet for at drøfte, er Frederiksberg en af de sidste i Rækken, og hvem kan egentlig begribe det? Det, vi har savnet og savner, er netop et Sted, hvor vi kunde samles om vor Interesse for vor By og danne, hvad man kunde kalde en staaende Studiekreds over Emnet, et Sted, hvorfra Initiativ kunde udgaa og Støtte og Opmuntring til selvstændige Arbejder kunde gives. Saa meget kan vi vist blive enige om, at ingen By i Landet har mere Brug for den sunde og naturlige Bybevidsthed, som vokser frem af Kærlighed og Kendskabet til Byen, dens Historie og Minder. Med andre Ord: Ingen By i Landet har mere Brug for et Historisk-topografisk Selskab end netop Frederiksberg.

Jeg skal derfor slutte med kraftigt at anbefale, at vi i Aften ikke nøjes med at drøfte Oprettelsen af Historisk-topografisk Selskab for Frederiksberg, men at vi stifter det og gør det ud fra et stærkt og enigt Ønske om, at Frederiksberg altid maa vedblive at være en selvstændig By i Landet.«

Efter Stadsbibliotekarens Tale fulgte en Diskussion, hvori Professor, Dr. theol. *7. Oskar Andersen* anbefalede at stifte Selskabet, men var betænkelig ved, at der muligvis skulde udgives en Aar bog eller andre periodiske Skrifter, som han mente, Byen næppe havde tilstrækkeligt Kildestof til. Derimod gik han stærkt ind for Oprettelsen af et Bymuseum og henledte i den Forbindelse Opmærksomheden paa »*Ludvigs Minde*« og »*Møstings Hus*«.

Skoleinspektør *7. Hørbøll* anbefalede baade Stiftelsen af Selskabet og Tanken om en Aar bog, idet han havde Erfaring for, at den frederiksbergske Befolkning nærrede stor Interesse for Byens Historie og Minder.

Oberst *Niels Maare* talte ligeledes for Oprettelsen af Selskabet, men var ligesom Professoren betænkelig ved Aarbogen, hvorimod Folketingsmand *Aksel Møller* fandt, at det ikke vilde være en tilstrækkelig Opgave for Selskabet blot at samle. Det skulde ogsaa publicere og ikke være ængstelig for at udgive allerede publiceret Stof, naar det fremførtes i en lettere tilgængelig Form. Han nærrede derfor ingen Frygt for, at der vilde blive Mangel paa Stof til et periodisk Skrift. De sociale Forhold paa Frederiksberg var f. Eks. et Emne, der ikke var opdyrket.

Stadslandinspektør *S. Broholm* gjorde opmærksom paa Matriklens Betydning for Lokalforskningen. Den vilde derfor kunne afgive værdifuldt Materiale ved Publikationer.

Kommunaldirektør *Gerner Andersen* oplyste om de to Ejendomme, Professor *Oskar Andersen* havde nævnt, at »*Møstings Gaard*« skal fjernes fra Smallegade, men er blevet opmaalt i alle Enkeltheder, saa den kan genopbygges andetsteds i oprindelig Skikkelse. »*Ludvigs Minde*« er Kommunen derimod uden Forbindelse med.

Det blev derefter enstemmigt vedtaget at oprette *Historisk-topografisk Selskab for Frederiksberg*, og det oprindelige 5 Mands Udvalg suppleredes med 2, valgte af Forsamlingen:

Professor, Dr. theol. *7. Oskar Andersen* og Skoleinspektør *7. Hørbøll*.

Udvalget, der altsaa nu bestod af 7 Medlemmer, fik som Opgave at udarbejde Forslag til Love og indkalde til en konstituerende Generalforsamling. I 3 Møder — 14. og 21. Marts og 18. April 1944 — afsluttede Udvalget sit Arbejde. Den konstituerende Generalforsamling fastsattes til *Fredag d. 21. April*, og Dr. phil. *Eiler Nystrøm* lovede at holde et Fore-

drag om *Frederiksbergs Historie*, i umiddelbar Fortsættelse af Generalforsamlingen.

Lovforslaget blev færdigbehandlet, og Udvalget enedes desuden om et Forslag til Medlemmer af Selskabets Styre og Arbejdsudvalg samt til 2 Revisorer.

Fredag d. 21. April 1944 Kl. 19,30 afholdtes den konstituerende Generalforsamling i Hovedbibliotekets Foredragssal, Solbjergvej 23.

Dagsorden:

1. Vedtagelse af Love.
2. Valg af Styre og Revisorer i Henhold til de under Punkt 1 vedtagne Love.
3. Eventuelt.

Paa Udvalgets Vegne bød Skoledirektør *E. Carstensen* Forsamlingen, der talte ca. 160 Personer, velkommen og meddelte, at der allerede var ca. 100, der havde ønsket at blive Medlemmer af Selskabet. Han foreslog derpaa Forsamlingen at vælge Chefredaktør *H. Stein* til Dirigent, og efter at dette var sket, sattes Udvalgets Lovforslag under Debat.

Skoledirektør *Carstensen* motiverede Forslaget, og i den paafølgende Drøftelse af forskellige, mindre væsentlige Enkeltheder havde følgende Ordet:

Kommunelærer *Helge Stegner*, Skoleinspektør *Johannes Vejlbj*, Stadslandinspektør *S. Broholm*, Sproglærer *K. Kinzi*, Magister *C. Lupplau-Janssen*, Folketingsmand *Aksel Møller* og Direktør, Lektor *Sv. Røgind*.

Dirigenten foreslog derpaa, at Forsamlingen stemte om Udvalgets Lovforslag under eet. Dette skete, og Lovforslaget vedtoges enstemmigt, idet Forsamlingen bemyndigede Styret til »at foretage redaktionelle Ændringer, saavidt muligt under Hensyntagen til de paa Generalforsamlingen faldne Bemærkninger«. (Lovene i deres endelige Skikkelse se S. 149-50).

Man gik derefter over til Dagsordenens Punkt 2, Valg af Styre og Revisorer i Henhold til Lovene. Dirigenten oplæste Navnene paa de 15, som Udvalget foreslog til Styret, og de 2, der var bragt i Forslag som Revisorer.

Direktør, Lektor *Sv. Røgind* foreslog derpaa, at Bakkehusets Inspektør, Overretssagfører *Chr. Grünwald*, kom med i Styret som Repræsentant for det historiske Hus. Men efter at Folketingsmand *Aksel Møller* havde svaret, at Bakkehuset var repræsenteret af Borgmesteren, og Overretssagfører *Grünwald* havde udtalt, at han ikke ønskede Valg, trak Direktør

Røgind sit Forslag tilbage, og 7-Mands Udvalgets Forslag vedtoges enstemmigt.

De valgte var:

Til Styret: Kommunaldirektør, cand. jur. C. Gerner Andersen, Professor, Dr. theol. J. Oskar Andersen, Forretningsfører Oluf Bertolt, Skoledirektør E. Carstensen, Pastor Johs. Eilschou-Holm, Raadmand, Folketingsmand O. E. Einer-Jensen, Borgmester, Direktør, cand. pharm. Vilh. Fischer, Skoleinspektør J. Hørbøll, Overarkivar, Dr. theol. Bjørn Kornerup, Stadsbibliotekar, Dr. phil. G. Krogh-Jensen, Arkitekt A. S. Lauritzen, Oberst Niels Maare, Folketingsmand, cand. polit. Aksel Møller, Underdirektør cand. polyt. Frode Nielsen og Assurandør, cand. act. C. W. Petersen.

Som Revisorer: Bankbestyrer I. E. Haxthausen og Sparekassedirektør, cand. jur. J. Falkesgaard.

Efter Generalforsamlingen holdt Dr. phil. *Eiler Nystrøm* det S. 7-23 gængivne Foredrag: *Frederiksberg Bys Oprindelse og Udvikling. Et kort Udsyn.*

Foredraget fulgtes med levende Interesse af den lydhøre Forsamling og lønnedes med et kraftigt Bifald.

Umiddelbart efter Mødet traadte det nyvalgte Styre sammen under Forsæde af Professor, Dr. theol. *J. Oskar Andersen.*

Styret konstituerede sig med Borgmester *Vilh. Fischer* som Formand og nedsatte et Arbejdsudvalg bestaaende af:

Skoledirektør *E. Carstensen*, Overarkivar, Dr. theol. *Bjørn Kornerup*, Stadsbibliotekar *G. Krogh-Jensen*, Oberst *Niels Maare* og Assurandør *C. W. Petersen.*

Arbejdsudvalget konstituerede sig derefter med Oberst *Niels Maare* som Formand, Assurandør *C. W. Petersen* som Kasserer og Stadsbibliotekar *G. Krogh-Jensen* som Sekretær.

Selskabets Virksomhed

Ved Sekretæren

Møder.

Selskabet holdt *d. 7. September 1944 Kl. 19,30* sit første ordinære *Medlemsmøde*. Det fandt Sted i Frederiksberg Kirke og havde trods Mørklægning og voldsomt Regnvejr samlet ca. 80 Deltagere. Medlem af Styret, Professor *J. Oskar Andersen*, bød velkommen og gav Ordet til Sognepræst *Chr. Rosenmand*, Forfatter til Bogen om Frederiksberg Kirke 1734-1934, som derefter holdt Foredrag om *Frederiksberg Kirkes Historie*. Efter Foredraget blev Kirken forevist. Før og efter Foredraget spillede Organist *Georg Krarup* Kompositioner af Bach paa det gamle Orgel. Mødet sluttede med Kaffebord paa Slotsgaarden, hvor Professor J. Oskar Andersen med Tilslutning fra Deltagerne bragte saavel Foredragsholderen som Organisten Selskabets Tak for den interessante Aften.

Ifølge Lovenes § 5 skal Selskabets Generalforsamling afholdes hvert Aar i April Maaned, men paa Grund af Besættelsestidens vanskelige Forhold var det i April 1945 umuligt for mange af Selskabets Medlemmer at komme til et saadant Møde, og Styret fandt det derfor rigtigst at udsætte Generalforsamlingen. Der udsendtes i April Maaned en kort Meddelelse herom til Medlemmerne.

I Begyndelsen af Efteraaret var Forholdene allerede saadan, at man kunde tænke paa at genoptage Arbejdet, og *d. 7. November 1945 Kl. 19,30* kunde Selskabet omsider afholde sin 2. *Generalforsamling*, som fandt Sted i Hovedbibliotekets Foredragssal, Solbjergvej 23. Der var mødt ca. 100 Deltagere.

Dagsorden:

1. Meddelelser om Selskabets Virksomhed siden 21. April 1944.
2. Kassereren aflægger Regnskab.
3. Valg af 5 Medlemmer af Styret. Ved Lodtrækning i Henhold til Lovenes § 3 afgaar: Professor, Dr. theol. J. Oskar Andersen, Forretningsfører Oluf Bertolt, Skoledirektør E. Carstensen, Borgmester Vilh. Fischer og Oberst Niels Maare.

4. Valg af Revisor. Ved Lodtrækning afgaar: Sparekassedirektør, cand. jur. J. Falkesgaard.
5. Eventuelt.

Arbejdsudvalgets Formand, Oberst *Niels Maare*, indledede med at udtale: »Paa Historisk-topografisk Selskabs Vegne byder jeg Dem alle velkommen til denne Selskabs 2. Generalforsamling. Selskabets Stiftelse og første Generalforsamling fandt Sted i den mørkeste og tungeste Tid, vort Land har kendt, og det er med en Følelse af Taknemmelighed og Glæde, at Selskabet byder Dem velkommen til denne Generalforsamling, hvor vi under frie Forhold kan gøre Rede for, hvad der er udrettet i Selskabet siden 21. April 1944, og hvad der er paatænkt gennemført i den kommende Tid. — — Siden 21. April 1944 har Selskabet mistet 4 Medlemmer, som paa forskellig Vis har vist Selskabet værdifuld Interesse og Støtte saavel ved dets Start som senere hen, nemlig: Skoledirektør *Sofus Franck*, Arkitekt, Borgerrepræsentant *Henning Hansen*, Stadsdyrlæge, Dr. med. vetr. *H. M. Høyberg* og Chefredaktør, Folketingsmand *Hendrik Stein*. Selskabet vil ære og bevare deres Minde.«

Som Dirigent ved Generalforsamlingen valgtes Sparekassedirektør *J. Falkesgaard*.

Oberst *Maare* aflagde derefter Beretning for Selskabets Virksomhed siden sidste Generalforsamling. Denne Periode havde været præget af de højst usikre og urolige Forhold under Besættelsens sidste Fase, og for en Række af Styrets Medlemmer havde det været vanskeligt eller umuligt at være med i nogen Virksomhed vedrørende Selskabet, hvis Arbejde derfor i længere Tid havde maattet ligge stille. Under disse Forhold kunde Generalforsamlingen ikke afholdes i April Maaned, som Lovene kræver, men maatte udsættes. Ogsaa Udsendelsen af Selskabets første Publikation maatte udskydes, endskønt en Del af Stoffet allerede var tilrettelagt. Til Gengæld søgte Arbejdsudvalget at fremskynde Udgivelsen af den i 1944 planlagte populære Bog om Frederiksberg, som Styret havde anmodet Skoleinspektør *Jørgen Hørbøll* om at skrive. Det lykkedes at faa Bogen færdig, saa den i Begyndelsen af November kunde udsendes til Medlemmerne som Selskabets Publikation for Aaret 1945. En kortfattet og letlæselig Redegørelse over vor Bys Historie havde længe været savnet, og Selskabet skyldte Skoleinspektør *Hørbøll* Tak for hans udmærkede Bidrag. Bogen blev smukt trykt hos Bogtrykker *Nordlunde* i 2000 Eksemplarer. 600 Eksemplarer blev købt af Frederiksberg Kommunes kulturelle Forvaltning til Brug for Skoler og Biblioteker. 1000 Eksemplarer udkom i

Kommission hos Gyldendal. Bogladeprisen blev sat til 5 Kr. Resten af Oplaget, trykt paa Kunsttryk, blev overtaget af Selskabet til Brug for Medlemmerne.

D. 23. Januar 1945 tilskrev Arbejdsudvalget Frederiksberg Kommunalbestyrelse og anmodede om et Tilskud paa 5000 Kr. Selskabet fik tilstaaet et Beløb paa 1500 Kr., hvad der under de indtraadte særlige Forhold, dels Udsættelsen af Selskabets 1. Publikation, dels Kommunens Køb af 600 Eksemplarer af Skoleinspektør Hørbølls Bog, lige kunde skabe Balance. Skal Selskabet imidlertid i det kommende Aar udsende en Publikation af lignende Omfang som den nylig udsendte Bog, maa Selskabet forvente at faa stillet 5000 Kr. til Raadighed til dette Formaal.

Oberst Maare omtalte derefter det af Styret nedsatte Udvalg til Indsamling af historisk Materiale til Belysning af Besættelsestiden og dens Virkninger paa Frederiksberg. Med Hensyn til en planlagt Afhandling om Raadhusgrundens Historie havde det indtil nu ikke været Arbejdsudvalget muligt at finde en dertil villig kvalificeret Forfatter. Arbejdsudvalget modtager iøvrigt gerne Bidrag til Belysning af Frederiksbergs Historie, navnlig fra de sidste 100 Aar. Der er mange Omraader, der endnu henligger ubemærket og uopdyrket.

Efter at have givet Meddelelse om de Gaver, Selskabet har modtaget, oplyste Oberst Maare, at Selskabet nu talte 185 Medlemmer, hvilket maatte anses for udmærket i Betragtning af, at man endnu ikke havde iværksat nogen Propaganda for Tilgang af nye Medlemmer. Oberst Maare sluttede med at udtale: »Styret og Arbejdsudvalget, der maatte starte i den vanskeligste Del af Besættelsesaarene, er nu med friske Kræfter parat til at gaa i Gang med at føre Selskabet frem til de Maal, der er stillet for dets Arbejde.«

Beretningen modtoges med Bifald og godkendtes uden Diskussion.

Derefter aflagde Kassereren, Assurandør, cand. act. *C. W. Petersen*, Regnskab, som godkendtes.

De fem Medlemmer af Styret saavel som Revisoren genvalgtes.

Under *Eventuelt* efterlyste Kommunalærer *Svend Jensen* Bestræbelser for at faa oprettet et Bymuseum for Frederiksberg. Formand ved Statsradiofonien *O. C. Heering* fremsatte nogle Bemærkninger om Hørbølls Bog. Boghandler *A. Schou Nielsen* foreslog Optagelse af Film fra Frederiksberg. Oberst *Maare* takkede for Boghandlerens Forslag og oplyste, at Styrets Opmærksomhed var rettet mod Museumsspørgsmaalet, bl. a. havde man drøftet Muligheden af at anvende Møstings Gaard som Museumsbygning.

Dirigenten afsluttede Generalforsamlingen med en Tak til dem, der havde haft Ordet.

Derefter holdt Kunsthistorikeren *Harald Langberg* et med Lysbilleder ledsaget Foredrag om: Frederiksborgske Landliggergaarde fra omkring Aar 1800. Møstings Gaard, Ny Bakkegaard, Hassagers Kollegium. (Foredraget er optaget i denne Publikation S. 73-83).

Oberst Maare takkede for det udmærkede Foredrag, der blev paahørt med største Interesse.

Selskabets 3. Generalforsamling fandt Sted *Søndag d. 28. April 1946 Kl. 14* og var henlagt til Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles smukke Festsal. Der var mødt ca. 60 Deltagere.

Dagsorden:

1. Meddelelser om Selskabets Virksomhed.
2. Kassereren aflægger Regnskab.
3. Valg af 5 Medlemmer af Styret. Ved Lodtrækning afgaar i Henhold til Lovenes § 3: Kommunaldirektør C. Gerner Andersen, Forbundsformand O. E. Einer-Jensen, Skoleinspektør J. Hørbøll, Stadsbibliotekar G. Krogh-Jensen og Arkitekt A. S. Lauritzen.
4. Valg af Revisor. I Henhold til Lovenes § 8 afgaar: Bankbestyrer I. E. Haxthausen.
5. Eventuelt.

Arbejdsudvalgets Formand, Oberst *Maare*, bød velkommen, hvorefter Sparekassedirektør *Falkesgaard* valgtes til Dirigent.

Oberst Maare aflagde derefter Beretning om Selskabets Virksomhed i den korte Periode siden sidste Generalforsamling.

Obersten indledede med nogle Mindeord over følgende siden da afdøde Medlemmer: Redaktør *Carl Behrens*, Stadsgartner *Michael Gram* og fhv. Kommunaldirektør *N. Westergaard*. Omtalte derefter Skoleinspektør Hørbølls Bog: Frederiksborg fra Bondeby til Storstad og den Omtale, den havde faaet i Pressen. Medlemstallet var 202. Man havde med Glæde bemærket, at Frafald blandt Medlemmerne i den vanskelige Tid havde været bemærkelsesværdigt ringe. I den kommende Tid vilde der blive indledet en Propaganda for Tilgang af nye Medlemmer.

Obersten gav nogle Oplysninger om Planerne for Arbejdet i den kommende Sæson og opfordrede Medlemmerne til at fremkomme med Forslag til Foredrag og Foredragsholdere. Første Aargang af Selskabets Publikation paatænkes udsendt i Begyndelsen af Efteraaret. Styret havde vedtaget, at

den skulde have Titlen: *Frederiksberg gennem Tiderne*, hvilket var foreslaaet af Underdirektør *Frode Nielsen*.

Efter at Beretningen var godkendt uden Diskussion, aflagde Kassereren, Assurandør *C. W. Petersen*, Regnskab for Aaret 1. 4. 1945 - 31. 3. 1946, som godkendtes.

Alle Valg under Dagsordenens Punkt 3 og 4 var Genvalg.

Under *Eventuelt* blev der fra Medlemmernes Side givet Tilslutning til Styrets Plan om Iværksættelse af Propaganda for Tilgang af nye Medlemmer. Endvidere foreslog Boghandler *Schou Nielsen*, at Selskabet skulde arrangere en Foto-Konkurrence under Mottoet: *Frederiksberg fra en ny Side*. Slotsgartner *Irgens-Møller* omtalte Udsigten fra *Frederiksberg Slot* og udtalte Haabet om, at man vilde værne om den ved Bebyggelsen af det bomberamte Omraade.

Efter nogle korte Bemærkninger af Oberst Maare afsluttede Dirigenten Generalforsamlingen.

Derefter holdt Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles Direktør, Professor *N. Thorkil-Jensen*, et overordentlig interessant og instruktivt Foredrag om Højskolens Udvikling gennem Tiderne. Foredraget ledsagedes af Lysbilleder. Efter Foredraget blev Højskolen forevist under Professor *Thorkil-Jensens* elskværdige Ledelse. Man besaa Laboratorier, Auditorier, Museet, Biblioteket og Afdelingerne for Behandling af syge Dyr. I det gode Vejr gik man derefter gennem Landbohøjskolens smukke Have over til Afdelingerne paa den anden Side Rolighedsvej, hvor Turen sluttede ved den gamle Direktørbolig »*Roligheden*«. Her takkede Oberst Maare paa Deltagernes Vegne Højskolens Direktør for den meget vellykkede Ekskursion.

Onsdag d. 2. Oktober 1946 Kl. 19.45 afholdtes et Medlemsmøde paa *la Coursvejens Skole* i Anledning af Hundredaaret for Skoledirektør, Etatsraad *Joakim Larsens* Fødsel. Skoledirektør *E. Carstensen* talte om *Joakim Larsen* som Skolemand og Overarkivar, Dr. theol. *Bjørn Kornerup* om *Joakim Larsen* som Skolehistoriker. Der var mødt ca. 150 Deltagere, deriblandt en Række Repræsentanter for Lærerpersonalet ved *Frederiksberg Skolevæsen*, som var indbudt til Mødet. Paa et Bord ved Siden af Talerstolen havde *Frederiksberg Kommunebiblioteker* arrangeret en Udstilling af *Joakim Larsens* litterære Arbejder. Derover var ophængt *G. Achens* Maleri af *Joakim Larsen*, som velvilligt var udlånt af Statens pædagogiske Studiesamling. Arbejdsudvalgets Formand, Oberst *Maare*, der ledede Mødet, afsluttede den smukke Mindeaften med at bringe Foredragshol-

derne Forsamlingens Tak for de udførlige og interessante Foredrag. (Begge Foredrag er optaget i denne Publikation.) Efter Foredragene var Frederiksberg Skolevæsen Vært ved et fælles Kaffebord i Skolens Gymnastiksal.

Styret har siden Selskabets Stiftelse været samlet til Møde d. 7. Juni 1944, d. 27. September 1945 og d. 16. April 1946. *Arbejdsudvalget* har holdt Møder d. 26. April 1944, d. 19. Maj 1944, d. 17. Januar 1945, d. 11. April 1945, d. 22. Juni 1945, d. 13. Februar 1946 og d. 10. September 1946.

Publikation 1945.

Jørgen Hørbøll: *Frederiksberg fra Bondeby til Storstad*. Udg. af Historisk-topografisk Selskab for Frederiksberg. I Kommission hos *Gyldendal*. 1945. 154 S. ill.

Gaver.

Selskabet har haft den Glæde at modtage følgende Gaver:

1944. Skoledirektør *Sofus Franck*: Forskellige Antikviteter og nogle lokalhistoriske Billeder.
- Portør *Verner Sørensen*: En Samling Postkort med Motiver fra Frederiksberg.
- *Frederiksberg Rotary Klub*: 300 Kr. til Støtte for Selskabets Arbejde.
- Assurandør, cand. act. *C. W. Petersen*: 100 Kr. til Brug ved Selskabets Start.
1945. Boghandler *A. Schülein*: To indrammede Billeder fra det gamle Frederiksberg. Billederne overdrages Selskabet efter Boghandlerens Død.
- Arkitekt *Einar Madvig*: En indrammet Akvarel af tre gamle Bygninger i Bredegade (Nr. 22, 24 og 26), malet af Arkitekten.

Styret har bragt Giverne Selskabets bedste Tak, og Meddelelse om Gaverne blev i Henhold til Lovene givet Selskabets Medlemmer paa Generalforsamlingen d. 7. November 1945.

Love for

Historisk-topografisk Selskab for Frederiksberg

1. Selskabets Formaal er at arbejde for at bevare Frederiksbergs historiske Minder og udbrede Interesse for og Kendskab til Byen, dens Historie og Topografi. Til Opnaaelse af dette Formaal ser Selskabet det som sin Opgave dels at forberede Oprettelsen af en Samling til Belysning af Byens Oprindelse og Udvikling, dels at udgive eller fremhjelpe Udgivelsen af historiske Fremstillinger eller kildemæssigt Materiale og dels at foranstalte Ekskursioner eller Foredrag vedrørende disse Emner. Medlemmerne har Ret til at faa tilstillet Selskabets Publikationer gratis eller til den lavest mulige Pris.

2. Enhver voksen Person kan blive Medlem af Selskabet. Medlemsbidraget er 5 Kr. aarligt eller 100 Kr. én Gang for alle. Foreninger og Institutioner kan blive Medlemmer mod et Kontingent, der fastsættes af Selskabets Styre. Saadanne juridiske Personer har samme Rettigheder som et Enkeltmedlem.

3. Selskabet ledes af et Styre paa 15 Medlemmer, som vælges paa Generalforsamlingen ved simpel Stemme flerhed for 3 Aar ad Gangen. Af dets Medlemmer afgaar en Trediedel hvert Aar, de to første Gange ved Lodtrækning. Paa sit første Møde efter Generalforsamlingen vælger Styret af sin Midte en Formand og et Arbejdsudvalg paa 5 Medlemmer. Arbejdsudvalget vælger selv sin Formand, Kasserer og Sekretær og fastsætter sin Forretningsorden. Det har Ret til at søge fornøden sagkyndig Bistand ved Udgivelsen af Selskabets Publikationer. Arbejdsudvalgets Formand er Selskabets Næstformand. Der føres Protokol over Styrets og Arbejdsudvalgets Forhandlinger og Beslutninger.

4. Selskabet afholder aarligt mindst to Medlemsmøder med Foredrag eller Besøg paa historisk interessante Steder.

5. Generalforsamlingen er Selskabets højeste Myndighed. Den afholdes hvert Aar i April Maaned. Ekstraordinære Generalforsamlinger afholdes, naar Styret bestemmer det, eller mindst 30 Medlemmer skriftligt begærer det med Angivelse af de Emner, der ønskes forhandlet. Der indkaldes

skriftligt til Generalforsamlingerne med 8 Dages Varsel og med Angivelse af Forhandlingsemnerne.

6. Paa Generalforsamlingen aflægger Formanden Beretning for det forløbne Aar, og Kassereren fremlægger Regnskabet til Godkendelse. Desuden foretages de foreskrevne Valg til Styret samt Valg af Revisorer.

7. Generalforsamlingens Beslutninger træffes ved almindelig Stemmelighed. Lovændringer eller Bestemmelse om Selskabets Opløsning kan vedtages, naar en Fjerdedel af Medlemmerne er til Stede, og tre Fjerdedele af de fremmødte stemmer derfor. Er Generalforsamlingen ikke beslutningsdygtig i saa Henseende, indkaldes der til en ekstraordinær Generalforsamling, der da, uanset hvor mange Medlemmer der er til Stede, med tre Fjerdedele af Stemmerne kan vedtage de Beslutninger, der opnaaede Fler-tal paa den foregaaende Generalforsamling.

8. Selskabets Regnskabsaar er Finansaaret. Revisionen udføres af to af Generalforsamlingen valgte Revisorer, der afgaar skiftevis én hvert Aar, første Gang ved Lodtrækning.

9. Der optages en aarlig Fortegnelse over modtagne Gaver og Genstande, hvilken Fortegnelse fremlægges paa Generalforsamlingen.

10. Opløses Selskabet, tilfalder dets Midler og Ejendele Frederiksberg Kommune til Anvendelse for det af Selskabet tilsigtede Formaal.

Saaledes vedtaget paa den konstituerende Generalforsamling d. 21. April 1944.

Styret for Historisk-topografisk Selskab for Frederiksberg

Oktober 1946.

Kommunaldirektør, cand. jur. C. Gerner Andersen.

Professor, Dr. theol. J. Oskar Andersen.

Raadmand, Forretningsfører Oluf Bertolt.

Skoledirektør E. Carstensen, Medlem af Arbejdsudvalget.

Pastor Johs. Eilschou-Holm.

Forbundsformand O. E. Einer-Jensen.

Borgmester, Direktør, cand. pharm. Vilh. Fischer, Styrets Formand.

Skoledirektør J. Hørbøll.

Overarkivar, Dr. theol. Bjørn Kornerup, Medlem af Arbejdsudvalget.

Stadsbibliotekar, Dr. phil. G. Krogh-Jensen, Medlem af Arbejdsudvalget,
Sekretær.

Arkitekt A. S. Lauritzen.

Oberst Niels Maare, Arbejdsudvalgets Formand, Styrets Næstformand.

Raadmand, Folketingsmand, cand. polit. Aksel Møller.

Underdirektør, cand. polyt. Frode Nielsen.

Assurandør, cand. act. C. W. Petersen, Medlem af Arbejdsudvalget,
Kasserer.

Revisorer.

Bankbestyrer I. E. Haxthausen.

Sparekassedirektør, cand. jur. J. Falkesgaard.

Selskabets Adresse: Solbjergvej 25, København F.

Medlemsfortegnelse for Historisk-topografisk Selskab for Frederiksborg

- *Andersen, C. F. Gerner, Kommunaldirektør, cand. jur.
- *Andersen, J. Oskar, Professor, Dr. theol.
- Andersen, L., Snedkermester.
- *Andersen, N. P., Skoleinspektør.
- Andersen, Steen, Assistent.
- *Andresen, E., Hospitalsinspektør.
- *Andresen, H. Carl, Afdelingsarkitekt.
- Antoniewitz, Wilh. von, Genealog.
- *Arvin, Elisabeth, Fru.

- *Baden, Arne, Sekretær.
- Bang, Morten, Brandchef.
- *Bayer, Valdemar Th., Arkitekt.
- Becker, Amalie, fhv. Sygeplejerske, Frk.
- *Behrend, Ida, Kontorist.
- Behrens, Carl, Redaktør. †
- *Benediktsson, Grethe, mag. art., Fru.
- *Bertolt, Oluf, Raadmand, Forretningsfører.
- Bindsvlev, Lis, Bibliotekar, Frk.
- *Bjerregaard, A. J., Direktør.
- *Bjerrum, Niels, Professor, Dr. phil.
- Bjørum, Axel, Læge.
- Bobé, L., Kgl. Ordenshistoriograf, Dr. phil.
- Borch, Knud, Manufakturhandler.
- *Bramsen, Henrik, Bibliotekar.
- *Broholm, S., Stadslandinspektør.
- Boyesen, Lars Rostrup, Museumsinspektør, mag. art.

- *Carstensen, Ejner, Skoledirektør.
- *Christensen, A. Johs., Fuldmægtig.
- *Christensen, Charles, Arkitekt.
- *Christensen, Christian, Adm. Direktør.
- Christensen, O. P., Disponent.
- *Christiansen, Max, Amtslæge, Dr. med.

- *Christiansen, P., Direktør.
- *Christoffersen, N. R., Overlæge, Dr. med.
- Christoffersen, Svend, Overassistent.
- Clausen, H., Ligningssekretær.

- Dahl, Kai, Ekspeditionschef.
- *Dalhoff, V., Lektor.
- *Delcomyn, C. H., Repræsentant.
- *Dencker, Viggo, Ingeniør.
- *Drastrup, Axel, Skolebibliotekskonsulent.
- *Dumreicher, Carl, Bibliotekar.

- *Eilshou-Holm, Johs., Pastor.
- *Eilshou-Holm, Vilh., Kommunalæge.
- *Einer-Jensen, O. E., Forbundsformand.
- *Elers-Nielsen, Arne, Prokurist.
- *Elers-Nielsen, C. E., Kirkegaardsinspektør.
- *Elers-Nielsen, Kjeld, Havearkitekt.
- *Elmqvist, Johs., Driftsarkitekt.
- *Erichsen, Villiam H., Civilingeniør.
- *Esmark-Olsen, Erik, Civilingeniør.

- *Faaborg, P., Skoleinspektør.
- *Falk-Jensen, P., Forpagter.
- Falkesgaard, Ellinor, Fru.
- *Falkesgaard, J., Sparekassedirektør, cand. jur.
- *Fasting, Elisabeth, Bibliotekar, Frk.
- *Fischer, Vilh., Borgmester, Direktør, cand. pharm.
- Fog, Thorvald, Arkitekt.
- *Folke, F., Civilingeniør.
- *Forchhammer, Lise, Bibliotekar, Frk.
- *Franck, Gudrun, Børnebibliotekar, Fru.
- *Franck, S., Skoledirektør. †
- Frederiksborg Kommunebiblioteker.
- Frederiksen, Anton, Arkitekt.

- *Frederiksen, P., Underdirektør.
Friis, Ebbe Nørregaard, Grosserer.
Friis, Esbern, Husejer.
- *Gahrn, C., Overlærer.
Gernow, Aage, Civilingeniør.
Gjentofte Kommunebibliotek.
- *Glud, Hans, Direktør, Civilingeniør.
- *Gram, M., Stadsgartner.
- *Grauslund, E., Arkitekt.
- *Grünwald, Chr., Museumsinspektør, Overretssagfører.
- *Hagerup, Paul H., Forlagsboghandler.
- *Hammershøj, Svend, Kunstmaler.
- *Hansen, Andreas, Litograf.
- *Hansen, C. J. Krogh, Ekspeditionssekretær.
Hansen, Carl, Artilleri-Kvartermester.
Hansen, Henning, Arkitekt, Borgerrepræsentant. †
Hansen, Laurits, Fuldmægtig.
Hansen, O., Frk.
- *Hansen, O. Selchow, Statsaut. Revisor.
- *Hansen, Verner, Redaktør.
- *Hatting-Jørgensen, N., Arkitekt.
- *Hauberg, A., Rektor.
- *Haxthausen, I. E., Bankbestyrer.
- *Heering, Otto Carl, Formand ved Statsradiofonien.
- *Hejlessen, H., Afdelingschef, cand. jur.
- *Heman, C., Underdirektør.
Hendriksen, Fanny, Fru.
- *Hensch, E., Kommunalærerinde, Fru.
Herlev, Marie, Kommunalærerinde, Fru.
- *Hetsch, S., Overretssagfører.
Houmøller, Sven, Bibliotekar.
- *Hude, Erik v. d., Direktør.
- *Husman, Ida, Fru.
Høgsborg, Hj., Fabrikant.
- *Hørbøll, J., Skoleinspektør.
Høyberg, H. M., Stadsdyrlæge, Dr. med. vetr. †
- *Irgens-Møller, J. V., Slotsgartner.
- *Jacobsen, Viggo, Assistent.
- *Janssen, Aase Luplau, Biblioteksassistent, Fru.
- *Janssen, C. Luplau, Bibliotekar, mag. scient.
Jensen, Aage, Fabrikant.
- *Jensen, Karen Henning, Kommunalærerinde, Frk.
- *Jensen, Svend, Kommunalærer.
- *Jeppesen, J., Viceskoledirektør.
- *Jepsen, H. K., Stationsforstander.
- *Jerrild, Holger, Redaktør.
- *Johansen, A. Stæhr, Branddirektør.
- *Johansen, Robert, Prokurist.
Johnsen, Carl, Entreprenør.
Jørgensen, Aage E., Borgmester, Overretssagfører.
- *Jørgensen, Georg, Dekorator.
- Kastrup, Andreas Th., Lagerexpedient.
- *Kern-Jespersen, P., Civilingeniør.
- *Kinzi, Knud, Sproglerist.
Kirkegaard, E., Prokurist.
- *Koch, Hans, Provst.
- *Kornerup, Bjørn, Overarkivar, Dr. theol.
Krabbe, Oluf, Professor, Dr. jur.
- *Krogh-Jensen, G., Stadsbibliotekar, Dr. phil.
- *Krøier, J., Administrator.
- *Kyhl, Gerda, Oberstinde.
Københavns Kommunebiblioteker.
Københavns Stadsarkiv.
Køster, Helge, Kommunalærer.
- Lage, H., Overregistrator.
Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm.
- Langberg, Harald, Kunsthistoriker.
- *Larsen, Hans Jørg., Driftsleder.
- *Larsen, Laur., Sekretær, Landbrugskand.
Larsen, Sofus, Afdelingschef.
- *Larsen, Sv. Børre, Overlæge.
- *Larsen, Vibeke, Bibliotekar, Fru.
- *Larsen, William, Fabrikant.
- *Lauritzen, A. S., Arkitekt.
- *Laursen, Johs. Lehm, Bibliotekar.
- *Leisner, Charles, Bogtrykker.
Lichtenberg, Mogens, Turistchef, Civilingeniør.
- *Maare, Niels, Oberst.
Madsen, Olaf H., Arkitekt.

- *Madvig, Einar, Arkitekt.
 *Mark-Nielsen, A. J., Arkitekt.
 *Markussen, Otto, Boghandler.
 Marstrand, Vilhelm, Ingeniør.
 Martensen, S. A., Tandlæge.
 *Mathiesen, Joh. M., Viceskoleinspektør, Frk.
 *Mikkelsen, J., Civilingeniør.
 *Moe, A. J., Civilingeniør.
 *Moltke, Harald, Greve, Maler.
 *Müller, Poul, Inspektør.
 *Møller, Aksel, Raadmand, Folketingsmand,
 cand. polit.
 *Møller, Poul, Direktør, Civilingeniør.
 *Møller-Christensen, E., Læge, Dr. med.
- Nielsen, A. Schou, Boghandler.
 *Nielsen, E. Guttorm, Arkitekt.
 *Nielsen, Frode, Underdirektør, cand. polyt.
 *Nielsen, Jens, Sognepræst.
 *Nielsen, Knud, Grosserer.
 *Nielsen, N. M., Inspektør.
 *Nielsen, Poul Kols, Fabrikant.
 *Nielsen, Vilhelm, Bogtrykker.
 Nimb, Carl H., Arkitekt.
 *Nystrøm, Arne, Arkitekt.
 *Nystrøm, Eiler, Dr. phil.
- *Ostenfeld, Knud, Postmester.
 Otterstrøm, Minna Haar, Fru.
- *Paulsen, Peder, Fabrikant.
 Pedersen, Axel H., Landsretssagfører.
 Pedersen, Gustav, Grosserer.
 *Pedersen, Thorvald, Fabrikant, cand.
 pharm.
 *Petersen, C. W., Assurandør, cand. act.
 *Petersen, H. A., Værkmester.
 *Petersen, O. Mynster, Direktør.
 Petersen, Paula, Kgl. aut. Translatør, Frk.
 Philipsen, M. Constantin, Direktør, Fru.
 Philipsen, Preben, Direktør.
 Præstrud, Povl, Grosserer.
- Pyndt, Knud, Arkitekt.
 *Pødenphant, H., Grosserer.
- Raff, Ove, Direktør.
 *Rald, N. J., Provst.
 *Rasmussen, Else Grønning, Fru.
 Refsgaard, Niels, Bogbindermester.
 *Reimer, L., Skoleinspektør, cand. theol.
 Rheinländer, Chr., Revisor.
 Rigsarkivet.
 *Rimmer, L. Købke, Vicestadsbibliotekar.
 Rudbeck, Axel, Fuldmægtig, Vejle.
 *Røgind, Sven, Direktør, Lektor.
- *Schmidt, A. J., Kontorchef.
 Schmidt, Ludvig, Landinspektør.
 *Schou, Charles I., Arkitekt.
 Schouboe, Helge S., Direktør, Civilingeniør.
 *Schwensen, O., Civilingeniør. †
 Schülein, A., Boghandler.
 *Schæbel, Henning F., Fabrikant.
 *Seehusen, Axel, Malermester.
 Simonsen, Harald, Direktør.
 Simonsen, J., Kontorchef, cand. polit.
 *Skiern, Jul., Bogtrykker.
 *Stegner, H., Kommunal lærer.
 *Stein, H., Chefredaktør, cand. jur. †
 *Stensgård, Erling, Statsbibliotekar, Aarhus.
 *Storm, P. J., Tømrermester.
 *Strandgaard, Aage, Arkitekt.
 Sønderberg, K., Bankfuldmægtig.
 *Sørensen, Paul, Direktør.
- Tholle, Johannes, Havebrugskand., Have-
 arkitekt.
- Uldall, E., Bankassistent.
- *Vejlby, Johannes, Skoleinspektør.
- Weiss, H. N., Forstander.
 *Westergaard, N., fhv. Kommunaldirektør. †

De stiftende Medlemmer (indmeldt d. 21. April 1944) er mærket med en Stjerne.
 Hvor intet særligt er anført, er Medlemmernes Bopæl Storkøbenhavn.
 Selskabet havde d. 15. September 1946 205 Medlemmer.

Register

udarbejdet af Jørgen Hørbøll

- Aage, Prins 39
Abel Cathrines Stiftelse 59
Achen, G. 99, 147
Alexandrine, Dronning 66
Alhambra 21, 26, 100
Allégade 8, 11, 12, 15, 19
Aluminia 22
Amager 11
Amalienborg 29
Ammitzbølle, Lauritz 77
Andebakkestien 8, 71
Andersen, C. Gerner 140, 142, 146, 151
Andersen, J. Oskar 59, 140, 142, 143, 151
Andreasen, Niels 44
Andresen, H. Carl 84-96
Anker, Matthia 74
Anning-Petersen, P. C. 40, 42
Arnesen, Anthon Ludvig 20
Asylselskabet for Frederiksberg 114
- Bahnson, J. J. 38
Bakkegaard, Ny 146
Bakkehuset 14, 20, 141
Balle, Nicolai Edinger 66, 120, 132
Bardenfleth, Frederik Løvenørn 82
Behrens, Carl 146
Bergmann, Jens 133
Bergsøe, Vilhelm 22
Bertolt, Oluf 137, 142, 143, 151
Bispeengen 10
Blaagaard Seminarium 59, 128, 131
Bobé, Louis 42
Bokkenheuser, Fr. 27
Bonsach, J. 24
Borresen, S. 66
Brandemann (Hofmuremester) 80
- Brandt, David Eberhard 73
Bredsdorff, Thomas 132
Bremerholm 10
Brochenhuus, Johan Ludvig 78
Broholm, S. 140, 141
Brorsen, Søren 69
Budde, L. 130
Bülowsvej 20, 21
- Café Himmerig 102
Carbonetti 58
Carlsbergfondet 124
Caroline, Prinsesse 63, 66
Caroline Mathilde, Dronning 31, 59
Carstensen, Ejner 97-116, 137, 138, 141,
142, 143, 147, 151
Carstensen, Georg 21
Christensen, Balthasar 78
Christensen, N. C. 44
Christian III 10
Christian IV 10, 11, 12, 20
Christian V 12
Christian VI 14, 50, 54
Christian VII 33, 36, 50, 52, 53
Christian VIII 66
Christian IX 37, 38, 39
Christian X 38, 39, 40, 41, 59, 66, 67, 68
Christiania 73, 74
Christiansborg 14, 15, 36, 50, 58, 72
Christianshavn 22, 102
»Clammerii's Agre« 23
Classenske Boliger 22
Classenske Fideikommis 22
Clausholm 49, 55
Coffre, Benoit 27, 47, 58
Cramer, Chr. 133

- Dahlgaard, B. 44
 Dam, Werner 18
 Damhussøen 7, 22
 Danmarks Lærerforening 112, 113
 Danmarks­gade 21
 Dannenberg-Collinske Klædefabrik 15
 David, Joseph Nathan 77
 Diakonissestiftelsen 59
 Drachmann, Holger 19
 Dronninggaard 12

 Edith 19
 Ehbisch, Fr. 54
 Eilschou-Holm, Johs. 137, 142, 151
 Einer-Jensen, O. E. 142, 146
 Eistrup, A. 86
 Emmauskirken 59
 Engel, J. 43, 66
 Engquist, Hans H. 95
 Ernst, J. F. M. 29, 38

 Fabris, Jacopo 54
 Falkegaard, J. 142, 144, 146, 151
 Falkonérallé 9, 17, 18, 20, 22
 Falkonér­gaarden 14, 20
 »Familiehaverne« i Pileallé 35
 Fasangaarden 8, 19, 22, 24
 Fasanhaven 8
 Fasanvejen 22
 Feddersen, Ditlev Frederik 73, 74, 75, 76, 83
 Feddersen, Ditlevine 73, 76, 78
 Feddersen, Nicolai 73
 Feddersen, Peter 74
 Feilberg, Lorry 19
 Fensmark, J. H. 26, 27
 Ferdinand, Arveprins 63, 65
 Finsensvej 16
 Fischer, Vilh. 137, 141, 142, 143, 151
 Fjord, N. J. 102, 104, 105, 106, 107, 134
 Flintholm 17
 Forhaabningsholm 18, 21
 Franck, Sofus 144, 148
 Fred. Berg (pseud.) 128
 Fredensborg Slot 36, 45, 50, 54, 58, 63
 Frederik III 11, 12
 Frederik IV 12, 13, 33, 49, 50, 51, 54, 55,
 56, 62, 66
 Frederik VI 18, 33, 50, 51, 52, 59, 82, 83
 Frederik VII 25
 Frederik VIII 37, 38
 Frederik, Arveprins 66
 Frederik, Kronprins 67, 68, 69
 Frederiksberg Allé 18, 19, 21
 Frederiksberg Bakke 8, 9, 22, 71, 72
 Frederiksberg Bredegade 8, 12, 13, 20, 78,
 82, 83, 84-96, 148
 Frederiksberg Have 8, 9, 12, 13, 19, 22, 67,
 70, 71, 78, 83
 Frederiksberg Kirke 14, 27, 43, 66, 143
 Frederiksberg Kirkegaard 19, 78
 Frederiksberg Kommunalbestyrelse 62, 115,
 131, 145
 Frederiksberg Kommunebiblioteker 114, 116,
 127-34, 147
 Frederiksberg Kommunelærerforening 112,
 115
 Frederiksberg Kommunes Hovedbibliotek
 137, 141, 143
 Frederiksberg Kommunes kulturelle For-
 valtning 144
 Frederiksberg Kommunes tekniske Forvalt-
 ning 86
 Frederiksberg Morskabsteater 21
 Frederiksberg Raadhus (det ny) 8, 83, 84,
 85, 86
 Frederiksberg Rotary Klub 148
 Frederiksberg Skolevæsen 130, 131, 147,
 148
 Frederiksberg Slot 12, 13, 14, 18, 24-72,
 147
 Frederiksberg Slotskirke 27, 29, 31, 33, 35,
 36, 37, 43, 44, 45, 49, 59-66, 69
 Frederiksberg Sogns Menighedsraad 43, 45
 Frederiksberg tekniske Skole 114
 Frederiksberg Slot 72
 Friis-Skotte, J. F. N. 44
 Frimurerlogen 26
 Friskolen paa Christianshavn 102
 Frontinske Klædefabrik 15

 Gammel Kongevej 14, 18, 21, 22, 78
 Gammel Skodsborg 25
 »Gjethuset« 28
 Glückstadt 58

- Glückstadt, V. 42
 Godskesen, M. 40
 Godthaab, Lille 17
 Godthaab, Store 17
 Godthaabsvej 14, 17, 18, 22
 Graae, C. F. A. H. 44
 Gram, Michael 146
 Greiffenberg, H. 86
 Griffenfeld, Peder 12
 Grundtvig, N. F. S. 27
 Grünwald, Chr. 141
 Grøndal 14, 17
 Gustav, Prins 66
 Gyldendal 145, 148

 Hall, Peter Elias 27
 Hansen, C. F. 19
 Hansen, Henning 86, 144
 Harald, Prins 39, 66, 67, 69
 Harsdorff, C. F. 51, 53, 75, 76
 Hassager, Carl 82
 Hassager, Dorothea 82
 Hassagers Kollegium 73, 78-83, 146
 Hauch, Carsten 24, 33
 Hauch, Elisabeth 27
 Hauge, C. N. 44
 Haxthausen, I. E. 142, 146, 151
 Heering, O. C. 145
 Heiberg, Johan Ludvig 24
 Heiberg, Johanne Luise 25
 Hertel, H. B. 29
 Hetch, C. 26
 Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse 124
 Hirschholm Slot 59, 72
 Holm, J. F. 101
 Holmens Kirke 103
 Holstein, Annette 44
 Holsøe, P. F. 44
 Hostrup, J. Chr. 27
 »Hostrups Have« 21
 Houmøller, Sven 127-34
 Howitzvej 16
 Hvidovre 20
 Høegh, Adolf 92
 Hørbøll, Jørgen 137-42, 144, 146, 148, 151
 Høve Sanatorium 107
 Høyberg, H. M. 144

 Irgens-Møller, J. V. 147
 Islevvejen 14, 17

 Janssen, C. Luplau 141
 Jensen, Axel 44
 Jensen, Johan Hendrich 88, 89
 Jensen, Otto 114
 Jensen, Svend 145
 Jonstrup Seminarium 98, 100, 131
 Jorck, C. N. G. 66
 Josty 19, 71
 Juliane, Prinsesse 66
 Juliane Marie, Dronning 50
 Junge, Johan Peter Boye 78, 80, 81
 Jørgensen, F. O. 68

 Kalthus 14
 Kalvehaven 10
 Kehlet, C. J. O. 19
 Kehlet, R. T. 20
 Keiser-Nielsen, Søren 40
 Kierkegaard, P. Chr. 103, 133
 Kinesiske Lysthus 8
 Kinzi, K. 141
 Kirchhoff, Elise 103
 Kirchhoff, Martin 133
 Kjærbølling, Niels 27, 33
 Klammerivejen 22
 Knudsen, Chr. 82
 Koch, L. 122
 Kold, C. 132
 Kgl. Bibliotek 117
 Kgl. Teater 100
 Kornerup, Bjørn 117-26, 142, 147, 151
 Korsgaard, P. 44
 Krarup, C. Lodberg 130
 Krarup, Georg 143
 Kringelbach, G. 118
 Krock, Hinrich 59, 60
 Krogh-Jensen, G. 137, 142, 143-48, 151
 Kurskolen paa Tesdorpsvej 107
 Kyed, J. C. C. 44
 København 7, 10, 13, 15, 16, 21, 73, 77,
 78, 100, 102, 103, 107, 139
 Københavns Amt 10
 Københavns Birk 7
 Københavns Bymuseum 50

- Københavns Kommunalærerforening 112
 Københavns Raadstuearkiv 117
 Københavns Skolevæsen 127
 Københavns Slot 10, 11
 Københavns Sporveje 37
 Købmagergade 22
- la Cour, J. C. A. Dornonville de 41
 Ladegaarden 10, 11, 14, 17, 20
 Ladegaardsaaen 7
 Ladegaardsmarken 10, 11, 12, 14, 16, 17
 Lampevej 16
 Landbohøjskolen 20, 146, 147
 Landlyst 18
 Langberg, Harald 73-83, 146
 de Lange, Philip 18
 Langeland, Therese 27
 Langvaddam 7
 Larsen, Astrid 103
 Larsen, Gerda 103
 Larsen, Jens Christian 97
 Larsen, Joakim 97-134, 147
 Larsen, Theodor 98
 Larssen, O. K. 29
 Larssen, Rolf 29, 41
 Lassen, E. V. S. 52
 Lauritzen, A. S. 142, 146, 151
 Lauritzen, Alvar 86
 Lehmann, Orla 27, 33
 Levetzau, Victor Raben 82
 »Lille Runddel« 19, 21
 Linde, J. G. 29, 33
 Lorentzen, V. B. 44
 »Lorry« 19
 Louise, Frederik IV's Dronning 56
 Louise, Christian IX's Dronning 59, 66
 »Ludvigs Minde« 19, 140
 Lunøe, P. 46
 Lykkesholm 17
 Løfler, E. H. 56
- Maare, Niels 24-72, 140, 142, 143, 144, 145,
 146, 147, 151
 Mackeprang, C. M. C. 44
 Madvig, Einar 148
 »Marialyst« 20
 Marie Sophie Frederikke, Dronning 24, 78
- Mariendal 17
 Mariendals Kirke 114
 Marselis, C. 52, 58, 62
 Martensen, H. L. 101
 Mathiesen, Lars 19
 Matzen, H. 38
 Meldahl, F. 28, 33, 34
 Meyer, Jacob Salomon 77
 Moltke, A. C. F. 27
 Monigatti, G. C. 19
 Mortensen, R. C. 134
 Muhle, Antoni 61
 Munch, P. 40
 Møller, Aksel 137, 140, 141, 142, 151
 Møsting, Johan Sigismund 77, 78, 83
 »Møstings Hus« 73-78, 82-83, 140, 146
- Nachtégall, Franz 125, 128
 Nansen, Betty 21
 Nationalmuseet 36
 Nielsen, A. Schou 145, 147
 Nielsen, Frode 142, 147, 151
 Nielsen, Oluf 118
 Nordlunde, C. Volmer 144
 Ny-Hollænderby 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 22
 Nyby 9, 10
 Nyby Ladegaard 10
 Nybygaard 9
 Nykøbing, Sjælland 97, 103
 Nystrøm, Eiler 7-23, 140, 142
- Oberkampf (Madam) 18
 Odeon 21
 Olsen, Jacob (Abildøre) 133
 Olufsen, J. P. 44
 Ostenfeldt, H. 66
 Overskov, Thomas 20
- Peter Bangsvej 22
 Petersen, C. W. 142, 145, 147, 148, 151
 v. Petersen, S. A. 34
 Pileallé 14, 19
 Pinholt, Anton Vilhelm 44
 Pitzner, J. E. L. M. 44
 Porcelainsfabrik, Den kongelige 22
 Prinsens Gaard (Prinsessegaarden) 12, 14
 Pædagogisk Selskab 113, 117, 128

- Rahbek, Kamma 14
 Rahbek, Knud Lyne 14, 20
 Ramée, Joseph-Jacques 95
 Rasmussen, Alexander 124
 Rasmussen, Laust 44
 Rasmussen, Vilhelm 111
 Ratz, Georg 18
 Ratzenborg 18
 Reventlow, Anna Sophie 62
 Reventlow, Christian Ditlev Frederik 120
 Reventlow, Johan Ludvig 120, 130
 Rigsarkivet 117
 Rindom, Erik 40, 68
 Roligheden 14, 17, 20, 147
 Rolighedsvej 20, 21, 147
 Rosenborg 29, 36, 58
 Rosencrone, Agnethé Maria 18
 Rosenlund 20
 Rosenmand, Chr. 143
 Roskilde 7, 14, 22
 Roskilde Landevej 20, 22, 35, 71
 Rubens Væverier 21
 Rødhus 14, 22
 Røgind, Sv. 141
 Rønne, S. 42, 46, 53
- Sankt Jørgens Hospital 10
 Sankt Jørgens Sø 9, 10, 21
 Sankt Markus Kirke 114
 Sankt Pouls Kirke 59
 Sankt Thomas Kirke 114
 Schadow, J. G. 52
 Schneekloths Latinskole 20
 Schultz, Frederik 82
 Schwabe, L. 62
 Schweizerhuset 8
 Schülein, A. 148
 Selskabet for Københavns Historie og Topografi 139
 Selsø 49
 Sindshvile 18
 Skolehjemmet paa Gamle Bakkehus 20
 Skolen i Pilealléen 14, 101, 102, 109, 114, 125, 126
 Skolen paa Duevej 109
 Skolen paa Godthaabsvej 111
 Skolen paa la Coursvej 109, 147, 148
- Skolen paa Lollandsvej 109
 Skolen paa Niels Ebbesensvej 105
 Skolen paa Nyelandsvej 109
 Skolen paa Solbjergvej 109
 Skoletandklinikken paa Adilsvej 107
 Skydebanen 80, 81, 115
 »Slotsgaarden« 70, 143
 Smallegade 8, 12, 13, 16, 22, 73, 83, 85, 86, 103, 140
 Solbjerg By 7, 8, 9, 10, 11
 Solbjerg Kirke 114
 Solbjerg Kirkegaard 8
 Solbjergget 8, 13
 Sommer, C. H. 77
 Sommerlyst 18
 Sophie Amalie, Dronning 12
 Sophie Magdalene, Dronning 33
 Staal, Ditlev Flindt 74
 Staal, Dorteia Catrina 74
 Statens pædagogiske Studiesamling 147
 Steen, H. F. L. M. 105
 Stegner, Helge 141
 Stein, Hendrik 141, 144
 Sturmberg, J. Chr. 59
 Svane, H. A. 105
 »Svanehaven« 17
 Svanemosegaard 17
 Svanholm 14, 21
 Svendsen, H. J. M. 133
 Søllerød Slotskapel 66
 Søndermarken 69, 71
 Sørensen, Verner 148
- Thomassen, Fr. 113
 Thomsen, C. A. F. 38
 Thomsen, J. 38
 Thorkil-Jensen, N. 147
 Thorup, C. M. 18
 Thura, Lauritz 59, 70
 Tobiesen, F. P. A. W. 38
 Tullin, Christian Braunmann 73
- Valbjørn, A. 66
 Valby 14, 16
 Valby Bakke 8
 Valdemar, Prins 66
 Vanløse 22

- Wedeg, Søren 82
Vejlby, Johannes 141
Westergaard, N. 146
Wiedewelt, Johannes 76
Wiene, Emil 95
Vigerslev 16
Viggo, Prins 39, 66, 67, 69
Vilhelmineslyst 18, 21
Winstrup (Mekanikus) 20
Wodroff, C. J. 14
- Vodroffgaard 14, 20
Worsaae, J. J. A. 28, 33
Værnedamsvej 18, 20, 21
Wærn'ske Institut 19
- Zoologisk Have 25, 31, 35, 43, 69, 71
- Oehlenschläger, Adam Gottlob 24, 101, 125
- »Ønskehøjen« 8
Ørstedsgade 21

Indhold

<i>Eiler Nystrøm: Frederiksberg Bys Oprindelse og Udvikling</i> ..	7
<i>Niels Maare: Frederiksberg Slot fra 1852 til vore Dage</i>	24
<i>Harald Langberg: Møstings Gaard og Hassagers Kollegium</i>	73
<i>H. Carl Andresen: Et Gadebillede, der forsvinder</i>	84
<i>Ejner Carstensen: Joakim Larsen som Skolemand</i>	97
<i>Bjørn Kornerup: Joakim Larsen som Skolehistoriker</i>	117
<i>Sven Houmøller: Joakim Larsens litterære Arbejder. Bibliografi</i>	127
<i>Meddelelser om Selskabets Oprettelse og Virksomhed.</i>	
Oprettelsen af Historisk-topografisk Selskab for Frederiksberg	137
Selskabets Virksomhed	143
Love for Historisk-topografisk Selskab for Frederiksberg	149
Styret for Historisk-topografisk Selskab for Frederiksberg	151
Medlemsfortegnelse	152
Register	155

FREDERIKSBERG GENNEM TIDERNE
er sat med Cicero Baskerville Linotype og trykt paa
Specialtryk i Nordlundes Bogtrykkeri, København.
Klicheerne er udført i Charles Hansens
Reproduktions-Anstalt.

NORDLUNDE
KØBENHAVN